МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Практичний посібник

Київ – 2026

УДК 343.163:343.132(477)

Авторський колектив:

Тарасенко О.С., доктор юридичних наук, професор; **Тичина Д.М.**, доктор юридичних наук, професор; **Антощук А.О.**, кандидат юридичних наук, доцент; **Пинзар А.І.**, кандидат юридичних наук

Рецензенти:

Удалова Л.Д. **–** доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, директор навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ

Гусєва В.О. **–** доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 29 вересня 2026 року (протокол № 21)

Розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель [Текст]: практ. посіб. / О. С. Тарасенко, Д. М. Тичина, А. О. Антощук, А. І. Пинзар. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2026. 129 с.

У практичному посібнику запропонована криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Надано криміналістичну характеристику таким кримінальним правопорушенням. Здійснено аналіз обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні й конкретизовані типові слідчі ситуації та версії на початковому етапі розслідування. Запропоновані напрями вдосконалення взаємодії слідчого з оперативними та іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Розроблений алгоритм проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Окреслені напрями використання спеціальних знань і призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Видання призначене для працівників правоохоронних органів, а також курсантів і слухачів, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

УДК 343.163:343.132(477)

© Національна академія внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 4

ПЕРЕДМОВА 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ 6

1.1. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель як основа формування криміналістичної методики розслідування 6

1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель 18

РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ 36

2.1. Обставини, що підлягають встановленню в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель 36

2.2. Типові слідчі ситуації та версії, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель 51

2.3 Взаємодія слідчого з оперативними та іншими суб’єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель... 60

РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ 76

3.1. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель 76

3.2. Особливості витребування та тимчасового доступу до речей і документів95

3.3. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель 109

ПІСЛЯМОВА 126

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМКУ – Антимонопольний комітет України

БЕБ – Бюро економічної безпеки

ДАСУ – Державна аудиторська служба України

ДБР – Державне бюро розслідувань

ДКСУ – Державна казначейська служба

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

НСРД– негласні слідчі (розшукові) дії

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

СБУ – Служба безпеки України

СОГ – слідчо-оперативна група

СРД – слідчі (розшукові) дії

ст. – стаття

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах функціонування національної економіки, зокрема в період воєнного стану та загострення дефіциту бюджетних ресурсів, особливого значення набуває забезпечення законності та прозорості у сфері публічних закупівель. Такий сектор охоплює мільярдні обсяги державних і комунальних коштів, які спрямовуються на задоволення життєво важливих потреб громадян, підтримання обороноздатності держави, розвитку інфраструктури, освіти, охорони здоров'я, енергетики тощо. Однак багаторівнева структура процедур закупівель, залучення великої кількості учасників, нечіткість деяких норм законодавства, а також наявність системних корупційних ризиків створюють сприятливе середовище для вчинення кримінальних правопорушень. Так, за офіційною статистикою, у 2020 році було виявлено 977 кримінальних правопорушень у цій сфері, у 2021 р. – 1224, у 2022 р. – 459 (з огляду на об'єктивні воєнні обставини), у 2023 р. – 1822, у 2024 р. – 2294, а вже у 2025 р. – 2755[1]. Загальна сума встановлених збитків за цей період склала близько 900 млн грн, причому понад половину з них пов'язано із забезпеченням безпеки, обороноздатності та цивільного захисту.

Виявлені зловживання у сфері закупівель не лише завдають значної шкоди державному бюджету, але й ускладнюють процес отримання міжнародної гуманітарної допомоги, постачання військової техніки та озброєння, підірвали довіру міжнародних партнерів і поставили під загрозу потенційне залучення зовнішніх фінансових ресурсів, необхідних для післявоєнного відновлення України. Ускладнення ситуації посилюється також через високий рівень латентності таких злочинів (понад 42 %), зумовлений зокрема використанням сучасних цифрових інструментів електронної системи закупівель ProZorro, а також поширенням схем легалізації (відмивання) коштів через фіктивні та офшорні структури. Сукупність цих чинників свідчить про формування системної криміногенної загрози економічній безпеці держави.

У таких умовах ефективне розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є надзвичайно складним завданням, що вимагає інтеграції знань із кримінального процесу, фінансового, господарського та податкового права, бухгалтерського обліку, антикорупційного регулювання. Особливо важливою є належна організація слідчих (розшукових) дій, залучення фахівців-аудиторів, судових експертів, застосування спеціальних знань, цифрових аналітичних платформ і методик, а також ефективна взаємодія між слідчими підрозділами, прокурорами, Державною аудиторською службою України, АРМА, Антимонопольним комітетом та іншими інституціями.

[1] Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

1.1. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель як основа формування криміналістичної методики розслідування

Криміналізація бюджетної сфери виступає одним із ключових чинників загрози національній безпеці України, оскільки суттєво підриває довіру суспільства до інститутів державної влади, девальвує демократичні цінності та спричиняє зростання соціального напруження, що отримує негативний резонанс як на внутрішньому рівні, так і з боку міжнародної спільноти. Водночас сучасні воєнні, економічні та політичні виклики, які переживає українська держава, зумовлюють трансформацію криміногенних процесів у такій сфері, що виявляється в зміні структури, модифікації механізмів і удосконаленні способів вчинення кримінальних правопорушень, зокрема у видовому сегменті – публічних закупівлях [2].

Суттєвим дестабілізуючим чинником функціонування бюджетної системи України є неефективне бюджетне планування, що характеризується завищеними прогнозами доходів та хронічним недооцінюванням видаткової частини бюджету. Така диспропорція створює об'єктивні передумови до невиконання бюджету, накопичення заборгованості, поширення негрошових форм розрахунків, запровадження секвестру, а також посилення податкового тиску на реальний сектор економіки [3]. Водночас суспільно небезпечні діяння у сфері публічних фінансів посягають на правовідносини, пов'язані з формуванням, розподілом та використанням бюджетних ресурсів, необхідних для реалізації конституційно визначених функцій держави.

Характерною особливістю злочинності у бюджетній сфері є високий рівень латентності, динамічність, адаптивність до змін бюджетного та фінансового законодавства, а також стійкість організованих форм протиправної діяльності, що реалізуються за сприяння або під прикриттям посадових осіб органів державної влади [4]. Типовими криміногенними проявами в цій сфері є: використання корумпованих зв'язків, технічних засобів прикриття операцій, офшорних схем, фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності, а також

---

[2] Копотун І. М. Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025 №1. С. 409–411.

[3] Звіт про результати аудиту відповідності використання коштів державного бюджету та управління активами національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: рішення Рахункової палати від 25.12.2024 р. № 59-1. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/59-1_2024/Zvit_59-1_2024.pdf

[4] Мойсеєнко В. В. Правові засади регулювання господарської діяльності. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-5_2017/1/7.pdf

застосування методів активної протидії слідству та контролюючим органам [5, с. 77]. У таких умовах системна корупція, нормативна нестабільність, дублювання контрольних повноважень і слабка міжвідомча координація значною мірою перешкоджають ефективному забезпеченню бюджетної дисципліни. Тому захист національних інтересів у сфері публічних фінансів набуває пріоритетного значення в контексті державної безпеки.

Більше того, як відзначають юристи-правоохоронці особливо небезпечним виявом кримінальної активності є використання фіктивних суб'єктів господарювання з метою легалізації незаконно отриманих бюджетних коштів. Такі схеми охоплюють оборонно-промисловий комплекс, енергетику, транспорт, металургійну, аграрну та інші стратегічні галузі економіки. Масовість застосування цього механізму пояснюється, зокрема, декриміналізацією ст. 205 КК України (втрата чинності з 2019 р.) та відсутністю системної концепції протидії тінізації фінансово-економічних процесів [6, с. 23–24].

На підготовчому етапі вчинення кримінального правопорушення зловмисники реєструють нові або придбавають існуючі фіктивні підприємства. Юридичний супровід здійснюється професійними юристами, тоді як функцію легалізації виконують так звані «чорні нотаріуси», які завіряють підписи на підроблених чи втрачених документах без належної перевірки їх автентичності [7, с. 49].

Фіктивні підприємства, наголошує Т. О. Ковальчук, класифікуються за способом використання для легалізації коштів:

1. «Буферні» або «транзитні» структури – зареєстровані офіційно, використовуються як посередники для здійснення тіньових операцій, отримуючи до 2–40 % від суми угоди;

2. «Фіктивні юридичні особи», зареєстровані з порушенням законодавства – у якості засновників виступають соціально вразливі особи (пенсіонери, студенти, безробітні), які не контролюють діяльність підприємства та не усвідомлюють юридичних наслідків [8, с. 94–96].

Ще однією визначальною характеристикою кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є значні обсяги обігу тіньового капіталу. Високий рівень латентності зумовлює те, що офіційна статистика здебільшого відображає активність правоохоронних органів, а не реальний стан криміналізації фінансової системи. Крім того, зміни законодавства (зростання мінімальної зарплати, податкові новації, нові критерії кваліфікації правопорушень) істотно впливають на статистичні показники [9]. Водночас, на

---

[5] Антикорупційний менеджмент: підручник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 680 с.

[6] Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. реком. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

[7] Князєв С. В. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України: монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2024. 482 с.

[8] Ковальчук Т. О. Фіктивне підприємництво як елемент злочинної економіки. *Економіка і право*. 2020. № 1. С. 93–97.

[9] Хто в Україні найбільше ухиляється від сплати податків. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2017/09/26/629469

сьогодні в Україні відсутні повні та достовірні дані про структуру, динаміку та масштаби кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, що ускладнює розробку ефективних та превентивних заходів з протидії цим правопорушенням.

Комплекс державних заходів, спрямованих на модернізацію окремих галузей економіки, регіонів, виробництв і секторів, реалізується за рахунок бюджетних коштів і має ґрунтуватися на національній системі цінностей та завданнях інноваційного розвитку. Проте в останнє десятиріччя спостерігається стійке зростання криміногенних ризиків у цій сфері, що найбільш гостро проявляється у соціально-бюджетному секторі. Зазначене ускладнило доступ України до міжнародної гуманітарної допомоги, озброєння та техніки в умовах воєнного стану, а також знизило довіру потенційних донорів до перспектив післявоєнного відновлення країни, створивши системну загрозу економічній безпеці держави.

Державне майно, як традиційно один із найбільш привабливих об'єктів злочинних зазіхань, особливо у сфері публічних закупівель, характеризується підвищеним рівнем корумпованості та криміналізації. Як справедливо зазначають В. Л. Ортинський, В. П. Захаров, В. А. Некрасов, заволодіння бюджетними коштами, що здійснюється у змові корумпованих посадових осіб із підприємцями, досягло загрозливого масштабу: щорічно із державного бюджету незаконно вилучаються значні суми, призначені для закупівлі товарів, робіт і послуг [[10], с. 114].

Відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», публічна закупівля – це придбання товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому законодавством, з урахуванням принципів доброчесності, прозорості, ефективності, недискримінаційності, соціальної справедливості, сталого розвитку та безпеки [[11]]. Як зазначає О. Л. Зайцев, публічні закупівлі в українських реаліях виступають важливим макроекономічним інструментом, що забезпечує створення конкурентного середовища та сприяє реалізації стабілізаційної політики держави [[12], с. 329-330]. А. М. Меденцев підкреслює, що публічні закупівлі є важливим механізмом регулювання господарських відносин, який охоплює численні сфери економічної політики – від антикорупційної до інноваційної [[13], с. 126–127].

Бюджетні ресурси, порядок їх формування, розподілу та використання є центральним чинником, що впливає на криміногенність у сфері публічних закупівель. Предметом посягань стають соціальні блага, через які держава реалізує свої функції та задовольняє потреби як окремих осіб, так і суспільства загалом. Проте несвоєчасне оновлення нормативної бази, зокрема у частині відповідальності за правопорушення у сфері закупівель, створює прогалини, які

---

[10] Ортинський В. Л., Захаров В. П., Некрасов В. А., Баб'як А. В. Попередження та розкриття злочинів, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства. Львів: «Атлас», 2009. 199 с.

[11] Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922 VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92219#Text

[12] Зайцев О. Л. До проблематики державних закупівель. *Форум права*. 2013. № 21. С. 328–339.

[13] Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 258 с.

сприяють зловживанням і підвищують ризики для ефективного функціонування системи публічних закупівель.

Серед ключових проблем також варто виокремити: неефективне витрачання бюджетних коштів, що є особливо критичним в умовах війни; недостатню прозорість процедур; слабку інституційну спроможність державних органів; фрагментарність правового регулювання; потребу в адаптації системи закупівель до нових безпекових викликів. Сучасна система публічних закупівель виконує не лише економічну, але й соціальну функцію, забезпечуючи реалізацію державних програм та сприяючи зайнятості, розвитку малого бізнесу, інновацій [[14], с. 104-105].

Публічні закупівлі відіграють важливу роль у формуванні державної економічної політики, виступаючи інструментом впливу на розвиток національних галузей, підтримку інновацій, забезпечення конкурентного середовища та реалізацію соціально орієнтованих пріоритетів. Через систему критеріїв та нормативних підходів держава має можливість цілеспрямовано стимулювати окремі сектори економіки, підтримувати технологічну модернізацію, а також створювати рівні умови доступу бізнесу до бюджетного фінансування. У контексті євроінтеграційного курсу України публічні закупівлі виступають індикатором прозорості та доброчесності державного управління. Запровадження електронної системи Prozorro стало ключовим кроком до підвищення підзвітності публічних витрат. Prozorro не лише автоматизує процес закупівель і мінімізує людський фактор, але й забезпечує громадський контроль, підвищуючи довіру інвесторів та міжнародних партнерів [[15], с. 162-163]. Таким чином, публічні закупівлі в умовах воєнного стану набули значення одного з ключових інструментів забезпечення національної безпеки, соціальної стабільності та реалізації політики сталого розвитку.

Окрему вагу публічні закупівлі набувають у сфері забезпечення національної безпеки, особливо в умовах збройної агресії. Закупівлі в інтересах оборони, охорони здоров'я, гуманітарного забезпечення – це не лише прояв економічної діяльності, а невід'ємна складова функціонування держави в умовах воєнного стану. Наприклад, у 2022–2023 рр. через електронну систему Prozorro здійснювалися масштабні закупівлі для потреб Збройних Сил України – бронежилети, дрони, генератори, медикаменти, продукти харчування тощо. Міністерство охорони здоров'я координувало державні закупівлі медичних товарів, у тому числі вакцин, тест-систем і медичного обладнання в умовах пандемії COVID-19. Додатково ефективно зарекомендував себе інструмент Prozorro Market – електронний каталог товарів і послуг для швидких закупівель, який став особливо актуальним у кризові періоди [[16]].

Порівняно з іншими країнами, публічна закупівельна система України має низку унікальних характеристик. Зокрема, електронна платформа Prozorro

[14] Поліщук В. Prozorro як інструмент прозорості публічних закупівель: досягнення і проблеми реалізації. *Публічне право*. 2023. № 2. С. 103–108.

[15] Здирко Н. Теоретичні підходи до визначення поняття «публічні закупівлі». *Ефективна економіка*. 2019. № 12. С. 159-171.

[16] Prozorro: офіційний портал публічних закупівель України URL: https://prozorro.gov.ua

визнана однією з найпрозоріших у світі. На відміну від США чи Великої Британії, де функціонує декілька державних платформ для закупівель, в Україні забезпечено єдиний централізований доступ до всієї інформації про закупівлі. Для прикладу, у Польщі функціонує система Platforma e-Zamówienia, однак вона менш інтегрована з інструментами громадського контролю. У Німеччині та Франції активно впроваджуються принципи сталого розвитку через механізми «зелених закупівель», які лише починають застосовуватися в Україні. Водночас рівень громадського та медійного контролю за процедурою закупівель в Україні перевищує показники багатьох пострадянських країн, що свідчить про поступове вдосконалення управлінських практик. Скандинавські країни (Швеція, Данія) демонструють приклади широкого застосування екологічних, соціальних та інноваційних критеріїв при виборі переможців тендерів, високий рівень професіоналізації закупівельної служби, що становить цінний орієнтир для України в контексті запровадження політики «розумних закупівель» [[17], с. 89-90].

Таким чином, Україна займає чільне місце серед держав, які впроваджують прогресивні моделі відкритих публічних закупівель, і подальше запозичення найкращих міжнародних практик лише посилює її позиції в напрямі євроінтеграції та посилення демократичного контролю над використанням бюджетних коштів.

Публічні закупівлі, відповідно до чинного законодавства, являють собою процедуру придбання товарів, робіт та послуг за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, підприємств із державною часткою та інших суб'єктів, які підпадають під сферу дії Закону України «Про публічні закупівлі». Закон, що набрав чинності у 2016 році та неодноразово оновлювався, визначає основні принципи публічних закупівель – доброчесність, відкритість, конкурентність, економність, ефективність, інноваційність та підзвітність [[18]]. Крім основного закону, важливе значення мають численні підзаконні нормативно-правові акти – постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства економіки, а також методичні рекомендації для замовників, які деталізують порядок проведення закупівель, критерії визначення переможця, вимоги до документального оформлення, а також процедури оскарження [[19], с. 12-13]. Отже, система публічних закупівель в Україні, маючи розгалужене правове та організаційне підґрунтя, виступає не лише як бюджетний інструмент, але й як потужний механізм реалізації державної політики в економічній, соціальній та безпековій сферах. Її ефективне функціонування має вирішальне значення для посилення фінансової дисципліни, підвищення довіри до органів влади та забезпечення стійкості економіки в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів.

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель відносяться до категорії бюджетних кримінальних правопорушень, які виділяються в науковій

[17] Слободянюк О. Огляд міжнародного досвіду електронних закупівель: імплементація в Україні. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 9. С. 88–95.

[18] Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text

[19] Методичні рекомендації щодо застосування законодавства у сфері публічних закупівель. Міністерство економіки України. Київ, 2023. 35 с.

літературі [20, с. 18]. Серед них можна виділити: 1) правопорушення, що безпосередньо порушують порядок використання бюджетних коштів; 2) правопорушення, що стосуються коштів державних позабюджетних фондів; 3) правопорушення, що впливають на відносини, які виникають під час формування доходів бюджетів усіх рівнів; 4) правопорушення, пов'язані з використанням бюджетних коштів. Саме з останньою категорією пов'язані злочини у сфері публічних закупівель [21, с. 194].

Сьогодні поширеними є організація фіктивних тендерів та торгів з завищеними цінами, монополістичні змови між учасниками, просування «своїх» або фіктивних компаній, система «відкатів» і кумівства. Для створення ілюзії конкуренції часто проводяться торги з участю пов'язаних компаній, які подають формально різні, але фактично узгоджені пропозиції [22, с. 148].

М. А. Меденцев розглядає такі правопорушення як спрямовані на заволодіння бюджетними коштами через порушення процедур закупівель [, с. 201–202]. М. В. Одуха визначає їх як суспільно небезпечні дії, передбачені КК України, що вчиняються з порушенням установлених процедур придбання товарів, робіт чи послуг за бюджетні кошти [23, с. 163]. В. М. Квач підкреслює, що такі злочини зазвичай пов'язані з діями посадових осіб замовника та охоплюють шахрайство, корупцію, зловживання службовим становищем та інші правопорушення [24, с. 888].

Ознаками типових правопорушень у сфері закупівель є: однакова кількість контрактів у певних учасників торгів, стабільний розподіл перемог, близькі ціни в різних тендерах, виграші в одних географічних зонах, відсутність перемог у певних регіонах, однакові чи схожі ціни, надвисокі ціни, субпідряд між переможцями та іншими учасниками, реакція на появу нових конкурентів.

Отже, *кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель – суспільно небезпечні винні діяння, передбачені законом про кримінальну відповідальність, що посягають на встановлений правопорядок у сфері придбання замовником товарів, робіт і послуг, вчиняються умисно з метою отримання неправомірної вигоди або внаслідок зловживання службовим становищем, і спричиняють або створюють реальну загрозу заподіяння істотної шкоди державним чи комунальним інтересам, а також правам і законним інтересам фізичних та юридичних осіб*. Такі діяння передбачаються нормами КК України [25], які розміщені у різних розділах Особливої частини, що зумовлено складністю правової природи посягань у цій сфері.

---

[20] Близнюк І. Л., Сахарова О. Б., Баліна С. Н., Лук'янчикова В. Є. Запобігання злочинним проявам під час здійснення державних закупівель товарів, робіт та послуг: метод. рек. К. : ДНДІ МВС України, 2007. 38 с.

[21] Оврамець Ю. Поняття та сутність «публічних закупівель» в адміністративному праві України. *Journals.Nubip.* 2022. С. 187–199.

[22] Чередарчук А. М. Кримінально-правове забезпечення охорони публічних закувель: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2021. 206 с.

[23] Одуха М. В. Поняття та зміст публічного адміністрування публічних закупівель в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 162-171.

[24] Квач В., Афанасієв Р. Загальнотеоретичні положення про публічні закупівлі: поняття та призначення. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 884–889.

[25] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

Науковий дискурс щодо систематизації та класифікації кримінальних правопорушень у бюджетній сфері позначений плюралізмом підходів. Так, Р. Л. Степанюк пропонує розширений підхід, за яким до таких правопорушень слід відносити будь-які діяння, що посягають на державні ресурси, у тому числі через бездіяльність відповідальних осіб, порушення порядку використання коштів чи незаконне збагачення. Зокрема, він виділяє наступні типові форми таких кримінальних правопорушень:

- привласнення, розтрата, шахрайство – у тому числі з використанням службового становища;
- службова недбалість у процесі розпорядження бюджетними коштами;
- невиконання судових рішень, що передбачають сплату фінансових санкцій до бюджету;
- службове підроблення з метою уникнення фінансової відповідальності або маніпуляцій із бюджетними зобов'язаннями;
- невиплата заробітної плати, у тому числі у бюджетному секторі;
- інші форми шахрайства з фінансовими ресурсами [26, с. 980].

Цінний класифікаційний підхід до кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель запропонував В. В. Дараган. Він поділяє їх на групи за критерієм суб'єкта правопорушення:

- кримінальні правопорушення постачальників (зловживання до та після укладення договору – за ст. 190, 205, 210, 364 тощо);
- кримінальні правопорушення посадових осіб замовника (у тому числі службова недбалість, зловживання владою – ст. 364, 367 тощо) [27, с. 70–71].

Більш системну й багатоаспектну класифікацію запропоновано А. М. Черадарчуком, який розмежовує кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель за трьома основними ознаками:

1. за суб'єктним складом – правопорушення з боку замовників, учасників торгів, посадових осіб органів нагляду, а також змови між ними.

2. за способом вчинення та мотивами – виділяються корисливі (розкрадання, підроблення, змови, шахрайство) та формально неправомірні (неефективне чи нецільове витрачання).

3. за функціональною роллю у злочинній схемі – основні злочини (розтрата, привласнення), вторинні злочини (підроблення, легалізація доходів, ухилення від контролю) [28].

Таким чином, до основних критеріїв, що дозволяють об'єднувати різноманітні прояви злочинності у сфері публічних закупівель належать: корислива мотивація як провідний суб'єктивний елемент, що зумовлює незаконне збагачення за рахунок бюджетних коштів; злочинна спрямованість на вчинення корупційних дій, пов'язаних із порушенням принципів відкритості,

---

[26] Степанюк Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України. *Форум права.* 2011. № 1. С. 977–981.

[27] Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділа-ми Департаменту захисту економіки Національної поліції України : монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 224 с.

[28] Черадарчук А. М. Поняття кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель. *International journal «Law & Society»*. Issue 1, 2020. С. 111–116.

конкурентності, доброчесності, що є визначальними для функціонування системи публічних закупівель.

Відтак, окреслений науковий підхід дає змогу серед широкого спектра складів кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК України, виокремити ті, що мають тематичну, функціональну та об'єктну спорідненість. На цій основі виділяються такі основні категорії кримінальних правопорушень, що поширені у сфері публічних закупівель:

(1) проти власності – шахрайство, привласнення й розтрата майна (ст. ст. 190, 191 КК України). Показовими прикладами кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, що набули широкого суспільного резонансу, є факти, зафіксовані у 2024 році в діяльності органів слідства. Так, *Головним слідчим управлінням Служби безпеки України здійснювалося досудове розслідування у кримінальному провадженні, пов'язаному з постачанням артилерійських боєприпасів Міністерству оборони України через іноземних посередників. У результаті реалізації угоди на користь виконавця були безпідставно перераховані додаткові кошти в розмірі 1,44 млрд грн, що становило істотну шкоду інтересам держави. Проте завдяки вжитим заходам слідства та прокуратури вказані бюджетні кошти були відшкодовані в повному обсязі та повернуті на рахунки державного бюджету* [29].

У тому ж році було відкрито ще одне кримінальне провадження за фактом закупівлі товарно-матеріальних цінностей за завідомо завищеними цінами. Установлено, що відповідальні службові особи, діючи умисно або з необережності, ухвалили рішення про придбання продукції без належної перевірки ринкових цін, що призвело до необґрунтованого витрачання бюджетних коштів у великих розмірах [30].

Сутність подібних кримінальних правопорушень полягає у використанні повноважень у сфері публічних закупівель для досягнення неправомірної мети, що супроводжується службовим зловживанням, порушенням принципів ефективного та раціонального використання бюджетних коштів, а також завданням матеріальних збитків державі. Такі приклади виявляють практичну актуальність кримінально-правового й кримінологічного аналізу правопорушень, що вчиняються у сфері державних закупівель, особливо в умовах воєнного стану, коли фінансові ресурси набувають критичного значення для забезпечення обороноздатності та функціонування органів державної влади;

(2) у сфері господарської діяльності – легалізація доходів, нецільове використання бюджетних коштів, порушення порядку фінансування, податкові зловживання (ст. ст. 209, 210, 211, 212, 222 КК України). У контексті предмета дослідження слід акцентувати увагу на тому, що однією з ключових системних проблем, яка негативно впливає на ефективне функціонування бюджетної системи як складової фінансової системи держави, є нецільове використання

[29] П'ять найважливіших кримінальних проваджень за участю ДАСУ у 2024 році. Радник у сфері публічних закупівель. URL: https://radnuk.com.ua/novyny/p-iat-najvazhlyvishykh-kryminalnykh-provadzhen-za-uchastiu-dasu-u-2024-rotsi/?utm_source=chatgpt.com

[30] Адонін В. Кримінальні ризики у сфері державних закупівель: поради для бізнесу. *Бізнес Цензор*. https://censor.net/biz/columns/3535808/ryzyky-dlya-biznesu-u-sferi-derjavnyh-zakupivel

бюджетних коштів. Таке явище охоплює випадки здійснення бюджетних витрат або надання державних кредитів без дотримання встановлених бюджетних призначень, а також з перевищенням визначених меж фінансування, що прямо порушує вимоги бюджетного законодавства.

З погляду кримінального права, нецільове використання бюджетних ресурсів відноситься до окремого виду кримінальних правопорушень у сфері публічних фінансів, що особливо актуалізується у сфері державних закупівель [31]. У більшості випадків подібні дії здійснюються посадовими особами, які виступають як замовники в процедурі публічних закупівель, відповідно до норм Закону України «Про публічні закупівлі» [32].

Відповідно до положень ст. 210 КК України, суспільна небезпека таких діянь полягає не лише у порушенні встановлених норм бюджетного законодавства, але й у завданні економічних збитків державі, підриві принципів бюджетної дисципліни та створенні передумов для вчинення інших кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності [33]. Ідеться, зокрема, про службові зловживання, службову недбалість, підроблення офіційних документів, легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, що нерідко виступають супутніми елементами складних злочинних схем.

Системна неефективність та нецільове витрачання бюджетних ресурсів призводять до щорічних значних фінансових втрат, які за своїм масштабом суттєво впливають на макроекономічну стабільність та функціонування державних інститутів. У цьому контексті нецільове використання бюджетних коштів слід розглядати не лише як окремий склад злочину, а й як елемент комплексних корупційних правопорушень, які суттєво ускладнюють досудове розслідування та підвищують рівень суспільної небезпеки [34].

Наукове осмислення проблеми класифікації зазначених кримінальних правопорушень має не лише теоретичну, а й безпосередньо прикладну значущість, адже дозволяє окреслити напрямки підвищення ефективності протидії злочинності у бюджетній сфері, вдосконалення процесуального інструментарію розслідування та кримінально-правових механізмів реагування на відповідні діяння.

Наприклад, *у кримінальному провадженні, зафіксованому у Вироку № 991/2899/22 від 9 січня 2023 р., встановлено факт нецільового використання бюджетних коштів посадовими особами Служби автомобільних доріг у Хмельницькій області. Згідно з матеріалами провадження, службовці перевели кошти на проведення робіт з експлуатаційного утримання держдороги, хоча фактично замовлено і виконано були лише аварійні ремонти. Незабезпечено*

[31] Чередарчук А. М. Кримінально-правове забезпечення охорони публічних закувель: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2021. 206 с.

[32] Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922 VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92219#Text

[33] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[34] Семенових О. С. Обґрунтованість кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищення. *Juris Europensis Scientia : науковий журнал*. 2023. Вип. 5. С. 79–85.

контроль за відповідністю обґрунтувань витрат і проведеною експертизою (за результатами будівельно-технічної та економічної експертиз КНІДСЕ встановлено порушення). Унаслідок цієї невідповідності країна зазнала збитків на суму 11 162 024,98 грн, які були перераховані/витрачені зі статутних бюджетних програм на здійснення невизначених або завищених обсягів робіт. Судова експертиза підтвердила, що: було нецільово використано бюджетні кошти на роботи, не передбачені договором чи бюджетною програмою (експлуатаційне утримання vs аварійні роботи). Внаслідок цього були спричинені значні матеріальні збитки державі (понад 11 млн грн) [35].

Такий кейс показує типовий механізм нецільового використання коштів: узаконення оплат, що не відповідають обсягам фактично виконаних робіт; відсутність контролю з боку уповноважених осіб; залучення експертних висновків для доказування складу злочину. У контексті застосування ст. 210 КК України, кримінальне провадження демонструє обставини, які характеризують правопорушення як вчинене в особливо великих розмірах, а отже – з підвищеною суспільною небезпекою;

(3) у сфері службової або професійної діяльності – зловживання владою, перевищення повноважень, службова недбалість, службове підроблення, одержання неправомірної вигоди (ст. ст. 364, 365-2, 366, 367, 368 КК України). Наприклад, *у 2024 р. ДБР спільно з Державною аудиторською службою завершило досудове розслідування за обвинуваченням львівського бізнесмена та членів організованої злочинної групи у незаконному постачанні неякісного військового одягу для Збройних Сил України на загальну суму 1,1 млрд грн. Зловмисники були затримані, їм повідомлено про підозри в розкраданні та розтраті бюджетних коштів* [36]. Такий приклад ілюструє механізм: службові особи чи посередники використовують механізм процедур закупівель для реалізації товарів неналежної якості, отримуючи значні фінансові вигоди. Незаконні дії спричиняють як матеріальні збитки державі, так і потенційну загрозу для життя військовослужбовців.

Також вартий уваги і такий приклад: *24 липня 2024 р. Суворовський районний суд Одеси визнав службовця (уповноважену особу) винною у службовій недбалості під час здійснення процедур закупівель, що призвело до збитків державі внаслідок укладення договору за завищеними цінами. Вона отримала покарання у вигляді 3 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати адміністративні посади у сфері закупівель на 1 рік. На підставі ч. 2 ст. 376 КК України (звільнення з випробуванням), строк основного покарання був замінений із випробувального терміну* [37]. Такий вирок демонструє, що навіть без завдання прямих збитків, службова недбалість при закупівлях може кваліфікуватися як

[35] Справа № 991/2899/22. Вищий антикорупційний суд. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108333060&red=100003e8a3ff49ccb1f8d15252b1736e912d05&d=5

[36] П’ять найважливіших кримінальних проваджень за участю ДАСУ у 2024 році. Радник у сфері публічних закупівель. URL: https://radnuk.com.ua/novyny/p-iat-najvazhlyvishykh-kryminalnykh-provadzhen-za-uchastiu-dasu-u-2024-rotsi/?utm_source=chatgpt.com

[37] Відповідальність у сфері закупівель: судова практика. Держзакупівлі. URL: https://dzplatforma.com.ua/article/116-vdpovdalnst-u-sfer-publchnih-zakupvel?utm_source=chatgpt.com

кримінальне правопорушення, що порушує бюджетну дисципліну й завдає фінансових втрат.

Відтак кримінальні правопорушення, вчинювані в зазначеній сфері, доцільно розглядати як однорідну криміналістичну групу, що характеризуються спільними криміналістичними ознаками: вчиняються у межах однієї галузі публічного управління – у сфері публічних закупівель; мають зв'язок зі службовою або професійною діяльністю у межах тендерних, договірних, фінансово-розпорядчих та контрольних процедур; супроводжуються корисливою метою, зловживанням службовим становищем, фальсифікацією документів, маніпуляцією даними, приховуванням обставин, що мають юридичне значення; мають багатоепізодний і систематичний характер – у понад 50 % кримінальних проваджень фігурує сукупність складів злочинів (найчастіше службове підроблення поєднане з розтратою майна або заволодінням ним); сліди злочинної діяльності фіксуються у господарських, фінансових, управлінських, бухгалтерських, аналітичних та контрольних документах; потребують застосування спеціальних знань – з питань бюджетного процесу, бухгалтерського обліку, оподаткування, кошторисної справи, інформаційних технологій, а також участі спеціалістів та експертів на різних етапах досудового розслідування.

Особливої загрози набувають кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану, зокрема ті, що стосуються закупівель товарів військового призначення – продовольства, амуніції, запчастин, техніки, пального тощо. За узагальненими аналітичними даними, понад 42 % кримінальних проваджень щодо бюджетного процесу стосуються військових публічних закупівель, що має безпосередній вплив на стан обороноздатності держави.

Варто наголосити, що розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель становить особливу складність через наявність низки специфічних ознак, які суттєво вирізняють ці правопорушення серед інших видів економічної злочинності. Їх природа обумовлена особливостями правового регулювання публічних фінансів, процедурною складністю та високим рівнем корупційних ризиків, що безпосередньо впливає на вибір тактичних і методичних рішень під час досудового розслідування. До ключових криміналістично значущих характеристик належать:

1. *Високий рівень латентності правопорушень*. Більшість злочинів у сфері публічних закупівель залишаються невиявленими або стають відомими лише через значний проміжок часу й пояснюється:

– відсутністю прямого потерпілого (шкода завдається державі або органу публічної влади);

– змовою між замовником і постачальником;

– формальною відповідністю закупівель вимогам законодавства;

– недостатньою ефективністю процедур аудиту, внутрішнього контролю та громадського моніторингу.

Для розслідування це означає потребу у ініціюванні аналітичної перевірки закупівель, використанні криміналістичного аудиту, виявленні непрямих слідів правопорушення.

2. *Гнучкість та адаптивність злочинних схем*. Злочинні механізми швидко адаптуються до змін у законодавстві або технічному середовищі. Після запровадження системи Prozorro фігуранти почали створювати фіктивну конкуренцію, використовувати підставні компанії, оформлювати фіктивні субпідряди, застосовувати тендерну документацію з навмисно завищеними вимогами.

Під час розслідування важливо проводити порівняльний аналіз аналогічних закупівель, досліджувати зв'язки між учасниками торгів, застосовувати методики «профілю» тендерної схеми.

3. *Організований і системний характер злочинної діяльності*. Кримінальні правопорушення у сфері закупівель часто є елементом стійких організованих схем, в яких зафіксований чіткий розподіл ролей (організатор – посередник – вигодонабувач – службовець контролюючого органу). Для таких схем характерна:

– регулярність і повторюваність дій;

– використання тіньової бухгалтерії;

– застосування технічних засобів маскування слідів правопорушення.

Розслідування таких діянь потребує встановлення ієрархії ролей, використання негласних слідчих (розшукових) дій, аналізу цифрових слідів і транзакцій.

4. *Функціональне прикриття злочинної діяльності*. Часто правопорушення прикриваються офіційним статусом суб'єктів публічних закупівель: посадовими особами замовника, підприємствами-учасниками, представниками наглядових чи антимонопольних органів. Для легітимації використовуються:

– фіктивні компанії, що мають ознаки технічних фірм;

– транзитні рахунки;

– офшорні або підконтрольні структури;

– формальна документація, яка імітує законність дій.

У процесі розслідування слід перевіряти достовірність наданих даних, бенефіціарів компаній, IP-логіку електронної документації, проводити експертизу бухгалтерських та тендерних документів.

5. *Активна протидія виявленню та розслідуванню*. Організатори схем активно впливають на хід розслідування через:

– підкуп працівників контролюючих, ревізійних і правоохоронних органів;

– блокування тендерних скарг або втручання в рішення АМКУ;

– застосування технологічних засобів маскування (VPN, цифрові підписи третіх осіб, сервери за межами України).

Розслідування повинно включати перевірку цифрових слідів, залучення фахівців у сфері кібербезпеки, моніторинг зв'язків через аналітичні платформи (зокрема Clarity Project, DOZORRO тощо).

Підводячи підсумки підрозділу наголосимо, що кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель мають складну, багатоаспектну природу, що поєднує елементи службової, господарської, корупційної та

фінансової злочинності. Вони характеризуються високим рівнем латентності, гнучкістю злочинних механізмів, організованим характером діяльності, функціональним прикриттям через легітимні процедури та активною протидією з боку фігурантів слідчим і контролюючим органам. Усі ці ознаки зумовлюють необхідність формування спеціалізованої криміналістичної методики розслідування правопорушень у цій сфері.

Формування такої методики має ґрунтуватися на врахуванні: типових способів учинення злочинів у сфері публічних закупівель; характеру слідів, що залишаються в електронних системах, фінансових документах, тендерній звітності; типового кола суб'єктів правопорушень (посадові особи, підприємці, службовці контролюючих органів, технічні учасники процедур закупівель); особливостей конспірації злочинної діяльності (використання фіктивних компаній, транзитних рахунків, підставних осіб); превентивної та процесуальної взаємодії між слідчими, аудиторами, експертами, антикорупційними органами.

Отже, саме аналіз кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель як типових кримінальних подій має стати науковим і практичним підґрунтям для розроблення ефективної криміналістичної методики їх розслідування. Така методика має включати алгоритми дій слідчого, тактичні прийоми встановлення обставин події й подальшого розслідування кримінальних правопорушень, способи виявлення типових схем, а також комплексну аналітичну оцінку предмета закупівлі, умов контрактів і руху бюджетних коштів.

1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Предмет посягання. У структурі елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель особливе значення належить предмету злочинного посягання, яким є бюджетні кошти. Такі правопорушення характеризуються тим, що посягання спрямоване саме на публічні фінансові ресурси, які мають чітко визначений законодавчо порядок формування, розподілу та використання. Наявність спеціальних знань про правовий режим бюджетних коштів створює підґрунтя для висновків щодо особи правопорушника, зокрема характеру вчинених ним дій, механізму фінансових операцій, частоти їх здійснення, способу підбору співучасників, а також напрямків використання викрадених ресурсів [[38], с. 72].

У контексті публічних закупівель окремі вчені-криміналісти виділяють такі ознаки бюджетних коштів як предмета злочинного посягання: 1) наявність у бюджеті та віднесення до конкретної статті доходів або видатків; 2) досягнення кваліфікованого розміру (великий або особливо великий);

[38] Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва: дис. …док. філософ. : 081 – Право. Одеса, 2023. 249 с.

3) нормативно-правове регулювання джерел надходження та напрямів витрачання відповідно до Бюджетного кодексу України та інших планових документів (кошторисів, рішень про бюджет, розписів, планів асигнувань тощо) [39, с. 99].

З позицій кримінального права, бюджетними коштами вважаються грошові ресурси державного і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування (примітка до ст. 210 КК України). Їх бюджетний статус виникає з моменту реального надходження на рахунки в органах Державного казначейства чи у касу розпорядника/одержувача [40, с. 73]. Предметом злочинів, передбачених ст. ст. 210 та 211 КК України, можуть бути як фактично отримані, так і лише заплановані бюджетні кошти, тоді як у злочинах за ст. 191 КК України мова йде виключно про наявні кошти, що мають визначене цільове призначення [41, с. 11].

З криміналістичної точки зору доцільно розмежовувати бюджетні кошти як предмет злочинного посягання на дві категорії: 1) фактично наявні кошти (отримані, розміщені, призначені до виплати); 2) планові кошти (відображені в бюджеті, але ще не реалізовані). Відповідно до п. 37 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України, до надходжень бюджету належать: доходи; повернення кредитів; запозичення; приватизаційні надходження; кошти з депозитів; доходи від обігу цінних паперів. При цьому такі надходження не можуть бути предметом нецільового використання, оскільки ще не стали об'єктом витрачання. Натомість витрати та видатки бюджету (п. 14 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України) – це реальні фінансові операції, які і є предметом правопорушень у сфері публічних закупівель [42].

Найчастіше предметом злочинного посягання виступають грошові кошти в національній (73 %) або іноземній (27 %) валюті, у готівковій (35 %) та безготівковій (65 %) формах, включаючи електронні гроші, що зберігаються на рахунках у банках та фінансових установах.

У науці прийнято класифікувати бюджетні кошти за призначенням і суб'єктним складом на такі групи:

1) розподільні – для подальшого перерозподілу;

2) кредитні – для компенсацій;

3) внутрішні – для потреб державних органів та установ;

4) резервні – для непередбачених витрат;

5) вільні – надлишкові кошти;

6) цільові – призначені для конкретних програм чи суб'єктів недержавного сектора [43, с. 21–22].

---

[39] Сибірна І., Сибірний А. В., Хомів О. В. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія економічна. 2016. № 2. С. 96–107.

[40] Тихонова О. В. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 220 с.

[41] Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері держаних закупівель : навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2017 96 с.

[42] Бюджетний Кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua

[43] Степанюк Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 261 с.

Характеристика предмета посягання має ключове значення для правової кваліфікації діяння та обрання правильної слідчої тактики. Зокрема, врахування прав на чуже майно як предмета злочину (наприклад, у вигляді цінних паперів чи довіреностей) дозволяє розширити межі аналізу. Практика свідчить, що на різних етапах бюджетного процесу злочинці, користуючись службовим становищем, документально імітують господарську діяльність, водночас фактично не виконуючи жодних робіт.

До основних криміналістично значущих ознак бюджетних коштів як предмета злочину належать: – наявність у затверджених бюджетах (державному/місцевому); – фіксація у планових документах (кошторис, програма, розпис); – визначене цільове призначення і відповідне асигнування; – обліковування на рахунках розпорядників або одержувачів; – юридичне оформлення підстав для витрачання (договори, акти прийому-передачі).

Особливості закупівельної процедури в умовах воєнного стану (згідно із Законом України «Про публічні закупівлі», Постановою КМУ № 169 від 28.02.2022 р. тощо) створюють сприятливе середовище для зловживань. Встановлено, що спрощення процедур та розширення повноважень замовників підвищують ризики вчинення кримінальних правопорушень, зокрема зловживань службовим становищем та нецільового використання коштів [[44], с. 61].

Спосіб вчинення. З урахуванням особливостей механізму вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних фінансів, у тому числі у сфері публічних закупівель, доцільно виокремлювати два узагальнені типи способів злочинної діяльності:

1. Прості способи, які охоплюють діяння, відповідальність за які передбачена в межах однієї кримінально-правової норми, та реалізуються без залучення значної кількості осіб або складних злочинних схем (наприклад, підробка документів, що підтверджують виконання робіт).

2. Складні способи, що характеризуються використанням службового становища, владних повноважень, а також вчиненням сукупності злочинів, у тому числі предикатних (наприклад, зловживання службовим становищем у поєднанні з підробкою документів і легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом).

Аналіз судової практики, а також відомостей, отриманих з кримінальних проваджень за фактами кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, свідчить, що у переважній більшості випадків (понад 90 %) встановлюється підготовчий етап. Він включає такі типові дії:

- ідентифікацію об’єкта протиправного зазіхання;
- підбір і вербування співучасників із подальшим розподілом функцій;
- вивчення специфіки нормативно-правового регулювання бюджетного процесу;
- пошук способів і механізмів обходу вимог законодавства про публічні

[44] Діденко В. Л. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері: дис. …канд. юрид. наук. 12.00.09. Дніпро, 2024. 236 с.

закупівлі.

У сфері публічних фінансів готується механізм ухилення від цільового використання бюджетних коштів, зокрема через видачу незаконного наказу керівником установи, оформлення фіктивного платіжного доручення, до якого додаються формально обґрунтовані, але фактично підроблені документи (угоди, акти, рахунки, накладні, тендерна документація тощо). Така схема є типовою для легалізації неправомірного вилучення коштів із бюджету через інструменти системи «ProZorro», оскільки подані документи створюють ілюзію правомірності операції перед органами Казначейства України [45].

Наприклад, *у провадженні щодо головного бухгалтера державного підприємства було встановлено, що ОСОБА_3, зловживаючи службовим становищем і використовуючи файли електронного підпису, в умовах віддаленого банківського доступу, протягом трьох років здійснив 110 незаконних платіжних операцій на користь фіктивного підприємця (ФОП), перерахувавши на рахунки третіх осіб 1 285000 гривень. Усі операції проводились без реальних договірних відносин, без наявності підставних документів (актів, договорів, накладних), що підтверджує умисний характер дій із чітко спланованим механізмом злочинної діяльності, який включав використання фіктивних документів, електронного банкінгу, особистих зв'язків і цифрових інструментів* [46].

Узагальнення таких випадків дозволяє встановити типові моделі механізмів злочинної діяльності у сфері публічних закупівель, що мають вагоме криміналістичне значення для формування ефективної методики розслідування. Зокрема, змістовий аналіз платіжної, контрактної та тендерної документації, цифрових слідів у системі «Клієнт-Банк», даних з BI-модуля Prozorro, а також трасологія руху коштів є ключовими інструментами для ідентифікації події правопорушення, способу його вчинення та встановлення причетних осіб.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень та слідчо-судової практики свідчить про наявність низки поширених технологій злочинної діяльності, які використовуються під час вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Зміст і структура таких технологій залежать від способу протиправного заволодіння бюджетними коштами, виду маніпуляцій із процедурою закупівель та форми використання службового становища.

1. *Технології розкрадання бюджетних коштів*, які найчастіше реалізуються через:

- Закупівлі у фіктивних підприємств – коли державні кошти переводяться на рахунки підконтрольних фірм, які не виконують жодних робіт, а кошти виводяться через обготівкування або подальше «розпорошення» по підприємствах з ознаками фіктивності;
- Оплату завідомо завищених обсягів або неякісних товарів/послуг, маніпуляції з актами виконаних робіт. *Показовим прикладом неналежного*

[45] Князєв С. В. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України: монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2024. 482 с.

[46] Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 30 черв. 2023 р. Справа № 308/3417/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112096741

виконання службових обов'язків, що спричинило збитки бюджетним коштам, є випадок із діяльності головного бухгалтера одного з комунальних медичних закладів. Так, згідно з відповідним наказом, ОСОБА_4 була призначена на посаду головного бухгалтера Комунального закладу «Криворізька міська дитяча лікарня № 2» Дніпропетровської обласної ради» (код ЄДРПОУ 01986109), розташованого за адресою: м. Кривий Ріг, Довгинцівський район, вул. Революційна, 71.

Перебуваючи на посаді службової особи, яка відповідно до посадової інструкції здійснює організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, ОСОБА_4 безпідставно здійснила видатки за рахунок коштів установи, оплативши електроенергію за кодами економічної класифікації видатків (КЕКВ) 1163 та 2273, фактично спожиту іншими комунальними установами міста Кривого Рогу. Зокрема, здійснено оплату електроенергії на користь КЗ «Центр первинної медико-санітарної допомоги № 4» у сумі 8260,10 грн. та КЗ «Центр первинної медико-санітарної допомоги № 5» у сумі 24 087,36 грн., що загалом склало 32 347,46 грн. необґрунтованих витрат. Крім того, встановлено факт оплати за КЕКВ 1162 «Оплата водопостачання та водовідведення» за послуги, надані тим самим стороннім установам, що перебувають на фінансуванні міського бюджету, на загальну суму 723,17 грн. (у тому числі: 142,85 грн. – на користь КЗ «ЦПМСД № 4» та 580,32 грн. – КЗ «ЦПМСД № 5»). Таким чином, ОСОБА_4, неналежно виконуючи покладені на неї службові обов'язки через несумлінне ставлення до них, допустила нецільове використання бюджетних коштів, що призвело до заподіяння збитків державному бюджету на загальну суму 80 930,39 грн. [47]

- Безтоварні операції та схеми з відшкодуванням ПДВ – коли фіктивні постачання створюють підставу для незаконного податкового кредиту. *Характерним прикладом ухилення від оподаткування шляхом проведення фіктивних фінансово-господарських операцій із ознаками зловживання корпоративними структурами є випадок, встановлений під час досудового розслідування щодо ОСОБА_1. Згідно з рішенням Ковельської міської ради, ОСОБА_1 була зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, взята на податковий облік та зареєстрована як платник податку на додану вартість (ПДВ). У межах здійснення підприємницької діяльності вона відповідала за складання та подання податкової звітності, обчислення й сплату податкових зобов'язань, зокрема з ПДВ та податку з доходів фізичних осіб. Діючи умисно та з корисливих мотивів, ОСОБА_1 провела низку безтоварних операцій із купівлі курячих яєць від імені ФОП у ТОВ «Полісся Стиль», директором якого вона одночасно виступала. Метою таких дій було заниження податкового навантаження та створення штучного документального підтвердження витрат. Унаслідок таких операцій ОСОБА_1 ухилилася від сплати податків до державного бюджету як фізична особа-підприємець на загальну суму 1 650 020 грн. Крім того, аналогічна схема була використана при проведенні фінансово-*

[47] Вирок Довгинцівського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 14 берез. 2014 р. Справа № 211/982/14-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/37612357

господарської діяльності від імені іншого підприємця – ОСОБА_3, що призвело до несплати податків ще на 625 499 грн. Сумарний розмір завданих збитків державному бюджету сягнув 2 275 519 грн, що більш ніж у 5 000 разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян і становить особливо великий розмір відповідно до примітки до ст. 212 КК України [48];

- Незаконне нарахування заробітної плати та матеріальної допомоги неіснуючим або «мертвим душам», що оформлені як працівники благоустрою, медичних установ тощо. *Показовим прикладом зловживання службовим становищем та розтрати бюджетних коштів є ситуація, встановлена в межах кримінального провадження щодо обвинуваченої ОСОБА_4. Згідно з відповідним розпорядчим актом, вона була призначена на посаду майстра з благоустрою Краснопавлівської селищної ради Лозівського району Харківської області. Обіймаючи цю посаду, ОСОБА_4 набула статусу службової особи, яка здійснює організаційно-розпорядчі функції, що надавали їй повноваження з управління трудовими ресурсами та обліку виконаних робіт. Діючи умисно, з прямим умислом, у змові з іншою службовою особою селищної ради, ОСОБА_4 організувала механізм фіктивного працевлаштування ОСОБА_5 на посаду робітника бригади благоустрою. Водночас їй було достеменно відомо, що останній не виконуватиме посадові обов'язки у межах благоустрою території громади, а фактично буде зайнятий у приватному господарстві співучасника злочинної змови. У подальшому, для прикриття відсутності фактично виконаних робіт, ОСОБА_4 систематично формувала табелі обліку робочого часу із внесенням до них завідомо недостовірної інформації про присутність ОСОБА_5 на робочому місці, які затверджувались відповідальною службовою особою селищної ради. Заробітна плата перераховувалась на банківський рахунок ОСОБА_5, відкритий у ПАТ КБ «ПриватБанк», та фактично використовувалась на користь організаторів злочинної схеми* [49]. *Таким чином, унаслідок зловживання службовим становищем за попередньою змовою групою осіб, Краснопавлівській селищній раді було заподіяно матеріальних збитків на загальну суму 11 685,42 грн., що підтверджено відповідними документальними джерелами та результатами судово-економічної експертизи*.

2. *Корупційно-вмотивовані схеми*. Сюди відносяться:

- Одержання неправомірної вигоди під час визначення переможців торгів – закупівлі за завищеними цінами з наступним «відкатом» частини коштів відповідним посадовим особам;
- Лобіювання інтересів певних суб'єктів господарювання, які в подальшому забезпечуються перемогою в тендері за рахунок обмеження конкуренції;
- Зловживання владою та службовими повноваженнями, коли посадова особа навмисно визнає фіктивні акти виконаних робіт дійсними;
- Підписання завідомо неправомірних додаткових угод, які дозволяють

[48] Вирок Ковельського міськрайоного суду Волинської області від 25 трав. 2011 р. Справа №: 1-10/11. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/16642069

[49] Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 10 груд. 2014 р. № 629/5119/14-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/41858784

змінювати умови закупівель та підвищувати ціну товару без належного правового обґрунтування.

3. *Технології, пов'язані з перевищенням службових повноважень та службовим підробленням*. Типовими є випадки:

- Складання фальсифікованих документів для обґрунтування вибору постачальника або ціни, без фактичного дослідження ринку;
- Ухвалення неправомірних рішень тендерними комітетами щодо зміни умов договору без належних підстав;
- Сприяння завідомо збитковим контрактам або погодження постачань за необґрунтовано високими цінами на шкоду державному чи місцевому бюджету.

Усі ці технології є важливою аналітичною та практичною основою для формування криміналістичної методики розслідування злочинів у сфері публічних закупівель. Їх своєчасне виявлення, аналіз слідової картини та використання цифрових джерел інформації (зокрема, систем Prozorro, «Держзакупівлі Online», «Zakupki.UA») є необхідними умовами ефективного досудового розслідування в сучасних умовах.

На основі узагальнення судової практики, матеріалів НАЗК, НАБУ, ДАСУ та інших правоохоронних органів, способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель можуть бути згруповані за такими основними критеріями:

- Фальсифікаційні способи: внесення недостовірних відомостей до тендерної документації; підроблення тендерних пропозицій, довідок, сертифікатів, ліцензій; створення фіктивних документів про постачання товарів, виконання робіт чи надання послуг; реєстрація фіктивних компаній або використання підроблених печаток, підписів.
- Маніпуляційні способи: встановлення дискримінаційних умов у тендерній документації з метою обмеження конкуренції; штучне дроблення предмета закупівлі для уникнення відкритих торгів; організація торгів із заздалегідь визначеним переможцем; завищення очікуваної вартості товарів/послуг; скасування результатів торгів під надуманими приводами.
- Фіктивні – фіктивна участь у тендерах: участь у процедурах закупівлі пов'язаних компаній («тендерні клони»); змова між замовником і учасниками; формальна участь конкурентів для імітації конкурентного середовища.
- Службові способи: повна оплата за договорами без фактичного виконання; постачання неякісної або фальсифікованої продукції; погодження актів про виконання робіт без реального виконання.
- Легалізаційні схеми: отримання «відкатів» посадовими особами замовника; відмивання коштів через транзитні компанії; надання неправомірної переваги учасникам за неправомірну вигоду.

Попри підвищення прозорості завдяки впровадженню системи «ProZorro», ризики кримінальних правопорушень не усуваються повністю, а трансформуються у цифрові форми. У зв'язку з цим, ідентифікація індикаторів правопорушень у сфері публічних закупівель є ключовим елементом протидії цим явищам.

Поширені індикатори зловживань через електронну систему «ProZorro»

включають:

- Змова учасників («спаринг-партнери»): ідентичні помилки, контактні дані, стиль оформлення; збіги, виявлені через ЄДРПОУ, YouControl, BI.Prozorro; публікації на платформах DoZorro, ZN.ua, Bihus.info.
- Допуск компаній з «чорного списку» АМКУ: участь компаній, оштрафованих за змову; фальсифікація довідок, ігнорування заборон АМКУ.
- Участь пов'язаних осіб чи родичів: співпадіння бенефіціарів, адрес, IP-адрес; однакові стилі, поведінка в торгах.
- Перемога фіктивних підприємств: нещодавня реєстрація, відсутність діяльності; ліквідація після отримання коштів.
- Нерівна оцінка пропозицій: дискваліфікація за формальні порушення; упередженість замовника, подвійні стандарти.

Додаткові індикатори: процедурні (штучне обмеження конкуренції); фінансові (завищення вартості, авансування без поставки); організаційні (типові переможці, зміна переможців через скарги); технічні (дроблення закупівель, схожість документів, однотипні дії).

Ключовим механізмом зловживань є «відкат», що реалізується через злочинну змову посадових осіб із представниками учасників торгів. Суть полягає у завищенні вартості предмета закупівлі та поверненні частини бюджетних коштів посадовцю замовника. У результаті:

- з боку учасника: пропозиція або передача неправомірної вигоди (ст. 369 КК України);
- з боку посадової особи: прийняття або вимагання вигоди (ст. 368 КК України).

Виявлення таких схем потребує застосування комплексних методів: аналізу фінансової документації та звітності; зіставлення тендерних цін із ринковими; виявлення фіктивних ознак постачальника. Джерела отримання інформації про правопорушення: ДАСУ; Рахункова палата України; АМКУ; ДКСУ.

Таким чином, способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель охоплюють складні організаційні, правові й економічні механізми, що мають цифрові сліди та потребують системної фіксації, правової оцінки та криміналістичного аналізу.

Обстановка вчинення та слідова картина.

Обстановка вчинення кримінального правопорушення охоплює сукупність взаємопов'язаних об'єктів, явищ і процесів, що складають матеріальну, соціальну, психологічну, правову та інші сфери реальності до, під час і після вчинення кримінального правопорушення. Як слушно зазначає В. В. Тіщенко, обстановка охоплює такі елементи: час розвитку події; просторові характеристики; матеріальну структуру місця підготовки, вчинення та приховування злочину (за умови, що ці місця не збігаються); природно-кліматичні умови; поведінкові характеристики учасників події; соціально-побутові та психологічні відносини між ними, а також чинники, які сприяли або

перешкоджали реалізації злочинного наміру [50, с. 69–70]. На думку В. Ю. Шепітька, знання обстановки дозволяє слідчому будувати логічно обґрунтовані слідчі версії, з урахуванням чинників, які передували вчиненню кримінального правопорушення. До таких чинників можуть належати соціальна напруга, економічна криза, кадрові зрушення, управлінські збої чи навіть неочікувані обставини (форс-мажори). Зокрема, слід звертати увагу на підготовчі дії, які свідчать про спланованість правопорушення: вибір об'єкта, часу, способу впливу на нього, засобів приховування, застосування службових можливостей або технологічних ресурсів. Аналіз обстановки дозволяє краще зрозуміти мотиви суб'єкта, ступінь його підготовленості, схильність до протиправної поведінки, рівень організованості [51, с. 276–279].

Аналіз кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель свідчить про наявність виразної часової закономірності їх вчинення: у 85 % випадків злочинні дії реалізуються в межах робочого часу, що обумовлюється режимом діяльності органів державної влади, фінансових установ, реєстраційних і контролюючих органів, у межах яких відбувається документальне оформлення або безпосереднє виконання правочинів, пов'язаних із розподілом і використанням бюджетних коштів. Локалізація кримінальних правопорушень у цій сфері переважно охоплює місця розташування суб'єктів публічного та приватного права, фінансових установ (банків, страхових компаній), реєстраційних органів (нотаріусів, органів технічної інвентаризації тощо), у межах яких вчинювались фінансово-господарські операції або укладались правочини.

Особливу значущість у сучасних умовах набуває цифровий вимір обстановки, зокрема:

- використання корпоративних мереж та інформаційних систем для координації злочинних дій;
- залишення цифрових слідів у системах електронного документообігу (Prozorro, eData, 1C, M.E.Doc тощо);
- дії з електронними підписами та банківськими транзакціями, що мають фіксацію у цифрових журналах та логах.

Звертає на себе увагу аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних зі створенням та функціонуванням фіктивних юридичних осіб, які нерідко використовуються як інструменти для розкрадання бюджетних коштів, нецільового використання державного фінансування, ухилення від оподаткування або легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [52; 53]. Процедура державної реєстрації юридичної особи відповідно до чинного законодавства неможлива без участі уповноважених державних суб'єктів –

---

[50] Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2002. 360 с.

[51] Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. Київ: ІнЮре, 2016. 640 с.

[52] Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. реком. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

[53] Клименко О. В. Особливості формування методики розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок ухилення із сплати податків. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2 (36). С. 165–168.

нотаріусів, державних реєстраторів, банківських працівників тощо, які діють у межах офіційно встановленого режиму роботи, що зумовлює високу часову концентрацію відповідної протиправної діяльності в межах стандартного робочого дня. Основною метою створення фіктивного суб'єкта господарювання є формальне набуття статусу юридичної особи для легального входження у сферу правовідносин із метою прикриття протиправної діяльності. Злочинні дії, пов'язані як із самою процедурою створення фіктивного підприємства, так і з використанням його реквізитів для участі у тендерах, відкриття рахунків, подання податкової звітності чи проведення безтоварних операцій, найчастіше фіксуються:

- у денний час доби;
- у робочі дні;
- з урахуванням графіку роботи державних установ, банків, контролюючих та митних органів.

Результати криміналістичного аналізу кримінальних проваджень дають підстави для узагальнення середньої тривалості функціонування фіктивних підприємств, яка становить:

- від 1 до 3 місяців – 19,7 % випадків;
- від 3 до 6 місяців – 31,6 %;
- від 6 до 12 місяців – 29,8 %;
- понад 1 рік – 18,9 %.

Отримані дані засвідчують тенденцію до скорочення «життєвого циклу» фіктивних юридичних осіб, що є наслідком підвищення ефективності правоохоронного реагування, удосконалення механізмів виявлення сумнівних фінансово-господарських операцій, а також зростання обсягів ротації фіктивних структур – нові підприємства швидко замінюють викриті.

У цілому, часовий фактор виступає визначальним елементом у структурі механізму вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що має враховуватися як при розробленні превентивних заходів, так і при тактичному плануванні СРД. Фіктивні підприємства виконують роль технічно та організаційно адаптованого злочинного інструментарію з високим ступенем керованості, тимчасовістю та низькою виявленістю, що й обумовлює їх широке застосування у схемах розкрадання бюджетних коштів.

Сліди, що залишаються після вчинення кримінального правопорушення, є важливим джерелом криміналістично значущої інформації, зокрема при розслідуванні таких кримінальних правопорушень. Їх аналіз дозволяє встановити механізм протиправної поведінки, ідентифікувати використані технічні засоби, визначити місце, час, кількість осіб та інші істотні обставини події. Взаємозв'язок між способом вчинення злочину та характером залишених слідів є двостороннім: сліди дозволяють реконструювати спосіб дії правопорушника, а знання про характер і логіку такого способу – спрямовують пошук нових слідових об'єктів. Такий підхід є засадничим для криміналістичної методики та забезпечує цілісний підхід до збору, аналізу й інтерпретації доказової інформації.

На основі аналізу емпіричних даних встановлено типовий перелік об’єктів, які містять інформацію, релевантну для виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. До них належать:

а) *Матеріальні* джерела доказової інформації, зокрема:

- документація, пов’язана зі складанням, розглядом, затвердженням і виконанням бюджетів, звітністю, податковим і бухгалтерським обліком, господарською та реєстраційною діяльністю;
- печатки, штампи, офіційні бланки;
- об’єкти нерухомості (офісні, складські, житлові приміщення);
- грошові кошти (у готівковій, безготівковій, електронній, у т.ч. криптовалютній формах);
- електронні носії інформації – мобільні телефони, системні блоки комп’ютерів, ноутбуки, жорсткі диски, USB-накопичувачі, принтери, мережеві сервери, корпоративні поштові скриньки, резервні копії (backup-и), у тому числі цифрові відображення, що залишаються в електронних системах бухгалтерського обліку та документообігу (M.E.Doc, «1С:Підприємство», «Бест-Звіт+», «Сота», SAP, інше програмне забезпечення);
- платформи електронних закупівель (зокрема: Prozorro, «Держзакупівлі Online», Zakupki.Prom.ua, «Tender Online», eData, Spending.gov.ua, Dozorro.org), у яких зберігається інформація про проведення процедур закупівель, договірну документацію, скарги учасників, рецензії громадського моніторингу, публікації оголошень, протоколи розкриття пропозицій, укладені договори, відомості про оплату.

б) *Ідеальні* джерела інформації (показання осіб):

- керівники установ, причетних до правопорушення (52 %);
- працівники фінансово-економічних служб та бухгалтерій (74 %);
- члени тендерних комітетів, колегій, органів Державної казначейської служби (22 %);
- співробітники банківських установ;
- технічний та адміністративний персонал (секретарі, помічники, водії, фахівці відповідних профільних відділів);
- інші особи, які мають особисті або ділові зв’язки з учасниками кримінального провадження (93 % опитаних кейсів).

в) *Цифрові* сліди та аналітичні дані, що можуть бути здобуті шляхом:

- аналізу логів систем доступу до електронних сервісів (Prozorro, M.E.Doc, «1С», клієнт-банків тощо);
- відновлення даних із вилучених електронних пристроїв;
- перевірки електронного цифрового підпису (ЕЦП) і його використання при підписанні підроблених документів;
- встановлення IP-адрес, геолокацій, часу входу в систему, операцій із рахунками через системи інтернет-банкінгу;
- відтворення листування (у тому числі службового) в корпоративних чатах, електронній пошті (Microsoft Outlook, Gmail), месенджерах (Telegram, WhatsApp, Signal), а також на хмарних сервісах (Google Drive, Dropbox,

OneDrive), які можуть містити сліди координації злочинної діяльності чи обговорення фіктивних угод.

Особа злочинця. Криміналістична характеристика особи – це системний опис людини як соціально-біологічної істоти, що включає зовнішні (фізичні, біометричні) та внутрішні (психоемоційні, ціннісні, поведінкові) властивості, які відображаються в її діях і залишають інформаційні сліди у матеріальному середовищі [54]. Комплексна криміналістична характеристика дозволяє не лише глибше розуміти механізм вчинення кримінального правопорушення, а й формувати типологію злочинців, що має важливе значення для запобігання прогнозування ризиків; ідентифікувати конкретного суб'єкта; виокремити типові слідчі ситуації, розробити дієві слідчі версії, оптимізувати процес розслідування, підвищити збирання доказів.

Щодо громадянства, то 86 % осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, були громадянами України, що відповідає загальній структурі злочинності в державі. За статевою ознакою домінують чоловіки – приблизно 65 %, однак частка жінок, причетних до злочинів у цій сфері, є істотно вищою, ніж у загальному розподілі злочинності [55; 56]. Такий феномен пояснюється особливостями гендерної спеціалізації у сфері бюджетних операцій: жінки традиційно обіймають посади бухгалтерів, економістів, фінансових аналітиків, секретарів тендерних комітетів тощо. Жіноча злочинна активність у цій сфері майже втричі перевищує середній показник жіночої участі у кримінальних правопорушеннях загалом, що зумовлено переважно службовою, а не криміногенною соціалізацією таких осіб [57].

Службові кримінальні правопорушення в бюджетній сфері, зокрема у сфері публічних закупівель, не передбачають застосування фізичної сили або протиправного насильства, але вимагають:

- високого рівня освітньої та правової підготовки;
- доступу до внутрішніх фінансових та процедурних ресурсів;
- наявності специфічних професійних компетенцій;
- орієнтації на нормативно-правову базу та тендерну документацію.

Таким чином, професійна належність до сфери бухгалтерського, фінансового чи тендерного обслуговування значно підвищує ризик криміногенної активності у сфері публічних закупівель. Саме це пояснює відносну «гендерну атиповість» такого виду злочинності – зокрема, збільшену частку жінок серед службових правопорушників.

Встановлені криміналістичні ознаки дають змогу не лише формувати типові портрети потенційних правопорушників, а й удосконалювати методи

---

[54] Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.

[55] Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2024. 306 с.

[56] Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html

[57] Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. Київ: «ФОП Кандиба Т. П.», 2020. 424 с.

слідчої профілактики, добору слідчих версій та організації розшукової діяльності, спрямованої на протидію корупції у сфері публічних фінансів.

Одним із важливих детермінантів формування протиправної поведінки суб'єкта у сфері публічних закупівель виступає віковий чинник. Він впливає на систему потреб, домінуючі інтереси, життєві пріоритети, стиль прийняття рішень і характер реагування на професійні та стресові ситуації. Аналіз емпіричних матеріалів кримінальних проваджень свідчить про зміщення вікової структури осіб, які вчиняють правопорушення у бюджетній сфері, до більш зрілих вікових категорій. Зокрема, 87 % засуджених перебували у віці від 25 років і старше, при цьому найбільшу питому вагу становили особи віком 30–45 років – 67,4 %. Така концентрація злочинної активності у межах цього вікового діапазону обумовлюється набуттям фахового досвіду, доступом до управлінських рішень і формуванням усталених корупційних зв'язків.

Особливу увагу привертає високий рівень освіченості правопорушників у цій сфері. За статистичними даними, 80 % засуджених мали повну вищу освіту, що значно перевищує середній показник по загальній структурі злочинності, що обумовлено специфікою публічних фінансів, які вимагають компетентності у правових, економічних, бухгалтерських питаннях, а також розуміння регламентованих процедур закупівель. У 74 % випадків встановлено, що обвинувачені займали посади, які повністю відповідали їхній фаховій освіті, що свідчить про використання професійної обізнаності як ресурсу для реалізації злочинного умислу.

Усі правопорушники, згідно з наданими даними, перебували у працездатному віці (100 %) та мали офіційні трудові відносини на момент вчинення кримінального правопорушення. Відтак, кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель є переважно службовими та тісно пов'язані із виконанням посадових обов'язків. За розподілом за сферами зайнятості встановлено таку структуру:

- сфера обслуговування – 31,2 %;
- будівництво – 18,5 %;
- медицина – 13,6 %;
- виробництво – 12,7 %;
- освіта – 11,2 %;
- транспорт – 5,6 %;
- інші галузі – 7,2 %.

Як справедливо зазначає О. В. Сара, особи, які вчиняють правопорушення у сфері закупівель, зазвичай мають досвід роботи в органах державної влади або комунального управління, добре обізнані зі службовими регламентами, мають навички з документообігу, володіють механізмами розпорядження майновими й фінансовими ресурсами та часто підтримують неформальні зв'язки з контролюючими органами або бізнес-структурами, що створює підґрунтя для злочинної змови та перешкоджання слідству [58, с. 93].

[58] Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва: дис. …док. філософ. 081. Одеса. 2023. 249 с.

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель можуть бути вчинені як загальним суб'єктом, тобто будь-якою фізичною особою, що досягла віку кримінальної відповідальності, так і спеціальним суб'єктом – службовою особою, яка використовує надані їй службові повноваження всупереч інтересам служби [59].

Відповідно до п. 37 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі», учасником процедури закупівлі/спрощеної закупівлі визнається фізична особа, фізична особа-підприємець або юридична особа-резидент чи нерезидент, включно з об'єднаннями учасників, які подали тендерну пропозицію або брали участь у переговорній процедурі закупівлі й означає, що суб'єктами злочину можуть бути як фізичні особи (включаючи ФОП), так і посадові особи юридичних осіб – учасників процедур закупівель [60].

У сфері бюджетного фінансування правовий статус учасників визначається більш деталізовано. Так, згідно з п. 18 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України, головні розпорядники бюджетних коштів – це бюджетні установи в особі їхніх керівників, яким надано повноваження на розподіл бюджетних асигнувань. Вони формують мережу розпорядників нижчого рівня та одержувачів коштів, які, відповідно до п. 38 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України, є суб'єктами господарювання, громадськими чи іншими організаціями, не віднесеними до бюджетних установ, однак уповноваженими реалізовувати відповідні бюджетні програми. Правовий механізм набуття статусу одержувача визначений у ст. 22 Бюджетного кодексу України та передбачає попередню оцінку діяльності, обґрунтування витрат і укладення відповідного договору з розпорядником бюджетних коштів [61].

Як показує правозастосовна практика, суб'єктний склад кримінальних правопорушень у цій сфері значно ширший, ніж формальні розпорядники чи одержувачі бюджетних коштів. До нього також належать:

керівники бюджетних установ;

посадові особи органів місцевого самоврядування;

голови тендерних комітетів та уповноважені особи з публічних закупівель;

службові особи приватних підприємств – постачальників товарів і послуг;

бухгалтери, економісти, експерти-оцінювачі, які здійснюють супровід тендерних процедур або контроль за цільовим використанням коштів;

фізичні особи-підприємці та підставні особи, що використовуються для реєстрації фіктивних компаній-переможців торгів [62, с. 59].

Криміналістична характеристика таких осіб ґрунтується на сукупності ознак, які дозволяють: визначити рівень доступу до бюджетних коштів або вплив на прийняття рішень у процедурі закупівель; установити мотиви протиправної

---

[59] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[60] Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922 VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92219#Text

[61] Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print

[62] Степанюк Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис. …док. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. 321 с.

поведінки, пов’язані з незаконним збагаченням, корупційною змовою чи політичним тиском; оцінити використання професійної компетенції та спеціальних знань у бухгалтерському обліку, господарському праві, процедурі Prozorro тощо з метою маскування злочинної діяльності; з’ясувати наявність неформальних зв’язків з іншими учасниками бюджетного процесу, що сприяють узгодженим та прикритим злочинним діям.

Зазначені характеристики свідчать про те, що основними типами осіб, які вчиняють злочини у сфері публічних закупівель, є:

службові особи, які мають формальні повноваження (розпорядники, члени тендерних комітетів, бухгалтери);

посередники, що діють від імені фіктивних юридичних осіб (ФОПів, ТОВ);

координатори схеми, які здійснюють загальне управління або прикриття злочинної діяльності;

особи, які сприяють ухиленню від виявлення порушень (експерти, аудитори, внутрішні контролери).

Відтак, криміналістична характеристика суб’єкта публічних закупівель охоплює не лише його формально-правовий статус, але й функціонально-професійну роль, фактичні повноваження, наявність спеціальних знань та мотиваційно-ціннісну орієнтацію, що дозволяє формувати типові слідчі версії та забезпечити адресне спрямування слідчих (розшукових) дій щодо таких осіб.

Криміналістичний аналіз матеріалів кримінальних проваджень за фактами правопорушень у сфері публічних закупівель засвідчив системну повторюваність низки ключових характеристик, що визначають профіль злочинця, механізм злочинної діяльності та криміногенну ситуацію загалом.

За результатами дослідження встановлено, що у 53 % випадків злочинна діяльність тривала до одного року, у 38,6 % – понад рік, з них 4,4 % осіб діяли впродовж 2–3 років, а 4 % – понад три роки. У 36,5 % кримінальних проваджень зафіксовано один епізод злочинної діяльності, у 24,9 % – два епізоди, тоді як 38,6 % осіб вчинили три і більше протиправних дій.

Для виведення бюджетних коштів за межі правового поля активно використовувалися фіктивні підприємства різних рівнів, у тому числі ті, що функціонували як частина конвертаційних центрів та офшорних схем. При цьому можна виокремити три типи таких структур:

1. «Чорні» фірми – створені за фіктивними документами, не ведуть обліку, звітності не подають.

2. «Сірі» фірми – формально зареєстровані з порушеннями, ведуть спрощену звітність для імітації законної діяльності.

3. «Білі» фірми – юридично бездоганні на вигляд суб’єкти, що не ведуть фактичної господарської діяльності, але активно використовуються в схемах розкрадання державних коштів навіть органами влади та великим бізнесом [63].

[63] Воробей О. В. Конвертаційні центри у механізмі фінансового шахрайства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6 (15). С. 162–166.

За емпіричними даними, 82 % осіб діяли з попереднім обдумуванням злочину; 65 % – були готові до його вчинення системно; 57 % – самостійно формували злочинний умисел, 43 % – під впливом соціального оточення.

Надзвичайно важливим є встановлений груповий характер злочинів: 84 % усіх правопорушень мали ознаки колективної діяльності:

- у 48,6 % випадків – це була група за попередньою змовою,
- у 29,1 % – організована група,
- у 22,3 % – злочинна організація.

Згідно зі ст. 27 КК України, кримінальній відповідальності підлягають і ті особи, які не є спеціальними суб'єктами, але діяли у межах спільного злочинного наміру. Особливо це характерно для кримінальних проваджень, пов'язаних із порушенням ст. 210 КК України (нецільове використання бюджетних коштів).

Соціальна структура організованих груп демонструє переважання службових зв'язків (67 %), наявність родинних зв'язків (13 %), а 76 % ініціативи створення групи надходило безпосередньо від керівників установ. Лідери таких угруповань зазвичай характеризуються високим рівнем управлінських навичок, прагматизмом, авторитаризмом, соціальною інженерією, відсутністю емпатії та вмінням маніпулювати процедурними прогалинами.

У 47 % випадків злочинні дії реалізовувались через легальні суб'єкти господарювання, які виступали як зовнішнє прикриття незаконних фінансових операцій. З метою маскування протиправної діяльності використовувались конвертаційні центри, що забезпечували виведення готівки, та офшорні юрисдикції, призначені для транснаціонального переміщення коштів із приховуванням кінцевих вигодонабувачів.

З огляду на це, латентність злочинів у сфері публічних закупівель визначається високим рівнем організованості, складністю фінансово-господарських схем та залученням осіб з високою правовою і професійною компетентністю.

Мотивація злочинної поведінки в абсолютній більшості випадків (понад 90 %) має корисливий характер. Йдеться про намагання отримати особисту вигоду, забезпечити фінансову стабільність родини або зберегти економічне становище установи. Проте, як засвідчили окремі кримінальні провадження, в окремих випадках злочинні дії були зумовлені так званою службовою доцільністю, зокрема: забезпечення пожежної безпеки, термінове проведення ремонту, виплата заробітної плати тощо. У таких ситуаціях відсутність особистої вигоди не виключає правової кваліфікації, однак свідчить про недостатню глибину мотивологічного аналізу в досудовому розслідуванні.

Таким чином, кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель характеризуються:

- високим рівнем інтелектуальної підготовки суб'єктів;
- груповою організацією з ієрархічною структурою;
- використанням легальних структур як прикриття;
- технологізацією процесу виведення коштів через офшори та фіктивні фірми;
- домінуванням корисливих мотивів;

• значною латентністю, що ускладнює ефективне розслідування без спеціалізованих аналітичних, фінансових і технічних засобів.

Відтак, виходячи з вищевикладеного, доцільно здійснити типологізацію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, з урахуванням мотиваційної спрямованості, моделей поведінки, рівня професійної підготовки, а також обставин і середовищних детермінант, що сприяли протиправній діяльності. До основних типів можна віднести такі:

«опортуністи» – особи, які під впливом ситуативних факторів одноразово вдаються до незаконного збагачення за рахунок бюджетних коштів, не маючи раніше сформованої злочинної мотивації чи досвіду участі у корупційних схемах; «кон'юнктурники» – суб'єкти, які погоджуються на пособництво або інше сприяння протиправним діянням внаслідок конкретної службової ситуації (наприклад, адміністративного тиску чи обіцянки винагороди), без стійкої схильності до протиправної поведінки;

«організатори» – особи з чітко сформованими умисними установками, які систематично займаються корупційною діяльністю в сфері публічних закупівель, володіють високим рівнем спеціальних знань, мають доступ до ключових рішень і координують реалізацію злочинних схем»; «недбальці» – особи, правопорушення яких є результатом службової недбалості, професійної некомпетентності, хибного розуміння правових норм або відсутності належного контролю, без умислу на незаконне збагачення;

«маніпулятори» – суб'єкти, які вчиняють правопорушення у сфері публічних фінансів як засіб досягнення інших протиправних цілей, зокрема для легалізації злочинних доходів, обходу адміністративних обмежень чи задоволення незаконних інтересів під виглядом законних процедур.

Водночас, серед численних типологій організованої злочинної поведінки найбільш прикладного значення набуває класифікація, заснована на службово-рольовій функції суб'єкта організованого угрупування, що враховує обсяг його повноважень, характер залучення до реалізації корупційних схем і функціональну роль у структурі злочинного задуму:

«професіонали» (35 %) – висококваліфіковані фахівці у сфері публічних закупівель з досвідом роботи в державних чи муніципальних структурах, які виступають авторами та організаторами складних злочинних схем, використовуючи нормативні прогалини й усталені зв'язки з підрядниками та контролюючими органами *(*проєктування схеми, ухвалення ключових рішень, забезпечення умов для незаконного вилучення бюджетних ресурсів);

«координатори» (33 %) – посадовці середньої або вищої управлінської ланки, які здійснюють загальне управління злочинною схемою, не заглиблюючись у технічні чи правові деталі (стратегічне планування, оперативне керівництво, розподіл ролей, забезпечення адміністративного просування рішень, прикриття діяльності);

«техніки» (15 %) – особи, що виконують допоміжні дії технічного характеру: оформлення документації, внесення інформації в систему Prozorro, підготовка звітів тощо. Їх діяльність зазвичай виглядає формально законною,

однак фактично є інструментом реалізації злочинного наміру (фіктивна документація, маніпулювання тендерними умовами, підміна інформації);

«пособники» (9 %) – зовнішні суб'єкти, які забезпечують легітимацію корупційних рішень і запобігають викриттю: представники контролюючих, правоохоронних, аудиторських, банківських та експертних установ (надання потрібних висновків, блокування перевірок, симуляція законності, усунення зовнішнього контролю).

Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель здебільшого вчиняються громадянами України (86 %), які перебувають у працездатному віці (98 %), переважно особами чоловічої статі (65 %), із переважною концентрацією у віковій категорії від 35 до 50 років (67 %). Типовий суб'єкт таких правопорушень має вищу освіту (понад 80 %), демонструє високий рівень професійної компетентності, глибоке розуміння бюджетних процедур, фінансового обліку та нормативного регулювання у сфері публічних закупівель. Більшість правопорушників мають стабільний соціальний статус, зокрема перебувають у шлюбі (58 %), що свідчить про відсутність яскраво вираженої соціальної девіації, але не виключає цілеспрямованої протиправної поведінки. З професійної точки зору, значна частка правопорушників характеризується тривалим трудовим стажем, зокрема понад 10 років роботи в системі органів державної влади або місцевого самоврядування (31 %), що забезпечує їм високий рівень адаптації до службових процедур і знання внутрішніх механізмів функціонування бюджетних установ. До кримінальної протиправної діяльності у сфері публічних закупівель, як правило, причетні (74 %) інтелектуально розвинені, кваліфіковані фахівці, які мають доступ до управлінських, фінансових і тендерних рішень, а також навички маскування злочинних дій у правовому полі.

РОЗДІЛ 2.
ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

2.1. Обставини, що підлягають встановленню в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

У контексті методики розслідування злочинів у сфері публічних закупівель обставини, що підлягають встановленню, доцільно систематизувати за трьома рівнями. Перший – нормативний, відображає загальні вимоги ст. 91 КПК України без прив'язки до конкретного виду правопорушення. Другий – спеціалізований, сформований на основі положень Особливої частини КК України, що передбачають відповідальність за правопорушення у сфері службової, фінансової та господарської діяльності, зокрема ст. 191, 364, 366, 367 КК України. Третій – прикладний (конкретно-ситуативний) рівень, що враховує індивідуальні особливості конкретного кримінального провадження (обсяг закупівель, участь фіктивних компаній, відсутність фактичного постачання товару або послуг, зв'язки між службовими особами замовника та учасниками процедури тощо) [64].

У межах таких обставин слідчий формує перелік фактів [65], які мають бути підтверджені доказами: службовий статус осіб, дії яких підлягають оцінці; зв'язок між їхніми діями та негативними наслідками (збитками); наявність змови чи умисного спотворення результатів тендеру; факт оплати за фактично не поставлений товар чи не надані послуги; спосіб приховування злочинного наміру (підроблення документів, створення «технічних учасників», підконтрольних ТОВ тощо); рух бюджетних коштів і їх подальша легалізація.

Застосування такої структурованої моделі дозволяє підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, забезпечити комплексний підхід до збирання доказів, уникнути процесуальних помилок на етапі досудового розслідування та сформувати ґрунтовну доказову базу для судового розгляду.

Як зазначають науковці-криміналісти, незалежно від видової специфіки фінансових кримінальних правопорушень, у тому числі у сфері публічних закупівель, обставини, що підлягають встановленню, систематизуються за чотирма основними групами фактичних даних. Перша група охоплює обставини, пов'язані з подією кримінального правопорушення: предмет посягання (бюджетні кошти, що спрямовуються через процедури закупівель), спосіб підготовки, вчинення та приховування; знаряддя та засоби вчинення (наприклад,

[64] Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. Київ, 2010. 624 с.

[65] Старинець Є. А. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): дис…докт. філос.: 081 «Право». Одеса, 2021. 317 с.

електронні платформи, фіктивні документи, програмне забезпечення для автоматизації подання тендерних заявок); обстановка кримінального правопорушення (місце, час, технологічні умови проведення закупівель, порядок бюджетного фінансування); характер і розмір заподіяної шкоди; наявність або відсутність ознак діяльності організованої групи, її структура, склад, рольовий розподіл між учасниками злочинної діяльності [66, с. 104–105].

До другої групи належать факти, що підтверджують вину конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, а також мотиви її поведінки, що дозволяє з'ясувати обставини, які обтяжують або пом'якшують відповідальність. Це, зокрема, встановлення особистої зацікавленості посадової особи, причетність до змови або отримання неправомірної вигоди.

Третя група включає обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, серед яких: недосконаліть законодавчого регулювання процедур закупівель; наявність прогалин у контролі за використанням бюджетних коштів; формальність у перевірці документів; зловживання дискреційними повноваженнями замовників.

Четверта група має переважно криміналістичне значення і спрямована на виявлення джерел основної та додаткової інформації у провадженні: відкритих даних (системи Prozorro, Є-data), бухгалтерської звітності, банківських виписок, даних про реєстрацію та структуру власності юридичних осіб, тендерної документації, висновків аудиту, ревізій, експертиз тощо.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція А. П. Запотоцького, який обґрунтовує, що встановлення особи правопорушника потребує вивчення правового статусу відповідного кола осіб, їх функціональних обов'язків, посадових інструкцій, розпорядчих актів, а також зіставлення передбачених обов'язків із фактично реалізованими функціями, з метою з'ясування, ким, коли та в який спосіб було допущено або умисно вчинено порушення [67].

Як справедливо зауважує В. В. Пясковський, обставини, що підлягають встановленню, мають розглядатися як сукупність фактів, з'ясовування яких обумовлене як нормами кримінального права та кримінального процесу, так і змістом конкретного кримінального провадження [68, с. 109].

З метою підвищення ефективності початкового етапу досудового розслідування правопорушень у сфері публічних закупівель, доцільно застосовувати алгоритмічний підхід. Такий підхід передбачає програму дій, побудовану за схемою: *елементи способу вчинення кримінального правопорушення → обставини, що підлягають встановленню → процесуальні заходи перевірки цих обставин*.

У контексті реалізації цієї програми особливу увагу слід приділяти дотриманню строків досудового розслідування, які, згідно зі ст. 219 КПК України, обчислюються з моменту повідомлення особі про підозру і тривають до

---

[66] Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 568 с.

[67] Запотоцький А. П. Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 510 с.

[68] Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 225 с.

моменту звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про звільнення особи від кримінальної відповідальності, або ухвалення рішення про закриття провадження [69].

Відзначимо, що джерелами формування бюджетів виступають різні види надходжень, зокрема: доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, надходження від приватизації державного майна, повернення бюджетних коштів із депозитів, а також кошти, отримані в результаті продажу чи пред'явлення цінних паперів. Однак високий рівень латентності незаконної діяльності з бюджетними асигнуваннями, складна структура кримінальних правопорушень, динамічне пристосування злочинних практик до змін у бюджетному законодавстві, стійкий характер функціонування організованих груп із використанням структурно-функціонального прикриття, застосування корумпованих механізмів, технічних можливостей, офшорних юрисдикцій і фіктивних підприємств – зумовлюють необхідність пріоритетної уваги до початкового етапу досудового розслідування.

Початковий етап розслідування спрямований на інтенсивний пошук, виявлення та закріплення доказів. Складнощі на початковому етапі викликані недостатньою якістю і кількістю первинних матеріалів, а також низькою кваліфікацією слідчих та оперативних працівників. Опитані респонденти підтвердили наявність низки типових тактичних, процесуальних та організаційних помилок на початковому етапі розслідування, які суттєво ускладнюють подальше встановлення істини та знижують ефективність доказування у кримінальних провадженнях, що кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, зокрема:

1. Невірна кваліфікація події на стадії внесення відомостей до ЄРДР. У багатьох випадках неправомірні дії суб'єктів публічних закупівель сприймаються як адміністративні порушення або недоліки фінансової дисципліни, що призводить до безпідставної відмови в реєстрації кримінального провадження або його відкриття за неправильною статтею КК України (наприклад, ст. 191 замість ст. 364 або 366).

2. Поверхнева діагностика злочинної події та неправильне визначення напряму розслідування. Слідчі часто обмежуються лише зовнішніми проявами правопорушення (невиконаний договір, завищена вартість), не аналізуючи схеми розподілу бюджетних коштів, не враховуючи можливість змови між учасниками торгів або наявності фіктивних суб'єктів господарювання.

3. Недостатній рівень спеціалізованих знань у сфері публічних закупівель і бюджетного законодавства. Складність правовідносин у цій сфері, специфіка процедури закупівель через систему Prozorro, особливості визначення очікуваної вартості та кваліфікаційних вимог нерідко залишаються поза належною увагою слідчого.

[69] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

4. Невиправдана затримка із витребуванням первинних фінансових документів та тендерної документації. Несвоєчасне витребування плану закупівель, договорів, актів виконаних робіт, рахунків, платіжних доручень, тендерних пропозицій учасників тощо призводить до ризику їх знищення, підроблення або фальсифікації.

5. Ігнорування можливостей електронних інформаційних систем та відкритих джерел. Часто слідчі не аналізують відкриту інформацію в системі Prozorro, не відслідковують ланцюги зв'язків між суб'єктами закупівель, не використовують дані ЄДРПОУ, аналітичних систем типу YouControl, Clarity Project, що значно обмежує обсяг доказової бази.

6. Формальне проведення слідчих (розшукових) дій або порушення їх процесуального порядку. Прикладами є недотримання вимог щодо вручення повісток, неправильне оформлення клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, проведення обшуків без належної підготовки або без урахування ймовірних місць зберігання речових доказів.

7. Неврахування ознак організованості або корупційної змови. Слідчі часто не виявляють ознаки попередньої змови між замовником і постачальником, формального допуску до участі у торгах «підставних» компаній або фіктивності виграних тендерів.

8. Відсутність міжвідомчої взаємодії з іншими органами (ДАСУ, податковими органами, Рахунковою палатою, АРМА тощо). Ізольоване ведення розслідування без залучення інформації й висновків контрольних та аудиторських структур істотно обмежує аналітичні можливості і доступ до документально підтверджених фактів порушень.

9. Недооцінка значення одночасного проведення комплексу процесуальних дій. У практиці розслідування публічних закупівель критично важливим є синхронне проведення обшуків, допитів, тимчасового доступу до документів, ініціювання експертиз, що дозволяє забезпечити ефективне документування злочинної діяльності.

10. Недостатній аналіз фінансових потоків і механізмів легалізації коштів. У багатьох випадках розслідування обмежується тільки фактами укладення договорів і перерахування коштів без належного аналізу подальшого руху фінансів (через офшори, фіктивні фірми, транзитні рахунки) і без встановлення вигодоотримувачів.

Інформація, що свідчить про можливе вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, відповідно до чинного нормативно-правового регулювання, підлягає реєстрації згідно з наказом МВС України від 08 лютого 2019 року № 100 «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» [70]. У разі самостійного виявлення ознак кримінального правопорушення службова особа органу досудового розслідування зобов'язана скласти відповідний рапорт на ім'я керівника

[70] Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08.02.2019 р. № 100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text

підрозділу із зазначенням встановлених обставин, посиланням на джерела, які підтверджують такі відомості.

У процесі розгляду заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення (у тому числі на стадії перевірки оперативної інформації), правоохоронці, насамперед, здійснюють встановлення обставин вчинення діяння у сфері публічних закупівель за певним алгоритмом дій. Так, відповідно до ст. 33 Закону України «Про Національну поліцію», на початковому етапі проводиться первинне опитування заявника або інших осіб, обізнаних з обставинами вчинення правопорушення. На основі наданої інформації та за допомогою наявних оперативних і аналітичних можливостей проводиться ідентифікація потенційної особи-порушника, встановлюється спосіб і місце вчинення протиправного діяння.

Таким чином, виявлення ознак кримінального правопорушення в контексті закупівельного процесу передбачає проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, які мають визначену тактичну структуру. Як вказує В. Д. Пчолкін, у межах теорії оперативно-розшукової діяльності цей процес кваліфікується як «оперативний пошук», що передбачає виявлення фактів та осіб, які становлять оперативний інтерес [[71], с. 547].

У цьому контексті діяльність із документування причетності службових осіб до вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є комплексом гласних і негласних заходів, які здійснюються з метою виявлення, перевірки, накопичення та оцінки інформації, необхідної для попередження, припинення та подальшого кримінального переслідування.

На етапі виявлення правопорушень оперативні підрозділи повинні забезпечити:

– перевірку достовірності наявної інформації, тобто підтвердження або спростування первинних відомостей про можливу причетність особи до кримінального правопорушення;

– попередню кваліфікацію діяння та оцінку ступеня суспільної небезпеки вчиненого порушення;

– визначення напрямку подальших процесуальних дій, у тому числі ініціювання досудового розслідування або передання матеріалів відповідним слідчим органам.

Таким чином, стадія виявлення кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель є ключовою для подальшого успішного розслідування та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, оскільки саме на цьому етапі закладається основа для побудови доказової бази.

Діяльність правоохоронних органів щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель має здійснюватися на основі комплексного та скоординованого підходу, що передбачає максимальне задіяння

[71] Пчолкін В. Д. Оперативно-розшукове забезпечення в структурі методики розслідування кримінальних правопорушень. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття».* Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022 Т. 2. С. 546-549.

організаційних, тактичних, аналітичних та оперативно-розшукових ресурсів держави. До основних напрямів такої діяльності належить:

інтеграція зусиль правоохоронних органів, контролюючих інституцій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також залучення громадськості до моніторингу та запобігання порушенням у сфері публічних закупівель;

використання тактичного арсеналу ОРД для виявлення латентних злочинів, у тому числі із залученням спеціальних технічних засобів та негласних заходів збору інформації;

активне застосування легальних каналів збору інформації, включаючи реєстри, аналітичні системи, тендерні платформи (Prozorro, Dozorro тощо), внутрішні бази даних та матеріали службових перевірок;

прогнозування можливих сценаріїв розвитку оперативної обстановки та криміногенних проявів у сфері публічних закупівель на основі аналізу попередніх епізодів і встановлених закономірностей;

своєчасне здобуття допустимих доказів, які можуть бути використані у кримінальному провадженні для встановлення складу злочину та притягнення винної особи до відповідальності.

Одним з ефективних інструментів оперативної протидії злочинності у сфері публічних закупівель є проведення оперативних комбінацій, які можуть здійснюватися у двох формах залежно від стадії розслідування.

Перший вид оперативної комбінації застосовується до моменту реєстрації кримінального провадження та безпосередньо під час проведення оперативно-розшукових заходів. Метою таких дій є виявлення осіб, що систематично вчиняють кримінальні правопорушення, а також збір доказової інформації щодо характеру та механізму протиправної діяльності. Цей вид комбінації ґрунтується на моделюванні оперативно-розшукової ситуації, яка дозволяє приховано фіксувати неправомірну поведінку службових осіб. Зауважимо, що участь у такій комбінації можлива лише для осіб, які надають конфіденційне сприяння на добровільній основі. Будь-які дії, що мають ознаки провокації злочину, зокрема схиляння до вчинення правопорушення або штучне створення доказів, є неприпустимими та незаконними.

Другий вид оперативної комбінації реалізується виключно в межах відкритого кримінального провадження. Його мета – документування протиправної діяльності осіб, яким уже повідомлено про підозру, та забезпечення їх затримання під час вчинення чергового злочину. Найчастішою формою цього виду є контроль за вчиненням злочину, зокрема в кримінальних провадження про вимагання та одержання неправомірної вигоди під час проведення процедур публічних закупівель.

Для успішної реалізації оперативної комбінації необхідно дотриматися низки умов:

– створення ситуації, достовірної та переконливої для фігуранта розробки, яка відповідає реальним умовам корупційного середовища;

– наявність достатньо повної інформації про схильність службової особи до вчинення корупційного правопорушення;

– організаційне забезпечення фіксації факту злочину, в тому числі з використанням фото-, відеозйомки, звукозапису, а також можливості негайного затримання підозрюваного у момент вчинення злочину.

Одержана інформація про можливі правопорушення у сфері публічних закупівель повинна пройти перевірку оперативно-аналітичними підрозділами, після чого може бути ініційоване проведення оперативної комбінації за умов дотримання вимог кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства. Матеріали, отримані в ході таких заходів, мають бути зібрані у спосіб, який гарантує їх допустимість як доказів у кримінальному провадженні, та, за необхідності, підлягати розсекречуванню і долученню до матеріалів слідчого досьє.

Як справедливо зазначає Є. Д. Лук'янчиков, процес виявлення ознак латентних злочинів передбачає отримання та перевірку первинної інформації щодо осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, виокремлення серед загального масиву даних таких, які свідчать про потенційні злочинні діяння. У цьому контексті застосовується метод пошуку за принципом «від злочинця до злочину», що особливо виправдано в умовах високої латентності правопорушень у сфері бюджетних витрат і тендерних процедур [[72], с. 234].

У разі надходження заяви про вимагання неправомірної вигоди службовою (посадовою) особою, ключовим елементом подальших процесуальних і оперативно-розшукових дій є правильне документальне оформлення первинної інформації. У такій ситуації доцільно рекомендувати заявнику викласти обставини у письмовій формі власноруч, максимально повно та детально відобразивши фактичні дані, що можуть мати доказове значення для встановлення ознак кримінального правопорушення, передбаченого, зокрема, ст. 368 КК України.

У заяві мають бути чітко і логічно структуровані такі відомості:

1. Обставини, за яких заявник опинився у ситуації вимагання неправомірної вигоди, зокрема підстави, що зумовили його звернення до відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування, участь у тендері, виконання договору тощо.

2. Відомості про службову (посадову) особу, яка, за твердженням заявника, висловила вимоги щодо передачі неправомірної вигоди. За можливості, слід зазначити повне ім'я, посаду, місце роботи, службові повноваження, контактні дані та інші ідентифікаційні відомості.

3. Конкретизація дій або бездіяльності, за які службова особа вимагає надання неправомірної вигоди (наприклад: сприяння у визнанні переможцем закупівельної процедури, погодження умов договору, пришвидшення оплат тощо).

4. Предмет неправомірної вигоди – грошові кошти, матеріальні цінності, послуги нематеріального характеру тощо (з точним зазначенням суми, виду, форми передачі або надання).

[72] Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 429 с.

5. Час, місце і спосіб передачі неправомірної вигоди, про які повідомлено заявнику або які обговорювалися з представниками сторони, що висловила вимогу (усно, через месенджери, посередників тощо).

6. Очікувана реакція службової особи на отримання неправомірної вигоди – які саме дії або бездіяльність вона повинна вчинити, з якою метою та на чию користь.

7. Мотивація заявника щодо звернення до правоохоронних органів (наприклад, відчуття тиску, небажання вчиняти корупційне правопорушення, побоювання втрати контракту, громадянська позиція тощо).

8. Згода заявника на співпрацю з правоохоронними органами, зокрема щодо проведення оперативно-розшукових заходів або негласних слідчих (розшукових) дій із його участю відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства [73, с. 17].

Оформлення такої заяви є не лише підставою для реєстрації відомостей в ЄРДР відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, а й визначальним фактором для прийняття рішення щодо проведення оперативної комбінації, ініціювання контролю за вчиненням злочину, документування фактів вимагання неправомірної вигоди та подальшого повідомлення особі про підозру.

Зазначені матеріали не пізніше 24 годин із моменту реєстрації необхідно надіслати до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР у порядку ст. 214 КПК України [74]. Згідно з вимогами такої норми та Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [75], встановлено процедуру внесення відомостей до ЄРДР, що є передумовою для початку досудового розслідування. Передбачено обов'язковість фіксації конкретного переліку даних, які свідчать про наявність ознак кримінального правопорушення.

До таких відомостей належать: – дата надходження заяви, повідомлення або виявлення обставин із іншого джерела, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; – прізвище, ім'я, по батькові (або найменування) заявника або потерпілого; – зазначення іншого джерела отримання інформації про можливе правопорушення (у тому числі результати ОРД, медіапублікації, повідомлення органів контролю); – стислий виклад обставин, які можуть свідчити про наявність кримінального правопорушення (у формі прямого посилання на факти, осіб, обставини, що викладені заявником чи встановлені іншим шляхом); – попередня правова кваліфікація діяння із зазначенням статті (частини статті) КК України; – відомості про службову особу (посаду, П.І.Б.), яка вносить інформацію до ЄРДР, а також про слідчого або прокурора, який вніс відомості або розпочав досудове розслідування; – інші

[73] Алгоритм дій працівників підрозділів стратегічних розслідувань при виявленні та документуванні кримінальних правопорушень із прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: метод. реком. Дніпро: ДДУВС, 2020. 60 с.

[74] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[75] Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 30.06.2020 р. № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text.

відомості, передбачені Положенням про ЄРДР, які мають значення для відображення ходу та етапів досудового розслідування.

Слід зауважити, що окремі обставини, які не є відомі на момент первинного внесення, встановлюються в процесі досудового розслідування, і вносяться до ЄРДР в порядку доповнення відповідного кримінального провадження. До таких обставин належать, зокрема: – дата та зміст повідомлення про підозру; – обрання, зміна або скасування запобіжного заходу; – оголошення особи в розшук; – результати СРД, проведення експертиз, допитів тощо; – завершення досудового розслідування (направлення обвинувального акта до суду, закриття провадження, укладення угоди тощо). Таким чином, внесення відомостей до ЄРДР є процесуальним обов'язком, що слугує гарантією реалізації права на доступ до правосуддя та ефективного розслідування відповідно до практики ЄСПЛ. Порушення порядку чи строків реєстрації тягне за собою процесуальні наслідки, зокрема визнання бездіяльності органу досудового розслідування незаконною.

Як справедливо зауважує С. С. Трач, на цьому етапі перед слідчим стоїть ключове завдання – з'ясувати, чи містить повідомлення або отримана інформація ознаки кримінального правопорушення, а також чи не існує обставин, що виключають можливість початку досудового розслідування [[76], с. 240]. Вирішення цього завдання здійснюється шляхом фіксації первинних відомостей, оперативного аналізу наданої інформації, її співвіднесення з ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченими нормами Особливої частини КК України, та перевірки наявності передумов, достатніх для реєстрації провадження.

Процесуальний обов'язок слідчого або прокурора щодо внесення відомостей до ЄРДР має безальтернативний (імперативний) характер. Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, така реєстрація має здійснюватися негайно, але не пізніше 24 годин з моменту подання заяви, повідомлення або отримання інформації з інших джерел. Будь-яке зволікання, відмова або формальне ігнорування обов'язку внести відомості до ЄРДР є порушенням кримінального процесуального закону, яке тягне юридичні наслідки, зокрема можливість оскарження бездіяльності слідчого чи прокурора в порядку, визначеному ст. 303 КПК України. Таким чином, реєстрація відомостей про кримінальне правопорушення у ЄРДР є не лише юридичним фактом, що відкриває стадію досудового розслідування, а й процесуальною гарантією реалізації принципів законності, доступу до правосуддя та ефективного розслідування, як того вимагає практика Європейського суду з прав людини.

Як свідчить практика розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, у переважній більшості випадків для забезпечення ефективності досудового розслідування створюються спеціалізовані СОГ різних видів, які відрізняються між собою за рівнем організованості, цільовим призначенням, тривалістю функціонування, складом і характером завдань. Такий

[76] Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 452 с.

підхід є цілком обґрунтованим з урахуванням підвищеного ступеня складності розслідування у кримінальних провадженнях про тяжкі, багатоепізодні та резонансні злочини, що пов’язані з розкраданням бюджетних коштів, корупційною змовою, фіктивними закупівлями, відмиванням коштів через підконтрольні суб’єкти тощо [77].

На початковому етапі спільної діяльності слідчих та оперативних підрозділів у межах кримінального провадження щодо правопорушень у сфері публічних закупівель першочергове значення має збір та аналітичне опрацювання інформації з відкритих офіційних джерел, яка дозволяє ідентифікувати бюджетні зобов’язання органу місцевого самоврядування та встановити ключові фінансові параметри, що можуть свідчити про протиправні дії. Насамперед, доцільно отримати через офіційний вебсайт відповідної обласної, районної, міської, селищної чи сільської ради рішення про місцевий бюджет на рік, у якому було вчинено кримінальне правопорушення. Особливу увагу необхідно приділити аналізу додатків до бюджетного рішення, зокрема щодо розподілу видатків розпорядниками коштів за бюджетними програмами, що дозволяє визначити фактичний обсяг бюджетних асигнувань та напрями фінансування, що в подальшому підлягають перевірці [78, с. 29].

Крім того, важливим етапом є аналіз організаційної структури органу місцевого самоврядування, в межах якої відбувалась реалізація бюджетних призначень. Зокрема, необхідно отримати положення про відповідні структурні підрозділи, відомості про їх керівний склад (П.І.Б. директора, заступників), юридичну адресу, чисельність штатних одиниць та перелік функціональних обов’язків посадових осіб, що мають відношення до формування, розподілу та використання бюджетних коштів.

Особливу увагу слід звернути на план річних закупівель, який відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» оприлюднюється в електронній системі закупівель протягом п’яти робочих днів з моменту його затвердження або внесення змін. Вивчення цього документа надає можливість зіставити заплановані видатки з фактичними тендерними процедурами.

У подальшому, використовуючи єдиний державний веб-портал з публічних закупівель Prozorro (www.prozorro.gov.ua) та ідентифікаційний код (ЄДРПОУ) відповідного розпорядника бюджетних коштів, доцільно здійснити комплексний аналіз оприлюдненої інформації про закупівлі, зокрема:

а) річного плану закупівель та змін до нього – на предмет відповідності затвердженим бюджетним програмам і фінансовим призначенням;

б) розміру бюджетного призначення та очікуваної вартості предмета закупівлі, із врахуванням допустимих коливань відповідно до нормативних актів;

в) тендерної документації замовника, зокрема встановлених до учасників вимог щодо кваліфікації, досвіду, матеріальних ресурсів тощо;

---

[77] Князєв С. В. Особливості виявлення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. *Правові новели.* 2022. № 16. С. 206–213

[78] Основи розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: метод. реком. Дніпро: ДДУВС, 2021. 60 с.

г) тендерних пропозицій учасників, їх відповідності встановленим умовам тендерної документації, а також вимогам Закону України «Про публічні закупівлі»;

ґ) протоколів розгляду тендерних пропозицій, із метою оцінки законності та обґрунтованості прийнятих рішень про визначення переможця;

д) повідомлень про намір укласти договір, які свідчать про завершальний етап закупівельної процедури та дозволяють встановити особу контрагента, що отримав фінансування з бюджету.

Комплексне опрацювання зазначених джерел на цьому етапі дозволяє встановити потенційно фіктивні закупівлі, наявність ознак змови, завищення вартості товарів або послуг, їх ненадання або постачання в неповному обсязі, а також інші схеми, що вказують на зловживання службовим становищем та привласнення бюджетних коштів.

Водночас, у межах досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого під час проведення публічної закупівлі, доцільним є проведення перевірки інформації, зазначеної учасниками в їхніх тендерних пропозиціях, на предмет відповідності встановленим вимогам тендерної документації. Така перевірка дозволяє виявити фіктивність участі, змову, порушення вимог добросовісної конкуренції або ознаки шахрайських дій.

Зокрема, перевірці підлягає:

– наявність в учасника необхідної матеріально-технічної бази, обладнання та технологій, яка може бути підтверджена за допомогою доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиного державного реєстру транспортних засобів, перевірки договорів оренди, субпідряду, або інших документів, що підтверджують право користування відповідними ресурсами;

– наявність у штаті учасника працівників відповідної кваліфікації, що передбачено умовами тендерної документації, підтверджується копіями трудових договорів, наказів про прийом на роботу, дипломів, сертифікатів тощо;

– досвід виконання аналогічних договорів, що може бути перевірено через аналіз наданих договорів, актів виконаних робіт, а також шляхом опитування контрагентів або запитів до замовників, які раніше співпрацювали з учасником;

– фінансова спроможність учасника, що підтверджується балансом, звітом про фінансові результати, формою № 2 та іншими формами фінансової звітності, відповідно до законодавства [79].

Крім того, для виключення ознак взаємопов’язаності учасників процедури закупівлі, доцільно здійснити перехресний аналіз їх адрес розташування, даних про засновників та бенефіціарів, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що дозволяє виявити потенційні схеми «технічних» компаній або штучної конкуренції, яка імітується через пов’язані структури.

[79] Вязмікін С. А. Виявлення та припинення правопорушень у сфері державних закупівель товарів, робіт і послуг підрозділами захисту економіки Національної поліції України. *Detection and Suppression of Offenses in the Procurement of Goods, Works and Services by Economics Protection Units of National Police of Ukraine*. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/items/fb88d231-1aeb-434c-a3c3-1ed0a2d18208.

Особливу увагу варто звернути на службову (посадову) особу, яка представляє інтереси учасника процедури закупівлі. Необхідно перевірити наявність її відомостей у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, що дозволяє з'ясувати, чи не була така особа притягнута до відповідальності за аналогічні порушення, що свідчить про ризики системної протиправної поведінки з боку учасника.

Також має бути перевірена тендерна пропозиція на предмет існування зв'язків між учасником та іншими суб'єктами закупівлі, у тому числі із замовником (його уповноваженими особами або керівництвом), що може свідчити про конфлікт інтересів або внутрішню змову.

Для здійснення поглибленого аналізу можливо скористатися платформами відкритих даних, зокрема сервісом OpenDataBot, який дозволяє за назвою підприємства або ЄДРПОУ отримати інформацію про судові рішення, в яких фігурує відповідна юридична особа. Аналіз викладених у рішеннях обставин дозволяє встановити фінансову або кримінальну історію підприємства, зокрема ознаки фіктивності, участі в корупційних схемах, застосування заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, ухвали суду про тимчасовий доступ до речей і документів, обшуки, арешт майна тощо) [[80], с. 12].

Таким чином, поєднання правових, аналітичних та інформаційних інструментів дозволяє об'єктивно оцінити тендерну пропозицію, виявити ознаки порушення принципів законності, добросовісної конкуренції та рівності учасників процедури закупівлі, що, у свою чергу, формує основу для ефективного встановлення факту кримінального правопорушення.

Первинним етапом саме початку досудового розслідування кримінального правопорушення є встановлення події кримінального правопорушення, тобто фактичного вчинення хоча б одного з діянь, що охоплюються диспозицією відповідної статті Особливої частини КК України. Встановлення цього елементу предмета доказування є ключовим завданням сторони обвинувачення, оскільки саме факт вчинення кримінального правопорушення є підставою для подальшої кримінально-процесуальної діяльності. Такий підхід повністю узгоджується із положеннями ст. 91 КПК України щодо предмета доказування та практикою організації досудового розслідування, які, як правило, відзначаються високим рівнем латентності, складністю криміналістичної структури та багатоепізодністю. На підтвердження, за результатами емпіричного дослідження (опитування правоохоронців), 85 % респондентів погоджуються з тим, що основним завданням на початковому етапі є з'ясування суті злочинного діяння; 92 % вважають визначальним встановлення способу його вчинення; 82 % – встановлення обставин місця, часу та загальної ситуації; 74 % – знарядь і засобів, використаних під час вчинення кримінального правопорушення.

Для встановлення фактичних обставин вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель на початковому етапі досудового

[80] Алгоритм дій працівників стратегічних розслідувань при виявленні та документуванні кримінальних правопорушень щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: метод. реком. / Юр'єв Д. С., Неклеса О. В., Палешко Я. С., Санакоєв Д. Б., Єфімов В. В. Дніпро: ДДУВС, 2020. 39 с.

розслідування підлягає всебічному аналізу низка документів, які мають доказове значення. До таких джерел відносяться:

а) *організаційно-установчі документи* (статути, положення, реєстраційні свідоцтва), що визначають правовий статус підприємств, установ, організацій, а також їхні офіційні реквізити;

б) *службова документація*, що містить відомості про посадовий статус, компетенцію, функціональні обов'язки службових, матеріально відповідальних та інших осіб, причетних до здійснення процедур закупівель;

в) *документи договірного характеру*, які фіксують умови, порядок укладання та виконання правочинів (у тому числі фіктивних), укладених у межах або під прикриттям закупівельних процедур;

г) *документи бухгалтерського обліку та звітності* (головні книги, баланси, акти виконаних робіт, фінансові звіти тощо), що відображають фінансово-господарську діяльність підприємства;

ґ) *платіжні інструменти* (платіжні доручення, виписки з рахунків, банківські меморандуми), які фіксують фактичне переміщення коштів у межах договірних відносин;

д) *планово-бюджетна документація* (кошториси, бюджетні запити, рішення сесій відповідних рад), яка містить дані про обсяги, призначення та цільове використання бюджетних коштів;

е) *нормативно-правові акти*, прийняті з перевищенням повноважень, які призвели до зменшення доходної частини бюджету або невиправданого збільшення витрат, що є спеціальним предметом злочину, передбаченого ст. 211 КК України;

є) *управлінська документація*, пов'язана з розпорядженням державним чи комунальним майном (накази, рішення, протоколи засідань колегіальних органів, акти приймання-передачі тощо);

ж) *приватизаційні документи*, що підтверджують або спростовують законність передачі державного/комунального майна у приватну власність;

з) *документи, що посвідчують особу*, необхідні для ідентифікації суб'єктів правовідносин та фігурантів кримінального провадження.

Як уже зазначалося, час і місце вчинення кримінального правопорушення відповідно до вимог ст. 91 КПК України належать до переліку обставин, що підлягають обов'язковому доказуванню у кримінальному провадженні, розпочатому за фактом вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Встановлення зазначених параметрів має принципове значення для реконструкції події кримінального правопорушення, визначення його об'єктивних ознак, ідентифікації осіб, причетних до протиправних дій, а також для проведення інших процесуальних дій (огляду місця події, обшуку, допиту, призначення експертиз тощо).

Час вчинення кримінального правопорушення злочинці зазвичай обирають, виходячи зі специфіки злочинної мети, обраного способу реалізації злочинного умислу та конкретних умов обстановки. Як слушно зазначає А. Ю. Спусканюк, з урахуванням хронологічної прив'язки як обставини, що підлягає доказуванню, подію кримінального правопорушення у сфері державних

закупівель доцільно класифікувати за такими етапами: І) правопорушення, що вчиняються до проведення тендеру (характерні для злочинів, передбачених ст.ст. 368–369 КК України), – наприклад, підкуп посадових осіб із метою забезпечення перемоги у тендері або внесення необхідних критеріїв у тендерну документацію; ІІ) правопорушення, вчинені під час проведення тендеру (відповідно до ст. 364 КК України), – наприклад, зловживання службовим становищем при оцінці тендерних пропозицій або винесенні рішень про переможця; ІІІ) правопорушення, що вчиняються після завершення тендерної процедури (кримінальні діяння, передбачені ст.ст. 191, 205, 209, 368–369 КК України), – наприклад, розтрата або привласнення бюджетних коштів, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом [[81], с. 71].

Водночас, як обґрунтовано вказує Ю. І. Харкевич, точне встановлення моменту вчинення кожного епізоду розкрадання дає змогу ідентифікувати осіб, які брали участь в оформленні, наприклад, прибутково-видаткових операцій, у межах яких було здійснено незаконне заволодіння бюджетними коштами. Таким чином, часова прив'язка події дозволяє зіставити дії конкретних службових осіб із обставинами реалізації закупівельного процесу, що, у свою чергу, сприяє деталізації об'єктивної сторони злочину та притягненню винних до кримінальної відповідальності [[82], с. 99–100].

Відтак, суб'єкт кримінального правопорушення – ключовий елемент механізму злочинної діяльності, який є невід'ємно пов'язаним із усіма обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, розпочатому за фактом вчинення правопорушень у сфері публічних закупівель. Результати узагальнення матеріалів кримінальних проваджень свідчать, що стороною обвинувачення у переважній більшості випадків встановлюються такі обставини, що характеризують особу підозрюваного:

- наявність судимостей (у 100 % вивчених кримінальних провадженнях),
- характеристика за місцем проживання (також у 100 % випадків),
- наявність утриманців (неповнолітніх, осіб з інвалідністю, хворих членів родини) – 64 %,
- медичні довідки щодо перебування на обліку у нарколога або психіатра – у 100 % досліджених проваджень.

Водночас, з урахуванням специфіки бюджетної сфери, обов'язковому з'ясуванню підлягає комплекс додаткових індивідуалізуючих характеристик суб'єкта, які дають змогу судити про його мотиви, цілі, рівень поінформованості та роль у механізмі правопорушення:

- вік, стать, рівень освіти, професійна підготовка, ділові та моральні якості осіб, безпосередньо залучених до проведення господарських і фінансових операцій із використанням бюджетних ресурсів;

[81] Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 257 с.

[82] Харкевич Ю. І. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії: дис. …док. філософ: 12.00.09. Київ, 2024. 222 с.

- коло залучених осіб, їхні функціональні ролі, мотивація до вчинення діяння, а також ступінь причетності до предикатного злочину (розтрати, заволодіння, службового підроблення тощо);
- поінформованість особи про джерела надходження бюджетних коштів або майна, що стали об'єктом злочинного посягання;
- наявність умислу на легалізацію (відмивання) майна чи коштів, здобутих злочинним шляхом;
- обсяг владних, управлінських і фінансових повноважень, якими суб'єкт користувався під час реалізації злочинного умислу;
- наявність дієздатності, що є умовою правомірного вчинення правочинів;
- характер соціального та професійного оточення, наявність зв'язку типу «корупціонер – легалізатор»;
- чинники, що впливають на ступінь вини та відповідальність співучасників (ступінь участі, роль у злочині, ініціатор або виконавець, наявність обтяжуючих/пом'якшуючих обставин тощо).

Наявність умислу як обов'язкової форми вини в економічних злочинах доводиться за допомогою прямих доказів, до яких можуть належати:

- документи, складені або підписані фігурантом, що свідчать про його наміри (службові записки, листування, накази тощо),
- показання свідків (співробітників, колег, ділових партнерів) про характер поведінки фігуранта й обізнаність щодо правопорушення,
- результати оперативно-розшукових заходів, інвентаризацій, ревізій, спеціальних перевірок, що підтверджують незаконний характер фінансових операцій.

Таким чином, повна криміналістична характеристика суб'єкта злочину у сфері публічних закупівель є важливою умовою для формування доказової бази, ухвалення обґрунтованого процесуального рішення, а також індивідуалізації покарання відповідно до тяжкості правопорушення та рівня суспільної небезпеки діяння.

Певні особливості має і попередня перевірка обставин участі у вчиненні кримінального правопорушення службових осіб. Особливої уваги потребує встановлення службового статусу особи, підозрюваної в учиненні діяння; характеру, умов та особливостей роботи підприємства, установи або організації, розпорядника бюджетних коштів; характеру дій або бездіяльності особи; змісту фактичних дій, виконуваних особою; зв'язку дій службової особи з використанням службового становища, виявлення форм змови чи організованості; причинного зв'язку між діями та шкідливими наслідками; кількості кримінальних правопорушень (епізодичність, систематичність); зв'язку з кримінальними правопорушеннями пов'язаними з корупцією; характеристики особи підозрюваного; документальне підтвердження порушення вимог законодавства про публічні закупівлі тощо.

Таким чином, дослідження обставин, що підлягають встановленню в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель, дозволяє дійти висновку, що їх коло є не лише процесуально визначеним (відповідно до ст. 91 КПК України), а й значною мірою специфічним з огляду на

особливості економіко-правової природи зазначеної сфери. Такі обставини охоплюють як загальні елементи складу кримінального правопорушення (місце, час, спосіб, наслідки тощо), так і спеціальні аспекти, пов'язані з предметом правопорушення (державні кошти, бюджетні ресурси, електронні платформи), специфікою суб'єктного складу (посадові особи, службові особи замовника, учасники процедур закупівель) та механізмом протиправного впливу на закупівельний процес (фальсифікація документації, змова між учасниками, зловживання повноваженнями) [83].

Особливої уваги потребує встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями підозрюваних та заподіяною шкодою, виявлення форм змови чи організованості (зокрема в межах схем з використанням фіктивних суб'єктів господарювання), а також документальне підтвердження порушення вимог законодавства про публічні закупівлі (Закон України «Про публічні закупівлі», Бюджетний кодекс України тощо). Встановлення цих обставин має ґрунтуватися на комплексному використанні слідчих (розшукових) дій, експертних досліджень, аналізу тендерної документації, даних з електронної системи Prozorro та бухгалтерської звітності.

У кримінальному провадженні за фактами правопорушень у сфері публічних закупівель особливого значення набуває деталізація обставин, що характеризують фінансово-документальну структуру злочину, визначення механізму розкрадання чи завдання шкоди державним інтересам, а також виявлення корупційних зв'язків і протиправних дій з боку уповноважених осіб. Це, у свою чергу, забезпечує повноту, всебічність і об'єктивність досудового розслідування, а також сприяє формуванню належної доказової бази в межах кримінального провадження.

2.2. Типові слідчі ситуації та версії, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Впровадження ситуаційного підходу в методику розслідування кримінальних правопорушень становить важливий крок на шляху підвищення ефективності досудового розслідування. Такий підхід дозволяє не лише оптимізувати слідчу діяльність, а й забезпечити адаптацію теоретичних напрацювань до потреб практики, зокрема до умов, у яких діють слідчі, детективи та інші уповноважені суб'єкти. Він сприяє оперативному, гнучкому та цілеспрямованому вирішенню завдань, що виникають у ході розслідування, що, своєю чергою, підвищує шанси на успішне розкриття злочинів і досягнення засад кримінального провадження – встановлення істини й забезпечення справедливості.

[83] Пинзар А.І. Обставини, що підлягають встановленню в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 328–335.

До основних факторів, які впливають на формування та динаміку розвитку слідчої ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, доцільно віднести:

1. Фактичні обставини, встановлені на момент розслідування – йдеться про наявну сукупність зібраної на початковому етапі інформації щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, а також про прогалини в даних, які потребують додаткового дослідження для побудови обґрунтованих слідчих версій.

2. Клас, вид та особливості протиправної господарської діяльності, що стали предметом злочину – зокрема, чи йдеться про махінації у сфері публічних закупівель, нецільове використання бюджетних коштів, фіктивне постачання товарів чи послуг, приховані корупційні змови тощо.

3. Сприятливі та перешкоджаючі чинники, які впливають на повноту та якість збору доказової інформації, оперативне реагування, прийняття процесуальних рішень та загальну динаміку розслідування (наявність/відсутність технічних можливостей, доступу до документації, залучення компетентних експертів тощо).

4. Рівень протидії з боку учасників злочинної діяльності, у тому числі координація дій, спроби приховування доказів, дезінформація або втручання в роботу слідства. Особливої актуальності ці дії набувають у випадках розслідування організованих схем у сфері публічних закупівель.

5. Наслідки помилкових дій або недбалості суб’єктів розслідування, зокрема слідчого, оперативного працівника чи експерта – наприклад, помилки при складанні процесуальних документів, неналежна фіксація доказів, ненавмисне розголошення матеріалів досудового розслідування, що може завадити подальшим СРД.

6. Психологічні фактори, до яких належать:

- психоемоційний стан підозрюваних, свідків, потерпілих;
- морально-вольовий стан самого слідчого (рівень стресостійкості, готовність до дій у ситуаціях невизначеності чи конфлікту);
- рівень професійної компетентності, практичного досвіду та уміння ухвалювати рішення в умовах інформаційного дефіциту чи оперативного тиску;
- наявність/відсутність конфліктів між учасниками кримінального процесу, що може або ускладнити, або навпаки – полегшити досягнення завдань розслідування [84].

Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що типові слідчі ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, формуються під впливом комплексу обставин, що стосуються способу вчинення, джерел інформації про нього, характеру та повноти вихідних даних, участі суб’єктів, рівня протидії розслідуванню, а також зібраної доказової бази.

На основі проведеного аналізу кримінальних проваджень, до типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування віднесені такі:

[84] Князєв С. В. Типові слідчі ситуації у розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері та алгоритми їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 748–752

(1) За джерелом і характером вихідної інформації:

а) кримінальне провадження ініційоване за матеріалами оперативних підрозділів (близько 35 % випадків). У таких ситуаціях оперативні підрозділи (СБУ, Національна поліція, ДБР, БЕБ) надсилають зібрані в межах ОРД матеріали (рапорти, аналітичні довідки, оперативні напрацювання), що свідчать про ознаки вчинення правопорушень у сфері публічних закупівель. Типовою є ситуація, коли оперативна інформація базується на спостереженні за схемами розподілу бюджетних коштів через підконтрольні компанії чи фіктивні суб'єкти[85, с. 267–268].

б) кримінальне провадження розпочато за результатами контрольних заходів органів державного фінансового контролю (приблизно 25 %). Йдеться про виявлені під час ревізій чи аудиту факти нецільового використання коштів, завищення цін на товари та послуги, підроблення документів, порушення порядку проведення процедур закупівель, що мають ознаки злочину. Матеріали Рахункової палати, Держаудитслужби, внутрішніх аудитів у міністерствах і відомствах часто є підставою для внесення інформації до ЄРДР.

в) кримінальне провадження відкрито на підставі самостійного виявлення правопорушення слідчим чи детективом (приблизно 17 %). Це, як правило, ситуації, коли під час розслідування іншого провадження або опрацювання відкритих джерел (наприклад, публікацій у Prozorro, журналістських розслідувань) слідчий виявляє підстави вважати, що має місце правопорушення, пов'язане з розкраданням бюджетних коштів чи зловживанням при закупівлях.

г) провадження ініційоване за повідомленнями від представників бізнесу, громадських організацій, громадян (приблизно 15 %). Зазвичай йдеться про звернення учасників торгів, які зазнали дискримінації або нечесної конкуренції з боку замовників чи організаторів закупівель, а також про повідомлення активістів, які моніторять витрати місцевих бюджетів.

д) кримінальні провадження, відкриті на підставі анонімних звернень або повідомлень у медіа/соцмережах (близько 8 %). Незважаючи на те, що такі повідомлення мають обмежену доказову силу, вони часто стають підставою для попередньої перевірки, після чого – за наявності достатніх підстав – слідчий вносить відомості до ЄРДР.

Таким чином, джерело вихідної інформації істотно впливає на первинну орієнтацію слідчого, формування версій, обсяг доступної доказової бази та вибір тактики подальших СРД. Кожна з наведених ситуацій має свою інформаційну наповненість, рівень ризику розголошення та ступінь готовності до реалізації заходів забезпечення кримінального провадження (обшуків, тимчасового доступу, допитів, накладення арештів).

(2) За наявними відомостями про спосіб вчинення кримінального правопорушення слідчі ситуації поділяються залежно від встановленої (або ймовірної) механіки злочинного діяння. Виявлені способи вчинення правопорушень формують основу для формування первинних версій та

[85] Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

визначення напряму першочергових СРД. Кожен із наведених способів вчинення (*див: підрозділ 1.3*) зумовлює формування певної інформаційної ситуації, що характеризується: видом і обсягом доступних доказів; рівнем прихованості злочинної схеми; необхідністю оперативної фіксації документації; обсягом осіб, причетних до схеми; ризиками знищення чи спотворення доказів.

Такі обставини визначають тактичні межі й пріоритети дій на початковому етапі: від проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів – до ініціювання судово-економічних, почеркознавчих, будівельних чи інформаційно-технічних експертиз.

(3) За ступенем встановлення суб'єкта кримінального правопорушення типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування можуть класифікуватися залежно від наявності інформації про особу, причетну до вчинення злочину. Цей параметр істотно впливає на побудову версій, обсяг та послідовність СРД, а також на тактику взаємодії з оперативними підрозділами. Виокремлюються такі варіанти ситуацій:

а) Особа винного є встановленою. Така ситуація, коли слідство має обґрунтовані підстави вважати конкретну особу причетною до вчинення кримінального правопорушення. Ідентифікація здійснена шляхом аналізу документів, службових повноважень, електронного листування, показань свідків, відеофіксації чи інших доказів. Така ситуація є найбільш визначеною і дозволяє оперативно перейти до процесуальних дій щодо підозрюваного: допитів, пред'явлення підозри, обрання запобіжного заходу тощо.

б) Особа наразі не встановлена. У цьому випадку слідство має загальні дані про факт вчинення кримінального правопорушення, однак відсутні конкретні відомості про виконавця чи замовника. Типовими є ситуації, коли документи підписані невстановленою особою від імені юридичної особи, використані печатки фіктивних фірм або застосовані електронні ключі без підтвердження ідентичності користувача. Основне завдання слідства на цьому етапі – встановлення особи через призначення експертиз, отримання інформації з баз даних, залучення оперативних можливостей.

в) Особа не ідентифікована, однак є відомості щодо кола можливих причетних осіб. У таких ситуаціях наявна оперативна або документальна інформація про посадову особу, групу осіб або структурний підрозділ, у межах якого ймовірно діяли виконавці злочинної схеми. Наприклад, наявне листування, вказівки, накази, що можуть свідчити про участь конкретного кола працівників розпорядника бюджетних коштів або підрядної організації. У таких випадках слідчі зосереджуються на встановленні ролі кожного потенційного учасника, допитах, проведенні слідчих експериментів, відстеженні взаємозв'язків між особами та об'єктами правопорушення [86].

Такі типи ситуацій потребують диференційованого підходу до побудови слідчих версій, визначення обсягу інформаційних запитів, послідовності

[86] Пинзар А.І. Типові слідчі ситуації та версії, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 332–338

допитів, а також до організації НСРД у випадках, коли особа вчиняє дії щодо приховування своєї причетності або втечі від кримінальної відповідальності.

(4) за кількісним складом учасників типові слідчі ситуації класифікуються залежно від ступеня встановлення кількості співучасників, складності їхніх взаємозв'язків та ролей у реалізації злочинного умислу. Така класифікація є особливо актуальною для розслідування злочинів у бюджетній сфері, де правопорушення, як правило, вчиняються не одноосібно, а за участю кількох взаємопов'язаних осіб – як у межах державного/комунального органу, так і з боку суб'єктів господарювання. Основними різновидами ситуацій є:

а) Встановлено факт співучасті без чіткого розподілу ролей. Це ситуації, коли є підстави вважати, що кримінальне правопорушення було вчинене у співучасті (наприклад, представниками замовника та постачальника), однак на момент початкового етапу розслідування відсутні достовірні дані про те, хто саме ініціював, організував або виконав окремі злочинні дії. Така ситуація є типовою при фіксації фіктивного постачання товарів чи завищення цін, коли акти підписані, кошти перераховані, але взаємозв'язок між учасниками ще потребує доказування. Слідчим у такому разі необхідно зосередити увагу на зборі доказів, що дозволять встановити роль кожного учасника – через допити, експертизи, аналіз електронного листування, дані про конфлікт інтересів тощо.

б) Наявність стійкої групи осіб зі складною структурою та системними зв'язками, що ускладнює персоніфікацію кримінально караних дій. Йдеться про ситуації, коли злочинна діяльність є системною, триває тривалий час і охоплює кількох посадових осіб, афілійовані підприємства або пов'язані комерційні структури. У таких випадках фіксується розгалужена схема руху коштів, використання офшорних компаній, фіктивних фірм, «транзитних» рахунків, заниження обсягів поставок або підробка звітної документації. Ідентифікація кожного суб'єкта у складі такої групи потребує складного комплексу дій: від аналітичного моделювання структури взаємозв'язків до негласного отримання інформації, слідчого експерименту, встановлення каналів координації дій між співучасниками [87].

Крім того, в межах цього підходу виділяють слідчі ситуації, що передбачають:

- наявність попередньої змови групи осіб (організована група), що ускладнює оцінку ступеня вини кожного з учасників;
- наявність злочинної ієрархії, коли виконавці та організатори відділені адміністративною або юридичною дистанцією;
- ротаційність учасників, зокрема при багатократному використанні одних і тих самих фіктивних суб'єктів у різних закупівлях за участю змінних посадовців [88, с. 145].

Визначення кількісного складу та ідентифікація ролей кожного співучасника є необхідною умовою для правильного формулювання підозри,

---

[87] Камишанський О. Ю. Особливості методик розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 281 с.

[88] Камишанський О. Ю. Особливості методик розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 281 с.

визначення кваліфікації за відповідними статтями КК України (зокрема, ст. 28 – вчинення кримінального правопорушення у складі групи осіб, організованої групи або злочинної організації [89]), а також для обґрунтування запобіжних заходів і подальшої стратегії розслідування.

(5) За характером технічної участі суб'єкта у злочинній схемі слідчі ситуації класифікуються з урахуванням того, яким чином реалізовано формальний або тіньовий контроль над господарською одиницею, що бере участь у процедурі закупівлі або отримує бюджетні кошти. Цей критерій дозволяє слідчому зрозуміти рівень залученості підозрюваного до реалізації схеми та встановити зв'язок між організатором і виконавцем. Виокремлюються такі основні ситуації:

а) Використання підприємства, очолюваного посадовою особою органу влади чи державного підприємства. Типовою є ситуація, коли особа, уповноважена приймати рішення про закупівлю, безпосередньо або через родичів/афілійованих осіб контролює приватне підприємство, яке стає переможцем торгів. Така ситуація передбачає необхідність збору доказів фактичного впливу, аналізу корпоративної документації, даних про пов'язаність, електронної переписки, руху коштів тощо.

б) Застосування фіктивної структури або підставної фізичної особи як формального учасника закупівлі. У таких випадках суб'єкт господарювання не має реальної діяльності, персоналу, офісу чи виробничих потужностей. Його діяльність обмежується лише поданням документації на тендер і формальним отриманням коштів, після чого відбувається виведення фінансів через «конвертаційні» або транзитні фірми. Особливістю цієї ситуації є ускладнена ідентифікація справжніх бенефіціарів і потреба у фінансово-аналітичних, економічних, судово-економічних експертизах.

Такі ситуації потребують активної взаємодії з реєстрами юридичних осіб, податковими органами, банківськими установами, а також ефективного використання можливостей ОРД (зокрема НСРД – аудіо- та відеоконтроль осіб, тимчасовий доступ до рахунків тощо).

(6) За обсягом зібраної доказової інформації типові слідчі ситуації диференціюються залежно від того, наскільки повно наявні докази дозволяють сформувати обґрунтовану підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Такий критерій безпосередньо впливає на темп і тактику досудового розслідування, зокрема:

а) Ситуація достатнього обсягу доказової інформації для повідомлення про підозру. Така ситуація передбачає наявність комплексу доказів, що відповідають вимогам с. ст. 91, 94, 276 КПК України, а саме: підтверджують факт вчинення кримінального правопорушення, обставини, передбачені ст. 91 КПК, та наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями підозрюваного і наслідками. У цьому випадку можливе повідомлення про підозру, звернення до слідчого

[89] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

судді з клопотаннями про обрання запобіжного заходу, призначення експертиз для уточнення окремих аспектів обвинувачення.

б) Ситуація недостатності доказів для формулювання повідомлення про підозру. Вона характерна для раннього етапу розслідування, коли попередньо встановлені факти свідчать про можливі порушення, однак не забезпечують рівень достовірності, необхідний для пред'явлення підозри. У такій ситуації дії слідчого зосереджуються на збиранні та фіксації додаткових доказів: проведенні обшуків, допитів, тимчасового доступу до речей і документів, подальшому витребуванні інформації з електронних систем, ініціюванні аудиторських або технічних експертиз.

Класифікація типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель має важливе прикладне значення для організації досудового розслідування, формування ефективної тактики СРД і мінімізації тактичних ризиків. Проведене узагальнення дозволило виділити шість основних підстав для класифікації, кожна з яких відображає окремий аспект криміналістичної ситуації, що має значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Важливим є також те, що ці ситуації не є сталими – зміна обсягу доказової бази (наприклад, після вилучення первинної бухгалтерії або допиту ключового свідка) може трансформувати ситуацію з «недостатньої» у «достатню» для повідомлення про підозру. Тому тактика дій слідчого вимагає постійної переоцінки доказової ситуації.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель варто розподілити на дві умовні категорії – *сприятливі* та *конфліктні*. Такий підхід має прикладне значення для формування відповідної тактики розслідування залежно від рівня інформаційної визначеності, наявності протидії та процесуальної готовності слідства.

1. Сприятливі слідчі ситуації вважаються такі ситуації, які характеризуються наявністю сукупності позитивних чинників, що забезпечують можливість ефективного виконання завдань досудового розслідування. До них належать:

- встановлений суб'єкт кримінального правопорушення, що дозволяє слідству концентруватися на перевірці версій щодо його участі;
- достатній обсяг доказової інформації, що дозволяє повідомити про підозру, обґрунтувати клопотання про застосування запобіжного заходу або ініціювати інші процесуальні дії;
- чітко встановлений спосіб вчинення кримінального правопорушення, що дає змогу спрогнозувати слідчу перспективу;
- ідентифіковані схеми розкрадання, за якими вже виявлено документи, проведено експертизи, опитані ключові свідки;
- безконфліктний перебіг розслідування, тобто відсутність опору з боку підозрюваних, свідків, органів державної влади чи учасників закупівельної процедури.

Такі ситуації створюють підґрунтя для чіткої організації розслідування відповідно до заздалегідь запланованої тактичної моделі.

2. Конфліктні слідчі ситуації – такими визнаються ситуації, у яких домінують негативні чинники, що перешкоджають встановленню істини у кримінальному провадженні. Серед характерних ознак:

- інформаційна невизначеність – брак достовірної інформації про суб'єкта, обставини вчинення злочину або механізм реалізації схеми;
- протидія досудовому розслідуванню – активна поведінка підозрюваних або їх оточення, спрямована на приховування доказів, маніпуляції з документацією, тиск на свідків;
- відсутність достатньої доказової бази для формулювання підозри;
- ускладнена персоніфікація злочинної діяльності – складна структура групи, використання підставних осіб, фіктивних компаній, офшорів;
- неідентифікований спосіб вчинення кримінального правопорушення або підозра на багатоступеневу корупційну схему без чіткого алгоритму реалізації;
- організаційна неупорядкованість слідства – недостатність часу, ресурсів або досвіду слідчого.

У таких умовах необхідна адаптивна тактика розслідування, активізація оперативного супроводу, залучення спеціалістів та проведення НСРД, а також постійна актуалізація слідчих версій у зв'язку зі зміною ситуації.

У випадках, коли ознаки кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель поєднуються з проявами службових кримінальних правопорушень (зловживання владою або службовим становищем, службове підроблення, одержання неправомірної вигоди, перевищення повноважень тощо), виникає необхідність у розробленні додаткових критеріїв для точного визначення складу кримінального правопорушення. Відповідно, потребує уточнення і тактична модель досудового розслідування, що передбачає адаптацію порядку проведення СРД до специфіки нових обставин кримінального провадження.

У таких ситуаціях першочергове значення має висування слідчих версій, які є логічним інструментом криміналістичного аналізу. Як слушно зазначається в теорії криміналістики, версія – це не будь-яке припущення, а обґрунтоване судження про подію або явище, що ґрунтується на фактичних даних, узгоджується з уже встановленими обставинами й пояснює їхню сукупність [90]. Її цінність визначається не лише змістом, а й здатністю бути логічно перевіреною, адже лише процес перевірки версії дозволяє переходити від припущення до знання, від імовірного – до достовірного.

На початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель слідчим, як правило, формуються такі типові версії:

1. має місце вчинення кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель (розтрата, привласнення, службове підроблення, змова посадових осіб з приватними структурами тощо);

[90] Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник / В. В. Копча, Н. В. Копча. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

2. має місце інше кримінальне правопорушення, що не пов’язане безпосередньо із розкраданням коштів (наприклад, зловживання службовим становищем без майнових наслідків);

3. має місце адміністративне правопорушення, пов’язане з порушенням порядку закупівель, але яке не містить ознак кримінального правопорушення;

4. правопорушення вчинено однією особою або групою осіб у співучасті;

5. має місце один епізод злочинної діяльності, або ж, навпаки, серія злочинів, що потребує ідентифікації зв’язків між ними;

6. ознаки кримінального правопорушення відсутні, дії мають законний характер у межах чинного фінансового чи тендерного законодавства.

У ході перевірки таких версій здійснюється послідовне відсівання помилкових припущень, з уточненням фактичної ситуації. Завданням слідчого є залишення лише однієї – найбільш обґрунтованої – версії, що підтверджується доказами і на основі якої може бути сформульована підозра конкретній особі.

Окрім цього, в разі ухилення підозрюваного від слідства висуваються й перевіряються версії про його місцезнаходження (виїзд у межах країни, за кордон, переховування у близького оточення тощо), що передбачає ініціювання комплексу оперативно-розшукових заходів, застосування міжнародних механізмів співробітництва та організацію заходів примусового розшуку.

На наступних етапах досудового розслідування виникають нові слідчі ситуації, що обумовлюються поведінкою сторони захисту. Як зазначає В. В. Кікінчук, типові варіанти включають: а) повне визнання вини підозрюваним, співпраця із органом досудового розслідування; б) часткове визнання вини з наміром заперечити причетність до окремих епізодів чи відмежувати себе від співучасників; в) повна відмова від співпраці, заперечення факту вчинення протиправного діяння [[91], с. 14].

Таким чином, висування та перевірка слідчих версій, у поєднанні з тактично адаптованими діями у типових слідчих ситуаціях, дозволяє побудувати ефективну логіку досудового розслідування, своєчасно реагувати на зміну обставин і досягати процесуальних результатів, які відповідають вимогам законності, обґрунтованості та повноти доказування.

З метою підвищення ефективності розслідування варто виокремити тактичні операції (алгоритм дій) для кожної із слідчих ситуацій, орієнтованих на досягнення конкретної процесуальної мети. Зокрема, умовно виділено такі базові тактичні моделі:

- «Співучасник» – тактична модель, спрямована на виявлення та ідентифікацію всіх учасників злочинної групи, встановлення їх функціональних ролей, взаємозв’язків і ступеня причетності до різних епізодів правопорушення. Реалізується шляхом аналітичного опрацювання контактів, допитів, встановлення телефонного та електронного зв’язку між особами, негласного спостереження, перехресних допитів.

[91] Кікінчук В. В. Методика розслідування злочинів, пов’язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі: автореф. дис.… канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2014. 20 с.

- «Документ» – тактична модель, орієнтована на виявлення, вилучення, збереження, дослідження та оцінку первинної фінансової, тендерної, бухгалтерської документації, договорів, актів виконаних робіт, кошторисів, звітів та службової кореспонденції. У центрі уваги – логічна зв'язність фінансових операцій, встановлення ознак фальсифікації, підроблення або формального підписання документів службовими особами.
- «Бюджетні кошти» – модель, що передбачає встановлення повного ланцюга руху бюджетних коштів: від моменту їх виділення до фактичного отримання бенефіціарами, виявлення проміжних транзитних рахунків, фіктивних підприємств, осіб, які здійснювали контроль або легалізацію. Вона реалізується через отримання тимчасового доступу до банківських рахунків, проведення судово-економічних експертиз, використання даних фінансового моніторингу.

Кожна з наведених тактичних моделей не є статичною схемою, а потребує адаптації до конкретної слідчої ситуації, рівня протидії з боку фігурантів, характеру та повноти зібраних доказів. Їхня реалізація повинна відбуватися в умовах процесуальної гнучкості, з урахуванням динаміки розвитку кримінального провадження, результатів ОРД, оперативних ризиків і ресурсного забезпечення.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, мають важливе практичне значення, оскільки визначають логіку організації слідчої діяльності, вибір засобів, тактичних прийомів і пріоритетних напрямів збору доказів. Вони виступають аналітичною основою для формування обґрунтованих слідчих версій, прогнозування поведінки причетних осіб, а також визначення обсягів і черговості проведення процесуальних дій. Однією з визначальних умов ефективного досудового розслідування правопорушень цієї категорії є належний рівень професійної підготовки слідчого, його здатність здійснювати ретельний аналіз ситуації, що склалася, своєчасно реагувати на її зміну та ухвалювати оптимальні тактичні рішення. Саме правильна оцінка вихідної інформації, розуміння механізму вчинення злочину та характеру злочинної діяльності суб'єктів забезпечують результативність розслідування та підвищують шанси на своєчасне виявлення і припинення незаконних дій [92].

2.3 Взаємодія слідчого з оперативними та іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Взаємодія суб'єктів права формує структурну основу функціонування правової системи, де сталість зв'язків забезпечується сукупністю правових механізмів і засобів. У процесі еволюції правової системи, за рахунок її

[92] Пинзар А.І. Типові слідчі ситуації та версії, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 332–338

ускладнення та диференціації, відбувається виокремлення функціональних підсистем, взаємозалежність і взаємодія яких визначають спрямованість системи на забезпечення правопорядку.

Кардинальні трансформації, що відбулися в українському суспільстві після відновлення державної незалежності, зумовили необхідність синхронізації процесуальної та оперативно-розшукової діяльності органів правопорядку. Особливої актуальності це питання набуло після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, який передбачив інший – змагальний і більш аналітичний – підхід до організації досудового розслідування. Хоча на підтримку реалізації приписів КПК України було ухвалено низку підзаконних нормативно-правових актів, вони не усунули наявних прогалин у сфері відомчої взаємодії, що підтверджується як практикою, так і науковими дослідженнями [[93], с. 101].

Належна організація взаємодії слідчих (детективів) із оперативними підрозділами, а за необхідності – й з іншими уповноваженими суб'єктами (органами державного фінансового контролю, експертними установами, громадськими структурами) має вирішальне значення для виявлення й розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, особливо на етапах встановлення ознак підготовки, планування чи фактичного вчинення делікту.

У науковій літературі наводяться різні підходи до трактування поняття взаємодії. Так, М. М. Михеєнко розглядає її як форму зв'язку елементів єдиної системи, за якої кожен суб'єкт, доповнюючи дії іншого, забезпечує ефективність функціонування системи загалом [[94]]. О. О. Юхно акцентує на тому, що взаємодія передбачає вплив дій однієї сторони на зміст і спрямованість дій іншої [[95], с. 15]. За С. В. Тищенком, взаємодія в межах кримінального провадження – це реалізація повноважень учасниками провадження стосовно один одного з метою досягнення спільної цілі [[96], с. 105]. В. Ю. Шепітько підкреслює необхідність участі в такій взаємодії всіх правоохоронних та контрольних органів із залученням притаманних їм джерел інформації, сил і засобів [[97]].

Попри відсутність у КПК України нормативного визначення поняття «взаємодія», аналіз чинного законодавства та наукових джерел дозволяє сформулювати її як *узгоджену відповідно до мети, місця та часу діяльність слідчих (детективів) і представників інших органів правопорядку, спрямовану на ефективне розслідування кримінальних правопорушень шляхом здійснення СРД, НСРД та інших процесуальних дій , а також організаційних заходів*.

---

[93] Грень Р. Р. Взаємодія оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 38 (2). С. 99–102.

[94] Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: підручник. К., 1999. 536 с.

[95] Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В.Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посіб. / за заг. ред. О.О. Юхна. Харків, 2017. 152 с

[96] Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 102–107.

[97] Шепітько В. Ю. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К. : «Ін. Юре», 2004. 728 с.

У контексті протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель така взаємодія набуває ще більшої значущості. Вона має бути визначена як урегульована КПК України та міжвідомчими нормативними актами спільна діяльність слідчих (детективів) і функціонально дотичних суб'єктів (оперативні підрозділи, аудитори, прокурори, громадські аналітичні платформи тощо), що реалізується через взаємопов'язані процесуальні й організаційні заходи, метою яких є виявлення, перевірка, фіксація та використання фактичних даних щодо злочинів у публічних закупівлях і встановлення причетних до них осіб. Взаємодія має забезпечувати виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) шляхом ефективного використання повноважень і ресурсів, наявних у кожного з учасників процесу [98].

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель передбачає не лише професіоналізм і тактичну підготовку слідчого, а й належно організовану систему взаємодії з іншими суб'єктами, які беруть участь у виявлені та розслідуванні таких правопорушень. Під час воєнного стану, особливого значення набуває багаторівнева та міжвідомча співпраця, яка охоплює:

І) правоохоронні органи. Взаємодія слідчих, детективів, оперативних працівників зазначених правоохоронних структур, а також прокурорів – процесуальних керівників, у кримінальних провадженнях щодо правопорушень у бюджетній сфері організовується на підставі процесуальних і організаційно-управлінських механізмів. Процесуальні підстави взаємодії визначаються нормами КПК України, зокрема положеннями щодо участі прокурора як керівника досудового розслідування, а також можливості залучення оперативних працівників для виконання доручень слідчого чи прокурора в межах ст. ст. 40, 41, 93, 214, 216, 246, 274 КПК України [99]. Організаційні підстави взаємодії, у свою чергу, передбачають узгодження зусиль правоохоронних структур у межах затверджених планів розслідування, міжвідомчих інструкцій, спільних наказів і протоколів взаєморозуміння, що забезпечують скоординованість дій, уникнення дублювання повноважень і підвищення ефективності доказування. Таким чином, взаємодія у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних фінансів має багаторівневий характер, охоплює як процесуально закріплену співпрацю, так і організаційно-практичну координацію, що дозволяє забезпечити повноту, об'єктивність і своєчасність досудового розслідування.

Слідчі (детективи), у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, діють у межах функціонально взаємопов'язаної, але організаційно складної системи суб'єктів, об'єднаної спільною метою – виявлення, фіксація, документування і доведення фактів неправомірного використання бюджетних коштів. Ця система включає окремі групи органів і структур (правоохоронних, контрольно-наглядових, громадських тощо), які, незважаючи на свою відомчу автономію, утворюють цілісну модель

[98] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[99] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

міжінституційної взаємодії, необхідної для ефективного функціонування механізму запобігання правопорушенням у сфері закупівель.

Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами реалізується у процесуальних та непроцесуальних (організаційних) формах, вибір яких залежить від складності слідчої ситуації, характеру закупівельної схеми, обсягу матеріалів та необхідності залучення спеціалізованих інструментів виявлення і фіксації порушень.

Необхідність тісної співпраці з іншими органами виникає, зокрема, у таких випадках: складність або фрагментарність доступу до документації (тендерні умови, договори, акти виконаних робіт, звіти); потреба в проведенні НСРД, що є прерогативою оперативних підрозділів; наявність багаторівневої змови або ознак організованої групи при розкраданні бюджетних коштів; невстановлене місце перебування службових осіб, які брали участь у правопорушенні; необхідність накладення арешту на активи, майно або грошові кошти, отримані внаслідок корупційної схеми; перевірка суб'єкта господарювання або посадової особи на предмет участі в інших закупівельних правопорушеннях [100].

Процесуальні форми взаємодії у таких провадженнях здебільшого реалізуються через: створення спільної слідчо-оперативної групи (СОГ); виконання доручень слідчого оперативними підрозділами (наприклад, БЕБ, СБУ, НАБУ) щодо здійснення СРД та НСРД; направлення матеріалів за результатами ОРД до органу досудового розслідування; здійснення координаційних дій з прокурором або спеціалізованими антикорупційними органами.

Організаційні (непроцесуальні) форми взаємодії охоплюють: обмін інформацією про учасників закупівель, бенефіціарів, сумнівні компанії, фінансові потоки; одностороннє інформування про наявність порушень, виявлених під час контролю (ДАСУ, ДКСУ); спільний аналіз тендерної документації, планування тактичних дій з тимчасового доступу до документів, допиту службових осіб; консультації з питань бюджетного та господарського законодавства; ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами до моменту внесення відомостей до ЄРДР; застосування методів фінансової аналітики та експертних інструментів для простеження руху бюджетних коштів; спільні наради з аналізу стану розслідування та визначення подальшої тактики дій.

За результатами проведеного опитування слідчих та оперативних працівників, виявлено, що найбільш проблемними залишаються:

– доступ до оперативно-розшукових обліків (37 % респондентів);

– спільне планування аналітичних заходів та оцінка матеріалів (25 %);

– ознайомлення з матеріалами оперативних підрозділів до відкриття кримінального провадження та оцінка їх доказової цінності (67 %).

Залежно від тривалості, взаємодію поділяють на:

- епізодичну – разова передача матеріалів або виконання окремих СРД (характерна для менш складних проваджень);

[100] Трач С. С. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2019. Т. 2. № 5. С. 75–79.

- тривалу (системну) – передбачає постійну координацію на основі узгодженого плану взаємодії, притаманну складним розслідуванням за участю організованих груп та багатоепізодних схем.

Таким чином, ефективність досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель значною мірою залежить від здатності слідчого налагодити чітку, злагоджену та гнучку систему взаємодії з усіма суб'єктами – як процесуальними, так і контрольно-аналітичними, із використанням наявних правових інструментів та інституційних ресурсів.

Як справедливо зауважує М. В. Шевчук, правоохоронні органи відіграють вагому роль у забезпеченні ефективного функціонування системи публічних фінансів. Їхня діяльність є не лише реакцією на вже вчинені кримінальні правопорушення у бюджетній сфері, а й виступає важливою складовою механізму превентивного впливу на бюджетні правовідносини [[101], с. 72]. З огляду на це, саме правоохоронні структури – як-от Національна поліція, НАБУ, ДБР, БЕБ, СБУ та прокуратура – реалізують функції виявлення, припинення та розслідування порушень, що посягають на принципи законності, доцільності й ефективності використання бюджетних коштів.

Відтак, у системі забезпечення бюджетної дисципліни правоохоронні органи виступають не лише як репресивний елемент, а й як активний суб'єкт запобігання фінансовим ризикам, який шляхом проведення досудового розслідування, оперативно-розшукових заходів та міжвідомчої координації здатен впливати на стабільність, прозорість і правовий захист бюджетного процесу в державі, що підтверджує необхідність інтеграції їх зусиль у загальну систему фінансової безпеки держави на основі чітко визначених повноважень, процедур і механізмів взаємодії з іншими суб'єктами протидії злочинності у сфері публічних закупівель.

Серед правоохоронних органів України, уповноважених на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, варто виокремити Національну поліцію, НАБУ, БЕБ, ДБР, СБУ та інші органи, діяльність яких регламентується положеннями КПК України та спеціальними нормативно-правовими актами.

Повноваження органів Національної поліції України як суб'єкта взаємодії у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель регламентуються як на рівні законодавчих актів, так і в підзаконних нормативно-правових документах. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію», у процесі виконання покладених функцій поліція зобов'язана здійснювати взаємодію з іншими правоохоронними органами, органами державної влади, місцевого самоврядування, а також з іншими суб'єктами, передбаченими чинним законодавством України [[102]].

Розслідування окремих кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, які не підпадають під спеціалізовану підслідність НАБУ, БЕБ,

[101] Шевчук М. В. Відносини щодо використання бюджетних коштів як об'єкт правової охорони: дис. … докт. філос.: 081 «Право». Львів, 2020. 205 с.

[102] Про Національну поліцію : Закон від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

належить до компетенції підрозділів Національної поліції, зокрема слідчих підрозділів із розслідування економічних кримінальних правопорушень.

Специфічні аспекти участі органів поліції у сфері протидії порушенням бюджетного законодавства викладено у Положенні про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України, затвердженому наказом від 23 жовтня 2019 р. № 1077. У документі передбачено, що керівництво Департаменту забезпечує взаємодію з іншими підрозділами поліції, органами державної влади, установами, міжнародними структурами, зокрема в частині обміну інформацією про ознаки корупційних діянь та організованої злочинної діяльності у сфері розпорядження публічними коштами [103].

Ефективне виконання функцій поліції як суб'єкта протидії правопорушенням у сфері публічних закупівель безпосередньо залежить від якісної взаємодії між слідчим, прокурором, оперативними підрозділами та іншими учасниками кримінального провадження. На практиці обмін аналітично значущою інформацією є одним із ключових чинників забезпечення об'єктивності й повноти досудового розслідування. Найбільш результативною формою такої взаємодії визнається допуск слідчого до оперативних матеріалів ще до внесення відомостей до ЄРДР.

Водночас реалізація такого механізму взаємодії часто ускладнюється, зокрема через обмеженість наданої інформації. Так, відповідно до ст. 41 КПК України, слідчий має право одержувати інформацію, необхідну для виконання завдань досудового розслідування, від оперативно-розшукових підрозділів [104]. Однак на практиці слідчі переважно отримують лише стисло викладені довідки без детального аналізу або аргументації джерел походження даних.

У науковій літературі побутує точка зору, що повний доступ слідчого до матеріалів оперативно-розшукової діяльності може вплинути на об'єктивність рішення про внесення відомостей до ЄРДР [105, с. 105]. Однак, згідно з положеннями Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [106], передбачено можливість надання слідчому відомостей, здобутих у результаті негласних методів, без розкриття джерел, що забезпечує баланс між захистом оперативних інтересів та належним рівнем доказовості.

Крім того, поліція виступає як суб'єкт супроводу органів державного фінансового контролю, зокрема під час ревізій або перевірок. У разі вчинення перешкод (наприклад, недопуску працівників ДАСУ до об'єкта перевірки, ненадання необхідної документації тощо), органи Національної поліції, за

---

[103] Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: Наказ Національної поліції України від 23.10.2019 р. № 1077. URL: https://web.archive.org/web/20201001232120/http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%D0%9D%D0%9F%201077%20-%2023102019%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%A1%D0%A0.pdf

[104] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[105] Нікітінський О. П. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розпорядженням бюджетними коштами у сфері охорони здоров'я: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 306 с.

[106] Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

зверненням уповноважених осіб контролюючого органу, зобов'язані вжити заходів для припинення протиправних дій.

До повноважень поліції в цій сфері, зокрема, належить:

забезпечення безперешкодного проведення контрольно-ревізійних заходів;

охорона документації та фінансових матеріалів;

забезпечення фізичної безпеки працівників органу контролю;

притягнення осіб, які чинять опір чи перешкоджають ревізії, до передбаченої законом відповідальності.

Таким чином, Національна поліція України виступає ключовим суб'єктом взаємодії у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Її повноваження охоплюють як превентивну, так і розшукову функції, а ефективність реалізації покладених на неї завдань залежить від рівня нормативного забезпечення, міжвідомчої координації, належної комунікації між слідчими й оперативними підрозділами, а також правової культури суб'єктів такої взаємодії.

НАБУ та *ДБР* посідають центральне місце серед спеціалізованих суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, що мають корупційний чи службовий характер.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 216 КПК України, НАБУ уповноважене здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його виключної підслідності, зокрема за ознаками складів злочинів, передбачених ст. 191, 364, 368 КК України (привласнення, зловживання владою, одержання неправомірної вигоди) [107]. У компетенцію НАБУ входить розслідування найрезонансніших злочинів у сфері публічних закупівель, особливо тих, які вчиняються високопосадовцями або за участю організованих груп.

Один із прикладів такої діяльності – кримінальне провадження щодо службових осіб АТ «Укрзалізниця», які за попередньою змовою з комерційними структурами організували постачання дизельного пального за завищеною ціною, що спричинило збитки державі на понад 200 млн грн. Дії підозрюваних були кваліфіковані за ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 209, ч. 1 ст. 366 КК України [108].

ДБР здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених особами, які займають особливо відповідальне становище, у тому числі у сфері використання бюджетних коштів. Підслідність ДБР охоплює дії топпосадовців органів державної влади, обласних військових адміністрацій, державних підприємств стратегічного значення тощо. Так, у 2023 році слідчі ДБР спільно з НАБУ та САП викрили схему закупівлі генераторів за подвійною ціною

[107] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[108] НАБУ: Справа щодо закупівель пального для «Укрзалізниці». URL: https://nabu.gov.ua/news/novyny-zaversheno-rozsliduvannya-zavdannya-103-mln-grn-zbytkiv-ukrzaliznyci-pry-zakupivli-dyzpalyva/

посадовцями однієї з військових адміністрацій. Провадження було відкрито за ознаками злочину, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК України [109].

Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» [110] та Закон України «Про Державне бюро розслідувань» [111] визначають не лише їхні повноваження у сфері досудового розслідування, а й підкреслюють обов'язковість міжвідомчої взаємодії. На відміну від загальних положень, які містяться у Законі України «Про Національну поліцію», у згаданих законах детально врегульовано форми, напрями й механізми співпраці з іншими правоохоронними органами, органами державного фінансового контролю, Рахунковою палатою, ДАСУ, ДКСУ, НАЗК, а також із міжнародними інституціями.

У контексті забезпечення взаємодії, органи державного фінансового контролю зобов'язані: виявляти обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінальних правопорушень у ході перевірок і ревізій; інформувати НАБУ або ДБР про результати, що мають значення для кримінального переслідування; здійснювати контрольні заходи на запит відповідних органів, що дозволяє реалізовувати модель проактивної взаємодії, коли запобігання, виявлення й документування злочинів у сфері публічних закупівель здійснюється у форматі багаторівневої інтеграції аналітичних, слідчих і контрольних інструментів.

Особливе значення має міжнародна співпраця. За результатами емпіричних досліджень, у 100 % випадків міжнародного співробітництва такі українські правоохоронні органи зверталися до Генерального секретаріату або Національних центральних бюро Інтерполу з метою отримання: офіційних реквізитів іноземних юридичних осіб (контрагентів за публічними контрактами); інформації про правовий статус, діяльність, реєстрацію та ліквідацію підприємств; персональних даних їх керівників; даних щодо наявності судимостей або відкритих кримінальних проваджень відносно таких осіб. Зазначена практика свідчить про зростання потреби у транскордонній кримінальній аналітиці, зокрема у випадках використання офшорних компаній, підставних юридичних осіб, а також транзакцій у високоризикових юрисдикціях [112].

Таким чином, НАБУ і ДБР, будучи спеціалізованими правоохоронними органами, відіграють ключову роль у розслідуванні складних та суспільно небезпечних кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Їх діяльність базується на принципах функціональної незалежності, підслідності, міжвідомчої координації та міжнародної взаємодії. Результативність таких розслідувань значною мірою залежить від якості обміну інформацією з

---

[109] ДБР завершило розслідування махінації з генераторами для військових на понад 5 млн гривень. URL: https://dbr.gov.ua/news/dbr-zavershilo-rozsliduvannya-mahinacii-z-generatorami-dlya-vijskovih-na-ponad-5-mln-griven

[110] Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

[111] Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19/print

[112] Трач С. С. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2019. Т. 2. № 5. С. 75–79.

контрольно-наглядовими структурами, належної реалізації аналітичних інструментів, правового регулювання механізмів взаємодії та прозорості процесу публічних закупівель загалом.

БЕБ демонструє високий рівень інтеграції та скоординованості у системі міжвідомчої взаємодії під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, зокрема, передбачено:

- проведення координаційно-консультативних нарад;
- обмін аналітичними продуктами, створеними на основі аналізу матеріалів перевірок, актів ревізій та даних Державної служби фінансового моніторингу України;
- ініціативне надання зведених аналітичних висновків;
- доступ до інформаційних систем, державних реєстрів та баз даних;
- участь аналітиків у статусі спеціалістів у кримінальних провадженнях;
- створення міжвідомчих робочих груп для оцінки ризиків;
- підготовка нормативних та організаційних пропозицій щодо усунення передумов правопорушень у сфері закупівель.

Аналітичні продукти БЕБ, хоча і не є процесуальними доказами у розумінні ч. 2 ст. 84 КПК України, мають суттєве допоміжне значення для формування версій, прогнозування ризиків та ухвалення управлінських рішень на рівні органів досудового розслідування. Інформаційно-аналітичні підрозділи БЕБ здійснюють моніторинг закупівельних процесів, виявляють криміногенні прояви, а також розробляють рекомендації для державних органів щодо удосконалення механізмів запобігання фінансовим зловживанням.

З метою ефективної реалізації аналітичної функції та міжвідомчої координації, БЕБ використовує низку організаційно-тактичних форм контролю: спільне комплексне інспектування, заслуховування керівників робочих груп, перевірка строків реалізації заходів, узагальнення результатів із метою вироблення узгоджених висновків. За результатами емпіричних досліджень, найбільш дієвими серед них є: перевірка своєчасності реалізації окремих етапів (68 %), заслуховування старших груп (70 %), оцінка ефективності окремих заходів (64 %).

Прокуратура. Відповідно до ст. 131–1 Конституції України [113] та Закону «Про прокуратуру» [114], є координуючим суб'єктом системи протидії правопорушенням у сфері публічних закупівель, наділеним процесуальними, організаційними та представницькими функціями. У контексті розслідування злочинів, пов'язаних із розкраданням або нецільовим використанням бюджетних коштів, прокуратура здійснює:

– процесуальне керівництво досудовим розслідуванням;

– координацію дій слідчих, оперативних підрозділів та фінансових органів контролю;

– організацію обміну інформацією між суб'єктами взаємодії;

---

[113] Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

[114] Про прокуратуру : Закон від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18

– представництво інтересів держави у виключних випадках в суді.

Завдяки процесуальній автономії прокурора як керівника досудового розслідування, створюються передумови для організації міжвідомчої взаємодії з метою нейтралізації протиправних схем, що пов'язані з тендерними маніпуляціями, фіктивними контрагентами, штучним завищенням вартості товарів і послуг у межах закупівель.

Особливого значення така координація набуває у ситуаціях виявлення міжрегіональних або транскордонних схем розкрадання бюджетних коштів. У такому випадку саме прокуратура відіграє роль інтеграційного центру, який забезпечує системне реагування на загрози бюджетній безпеці держави.

СБУ є державним правоохоронним органом спеціального призначення, на який покладено завдання щодо захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та державної безпеки. Згідно зі ст. 1 і 2 Закону України «Про Службу безпеки України», до компетенції СБУ належить виявлення, попередження та припинення злочинів, що становлять загрозу життєво важливим інтересам держави, зокрема у сфері економіки, оборони, науки й техніки, а також протидія корупції, організованій злочинності, посяганням на інформаційну безпеку та бюджетну систему країни [115].

У сфері публічних закупівель функціонування СБУ набуває особливого значення у контексті:

- виявлення схем розкрадання бюджетних коштів у критичних сферах (оборонне замовлення, надзвичайні ситуації, міжнародна технічна допомога);
- запобігання подвійному фінансуванню проєктів стратегічного значення;
- протидії злочинам, пов'язаним із закупівлями за завищеними цінами, постачанням неякісної продукції;
- виявлення фіктивних постачальників, у тому числі за кордоном;
- запобігання зовнішньому втручанню у закупівельні процедури органів державної влади.

Сфера відповідальності СБУ включає розслідування таких кримінальних правопорушень, як зловживання службовим становищем, службова недбалість, розтрата або привласнення майна у великих розмірах, особливо в умовах воєнного стану чи надзвичайної ситуації. Типовим прикладом є викриття злочинної схеми закупівлі бронежилетів для Збройних Сил України за завідомо завищеними цінами, що не відповідали вимогам безпеки. За цим фактом СБУ ініціювала кримінальне провадження за ч. 2 ст. 364 та ч. 3 ст. 425 КК України, здійснюючи оперативний супровід досудового розслідування [116].

Важливою функцією СБУ також є забезпечення інформаційної безпеки у системах електронного документообігу, які використовуються в межах процедур публічних закупівель, зокрема у системі «Prozorro». Завдяки цьому

---

[115] Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

[116] Бронежилети для війська: СБУ повідомила про викриття ексначальника департаменту Міноборони на розтраті понад 100 млн грн. URL: https://suspilne.media/371755-sbu-povidomila-pro-vikritta-eksnacalnika-departamentu-minoboroni-na-roztrati-ponad-100-mln-grn/

забезпечується виявлення випадків втручання в тендерні системи, спроб їх саботажу або маніпуляцій з боку ворожих суб'єктів впливу.

Міжвідомча взаємодія СБУ у сфері публічних закупівель реалізується через співпрацю з іншими правоохоронними органами, органами державного фінансового контролю, ДАСУ, митною службою та БЕБ. Таке партнерство дозволяє ефективно акумулювати аналітичну й оперативну інформацію, координувати дії в умовах високої латентності економічних злочинів.

Таким чином, СБУ виступає не лише як суб'єкт оперативно-розшукової діяльності у межах досудового розслідування, а й як елемент національної системи гарантування економічної безпеки. Її діяльність у сфері публічних закупівель спрямована на зниження ризиків корупції, захист державних ресурсів у стратегічних сферах та запобігання негативному впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників на бюджетну стабільність.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати висновок про те, що ефективність розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель безпосередньо залежить від належної організації багаторівневої міжвідомчої взаємодії правоохоронних та контрольних органів, кожен із яких виконує специфічну функціональну роль у межах єдиного кримінально-процесуального механізму.

Функціональна модель цієї взаємодії передбачає наявність чітко структурованої системи розподілу повноважень, в якій умовно виокремлюються чотири рівні:

1. Аналітичний рівень – представлений інформаційно-аналітичними підрозділами (зокрема, БЕБ, СБУ, ДАСУ), які здійснюють збір, оцінку та обробку інформації щодо потенційних правопорушень, розробляють ризик-орієнтовані моделі, формують аналітичні довідки, що слугують підґрунтям для ухвалення управлінських та процесуальних рішень.

2. Оперативний рівень – реалізується за участю підрозділів ОРД Національної поліції, СБУ, ДБР, НАБУ, які забезпечують збір негласної інформації, проведення спеціальних заходів, виявлення ознак складу злочину та підтримку процесуальних органів у частині реалізації їх повноважень.

3. Слідчо-процесуальний рівень – формують підрозділи досудового розслідування (НАБУ, Національної поліції, ДБР, БЕБ) під процесуальним керівництвом прокуратури, які безпосередньо здійснюють кримінальне провадження, збирають докази, проводять СРД та готують кримінальні провадження до судового розгляду.

4. Координаційно-наглядовий рівень – належить прокуратурі, яка забезпечує узгодженість дій усіх залучених органів, здійснює процесуальний нагляд, координує заходи з виявлення та запобігання правопорушенням, організовує міжвідомчі робочі групи, контролює ефективність реалізації антикорупційної політики у бюджетній сфері.

Ключовими принципами ефективної реалізації моделі є:

- інформаційна сумісність і обмін релевантною аналітичною інформацією;
- чіткий розподіл повноважень і відповідальності;

- єдність правових підстав взаємодії (вимоги КПК України, спеціальні закони про Національну поліцію, НАБУ, БЕБ, ДБР, СБУ тощо);
- наявність внутрішнього та міжвідомчого контролю за реалізацією спільних завдань;
- залучення спеціалістів, аналітиків та експертів на етапі планування та реалізації розслідування;
- узгодженість інституційної політики у сфері протидії економічним злочинам.

Відтак, багаторівнева міжвідомча співпраця у сфері публічних закупівель є інтегрованою моделлю розслідування, яка дозволяє забезпечити як проактивне реагування на загрози, так і підвищення доказової спроможності кримінальних проваджень. Її подальший розвиток повинен бути спрямований на вдосконалення процедур інформаційного обміну, нормативне закріплення форм взаємодії, забезпечення цифрової сумісності між системами та підвищення рівня кадрової спеціалізації в антикорупційній сфері.

ІІ) контрольно-наглядові органи.

Рахункова палата України посідає важливе місце у системі державного зовнішнього фінансового контролю, виконуючи функції незалежного аудитора використання публічних коштів. Її діяльність має особливе значення в контексті виявлення ознак кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що потребують подальшого реагування з боку правоохоронних органів. Правовий статус Рахункової палати визначено Законом України «Про Рахункову палату» (2015 р.), де окреслено її контрольні, аналітичні та оціночні функції [117].

Згідно зі ст. 13 цього Закону, Рахункова палата здійснює аудит ефективності державного замовлення, включаючи оцінку його правових, організаційних і фінансових засад, а також результативності реалізації в межах бюджетного процесу. Особливістю функціонування цього органу є його незалежність і повноваження на проведення комплексного контролю за дотриманням законності на всіх етапах процедур публічних закупівель: від планування і укладення договорів до виконання зобов’язань та оцінки результатів.

Важливо, що Рахункова палата не здійснює пряме втручання у поточні закупівельні процеси, а виконує роль стратегічного контролера, аналізуючи діяльність замовника загалом. Об’єктами її аудиту виступають не лише органи виконавчої влади, а й інші розпорядники бюджетних коштів – фонди соціального страхування, державні підприємства, комунальні установи, дипломатичні місії тощо. Це розширює сферу охоплення фінансового контролю та забезпечує системний підхід до оцінки ефективності бюджетних витрат.

Особливе значення має інформаційна взаємодія Рахункової палати з правоохоронними органами. Хоча закон не визначає чітких механізмів процесуальної взаємодії, виявлені під час аудиту порушення передаються до органів досудового розслідування у вигляді аудиторських звітів, висновків або

[117] Про Рахункову палату: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 576-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Tex

окремих звернень. На практиці такі матеріали можуть слугувати підставою для внесення відомостей до ЄРДР та ініціювання кримінального провадження, зокрема за ознаками злочинів, передбачених ст. 191, 364, 367 КК України.

Варто також наголосити на важливій функції Рахункової палати щодо взаємодії з ДКСУ. У ст. 9 Закону «Про Рахункову палату» прямо передбачено зобов'язання Казначейства надавати документи, реєстри, пояснення й іншу інформацію, необхідну для проведення аудиту у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, що забезпечує глибину перевірок і сприяє виявленню системних порушень у розпорядженні публічними фінансами.

Як слушно зазначає Ю. О. Оврамець, законодавчо закріплена гнучкість повноважень Рахункової палати дозволяє їй оперативно реагувати на зміну економічної ситуації та запроваджувати інструменти оцінки, орієнтовані не лише на законність, а й на доцільність, результативність і ефективність [118].

Рахункова палата є важливим елементом багаторівневої моделі запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель. Її роль полягає не лише в ретроспективному контролі за використанням коштів, а й у формуванні інформаційно-аналітичної бази для діяльності слідчих і прокурорів. Вона не виконує каральних функцій, однак її аудиторські висновки часто стають відправною точкою для викриття складних злочинних схем у бюджетній сфері.

ДАСУ виконує ключову функцію у сфері зовнішнього контролю за використанням публічних фінансів, зокрема в частині моніторингу, аудиту та інспектування процедур закупівель. Її діяльність регламентується Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», згідно з яким ДАСУ уповноважена здійснювати фінансові аудити, ревізії та перевірки із виявленням не лише порушень фінансового характеру, але й обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 5 зазначеного Закону) [119].

У межах своїх повноважень ДАСУ реалізує державний фінансовий контроль за дотриманням законодавства про публічні закупівлі, аналізуючи законність та ефективність кожної конкретної процедури. На відміну від стратегічно орієнтованої Рахункової палати, ДАСУ має оперативно-технічні інструменти для втручання в реальні процедури закупівель на всіх їхніх етапах – від оголошення тендеру до укладення та виконання договору.

Так, у 2022 р. в одній з обласних лікарень ДАСУ виявила закупівлю медичного обладнання на 30 % дорожче за ринкову вартість. Матеріали було передано до НАБУ, що зумовило початок досудового розслідування за ознаками зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 364 КК України) [120]. Тому результати перевірок ДАСУ можуть мати кримінально-правове значення і бути підставою для ініціювання кримінального провадження.

---

[118] Оврамець Ю. О. Адміністративно-правові процедури публічних закупівель в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 3. Вип. 22. С. 4–17.

[119] Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text

[120] Заволодіння понад 231 млн грн на медобладнанні для онкохворих: викрито злочинну організацію. *НАБУ*. URL: https://nabu.gov.ua/news/zavolodinnia-ponad-231-mln-grn-na-medobladnanni-dlia-onkokhvorykh-vykryto-zlochynnu-organizatciiu/?utm_source=chatgpt.com

До основних завдань ДАСУ у сфері державного фінансового контролю, згідно з чинним законодавством, належать: контроль за цільовим і ефективним використанням державних фінансових ресурсів та майна; інспектування дотримання законодавства про публічні закупівлі; моніторинг системи внутрішнього контролю в розпорядників бюджетних коштів; ревізії обліку, звітності, складання бюджетних програм і кошторисів; виявлення порушень, що мають ознаки кримінальних правопорушень, та передання матеріалів до відповідних правоохоронних органів (НАБУ, ДБР, СБУ, Національна поліція тощо); розроблення рекомендацій щодо усунення причин порушень і запобігання їм у майбутньому.

Крім того, ДАСУ виконує функцію розробника пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання у сфері закупівель, подаючи проєкти змін до актів Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств, що сприяє не лише виявленню вже наявних порушень, а й створенню правових умов для упередження типових правопорушень у майбутньому.

Таким чином, ДАСУ є одним з найбільш дієвих інструментів упередженого контролю у сфері публічних закупівель, а також ефективним партнером правоохоронних органів у процесі викриття кримінальних схем, пов'язаних із нераціональним або незаконним використанням бюджетних коштів. Її висновки і матеріали перевірок мають суттєве значення для формування доказової бази у кримінальних провадженнях, що стосуються зловживань у сфері публічних фінансів.

Відповідно до Положення про Державну казначейську службу України [121], цей орган визначено як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів. Основним завданням *ДКСУ* є реалізація державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, коштів клієнтів, а також у сфері ведення бухгалтерського обліку виконання бюджетів усіх рівнів.

Серед ключових повноважень ДКСУ варто виокремити здійснення контролю за: дотриманням бюджетних повноважень під час зарахування доходів до державного та місцевих бюджетів; відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів затвердженим показникам бюджетного розпису; відповідністю взятих бюджетних зобов'язань обсягам бюджетних асигнувань і паспортам бюджетних програм; безспірним списанням коштів з рахунків державного та місцевих бюджетів або з рахунків боржників на підставі судових рішень.

Окрім того, Казначейство уповноважене застосовувати заходи впливу у випадках порушення бюджетного законодавства. У цьому контексті ДКСУ, як учасник міжвідомчої взаємодії у сфері забезпечення бюджетної дисципліни, має право ініціювати притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні порушень бюджетного законодавства, відповідно до норм чинного законодавства (п. 6 Положення про ДКСУ).

[121] Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квіт. 2015 р. № 215. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text

Для забезпечення належного рівня фінансового контролю ДКСУ також здійснює: облік розпоряджень інших центральних органів виконавчої влади щодо призупинення чи поновлення операцій з бюджетними коштами; передачу матеріалів щодо виявлених порушень до органів, уповноважених на прийняття рішень про застосування відповідних заходів впливу. Таким чином, Державна казначейська служба України відіграє вагому роль у системі забезпечення фінансової дисципліни, запобігання порушенням бюджетного законодавства та реалізації фіскального контролю в межах чинного нормативно-правового поля.

III) громадський сектор. До складу такого належать неурядові антикорупційні організації, журналісти-розслідувачі, незалежні експерти й аналітики, які здійснюють моніторинг тендерних процедур із використанням відкритих даних, таких як електронна система «Prozorro», модулі аналітики BI Prozorro, Єдиний державний реєстр судових рішень тощо. Роль громадських організацій посилюється завдяки принципам відкритості, прозорості та підзвітності публічних фінансів [122].

Такі платформи, як *Transparency International Ukraine* або *DOZORRO*, активно співпрацюють з правоохоронними органами. Наприклад, у 2023 році громадська організація DOZORRO подала понад 300 звернень до правоохоронних органів із приводу підозрілих публічних закупівель, частина з яких стала підставою для відкриття кримінальних проваджень [123], що свідчить про зростання ефективності суспільного контролю як інструменту запобігання бюджетним зловживанням.

Отже, взаємодія між державними та недержавними суб'єктами формує багаторівневу функціональну систему забезпечення кримінологічної безпеки у сфері публічних закупівель. У цьому контексті варто зауважити, що для більшості залучених інституцій участь у кримінологічному моніторингу не є профільною функцією, а реалізується в межах загальних контрольних чи аналітичних повноважень. На відміну від них, саме правоохоронні органи виконують спеціалізовані завдання щодо виявлення, документування, кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечуючи притягнення винних осіб до відповідальності.

Необхідність скоординованої взаємодії між суб'єктами, уповноваженими на протидію правопорушенням у сфері публічних закупівель, обумовлена низкою системоутворювальних чинників:

- забезпечення цілісності кримінологічного процесу, що вимагає послідовного, комплексного та безперервного впливу від виявлення порушення до повного усунення його наслідків і запобігання рецидиву;
- функціональне розмежування повноважень, за якого окремі обставини (аудиторські висновки, фінансові розрахунки, результати оперативної діяльності тощо) можуть бути встановлені лише відповідним суб'єктом згідно з нормами чинного законодавства;

---

[122] Пинзар А.І. Взаємодія слідчого з оперативними та іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 878–884.

[123] DOZORRO: Аналітичний звіт про громадський моніторинг публічних закупівель. URL: https://dozorro.org.

- необхідність координації у виконанні комплексних і довготривалих заходів, зокрема на стадіях збору доказової бази, оцінки правопорушення, реагування, контролю наслідків та профілактики [124].

Таким чином, міжвідомча співпраця в умовах сучасної системи публічного управління перестає бути факультативною. Вона є ключовим елементом забезпечення кримінологічної безпеки бюджетної сфери. При цьому важливою умовою ефективності взаємодії виступає її інституційна сталість, нормативна визначеність, а також наявність процедур координації дій між суб'єктами з різними функціональними повноваженнями.

Проте практика реалізації міжвідомчої взаємодії в Україні демонструє наявність низки системних проблем, серед яких: надмірна фрагментація суб'єктів контролю між різними органами влади; недостатня ефективність процедур координації; нечіткість меж компетенції, що призводить як до дублювання повноважень, так і до утворення прогалин у сфері реагування. Такі недоліки знижують швидкість реагування на злочинні прояви у сфері публічних закупівель і унеможливлюють вчасне запобігання системним зловживанням.

Особливої актуальності проблема ефективної взаємодії набуває в умовах воєнного стану, коли питання цільового використання державних ресурсів набуває стратегічного значення. У таких умовах необхідна цілеспрямована синергія органів правопорядку, контролюючих установ, аналітичних платформ і громадського сектору для побудови стійкої системи протидії кримінальним правопорушенням.

Підсумовуючи вищевикладене наголосимо, що публічні закупівлі – це стратегічний сегмент розподілу бюджетних ресурсів, який, водночас, є одним з найбільш уразливих до кримінально-правових посягань. Ефективне функціонування механізму їх захисту вимагає інтегрованого підходу до організації взаємодії між профільними органами, що передбачає: функціональний розподіл повноважень між контролюючими, правоохоронними, наглядовими й аналітичними структурами; належну реалізацію інструментів превентивного аудиту та фінансового моніторингу; забезпечення прозорості процедур закупівель; залучення громадського сектору до контролюючої та аналітичної діяльності; невідворотність кримінальної відповідальності посадових осіб.

У підсумку, саме скоординована, заснована на принципах законності, публічності та підзвітності міжвідомча взаємодія виступає визначальним чинником ефективності при виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

[124] Пинзар А.І. Взаємодія слідчого з оперативними та іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 878–884.

РОЗДІЛ 3.
ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

3.1. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

СРД відповідно до ст. 223 КПК України – це встановлені законом ключові правила їх здійснення, дотримання яких покликане забезпечити законність і обґрунтованість проведення таких дій, досягнення поставленої мети та виконання завдань кримінального провадження [[125], с. 368]. Незважаючи на те, що законодавець у ч. 1 ст. 223 КПК України визначає СРД як дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже наявних доказів у конкретному кримінальному провадженні, у науковій літературі відсутня єдність поглядів щодо їх сутнісного призначення як засобів кримінального процесуального доказування на етапі досудового розслідування.

Огляд як СРД має важливе значення для виявлення, фіксації й вилучення речових доказів, які можуть підтверджувати факти порушення законодавства у сфері публічних закупівель. Як свідчить практика досудового розслідування, найчастіше з метою виявлення та фіксації відомостей, що мають значення для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, слідчими здійснюється огляд приміщень, речей, документів і комп'ютерних даних (ст. 237 КПК України) [[126]]. Проведення будь-якого огляду, з одного боку, ґрунтується на загальних принципах, правилах та алгоритмах, напрацьованих криміналістичною наукою, а з іншого – має індивідуальні особливості, зумовлені природою конкретного виду кримінального правопорушення та характером наслідків, які є предметом огляду.

Знання тактичних та процесуальних особливостей проведення огляду у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з бюджетною сферою, має важливе практичне значення для ефективної діяльності слідчих. Огляд ділянок місцевості, приміщень, об'єктів будівництва чи реконструкції передбачає низку специфічних аспектів. До загальних тактичних положень, яких повинен дотримуватись слідчий під час проведення огляду, Н. І. Клименко відносить своєчасність, невідкладність, об'єктивність, повноту, активність, методичність і послідовність дій, а також єдине керівництво процесом огляду [[127], с. 5–6].

У контексті кримінальних правопорушень цього типу огляд часто проводиться з метою виявлення документів (тендерна документація, договори, акти виконаних робіт), електронних носіїв інформації, комп'ютерної техніки,

---

[125] Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

[126] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[127] Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

мобільних пристроїв, печаток фіктивних суб'єктів господарювання тощо. Відтак, об'єктами огляду є: приміщення замовників і постачальників (державні установи, комунальні підприємства, приватні фірми); комп'ютерна техніка, сервери та електронні системи документообігу (включаючи електронні закупівельні платформи, наприклад Prozorro); паперова документація (тендерні пропозиції, протоколи, бухгалтерські документи); електронні носії, на яких може зберігатися інформація про змови учасників, підробку документів, дії із завідомо недобросовісним підрядником.

Огляд у таких провадженнях часто має ознаки негласної підготовки: його доцільно проводити раптово, одночасно в декількох пов'язаних місцях (наприклад, в офісах фірм-учасників змови), щоб запобігти знищенню або підміні інформації; обов'язковою є участь спеціаліста в галузі ІТ для ідентифікації цифрових слідів, витягнення інформації з електронних носіїв, відновлення видалених файлів; доцільно забезпечити відеофіксацію дій слідчого для запобігання оскарженню результатів огляду.

Враховуючи, що у процесі збору доказової інформації особливе значення має тактика проведення огляду документів, які супроводжують процедури закупівель запропоновано поетапний криміналістичний порядок його проведення:

I) оцінка документа на предмет наявності усіх обов'язкових реквізитів, відповідності формальним вимогам, ознак зовнішньої цілісності, а також потенційних проявів підробки (зміни дати, підписів, відсутності затверджень тощо);

II) встановлення ознак повної або часткової фальсифікації, що може виявлятися у використанні підроблених печаток, підписів, недійсних сертифікатів або змінених умов поставки, цін, обсягів товарів;

III) з'ясування достовірності реквізитів, у тому числі через порівняння з іншими офіційними джерелами (Єдиний державний реєстр, Prozorro, бухгалтерські та банківські документи) та залучення експертів (у сфері фінансового аналізу, ІТ, судової почеркознавчої експертизи тощо).

Серед основних проблем проведення огляду в цих провадженнях варто виокремити:

1) Обмежений доступ до електронної інформації. Часто органи досудового розслідування стикаються з ситуаціями, коли:

- документи містяться в хмарних сервісах (Google Drive, Dropbox тощо) і потребують додаткових процесуальних рішень для доступу;
- задіяні сервери за межами України, що ускладнює їх вилучення або копіювання.

2) Знищення або підробка документів. Посадові особи, які передчувають перевірку, можуть фальсифікувати первинну бухгалтерію, замінити акти, знищити цифрові сліди – особливо це стосується короткотривалих фірм-одноденок.

3) Недостатня технічна підготовка слідчих. Практика показує, що не всі слідчі володіють навичками поводження з комп'ютерною технікою та

спеціалізованим програмним забезпеченням, що ускладнює оперативне вилучення інформації.

4) Неврегульованість статусу деяких об'єктів. Наприклад, не завжди зрозуміло, чи вважається електронна система Prozorro об'єктом огляду, чи її потрібно досліджувати за допомогою експертних інструментів.

Однією з ключових тактичних рекомендацій є залучення до проведення огляду спеціаліста відповідного профілю, який володіє необхідними знаннями та практичним досвідом у сфері будівництва, фінансів, кошторисного аналізу тощо. Така участь є особливо важливою у кримінальних провадженнях, що стосуються нецільового використання або розкрадання бюджетних коштів. Як відзначає В. А. Лилик, одним із основних завдань слідчого під час проведення огляду в таких кримінальних провадженнях є встановлення факту того, що бюджетні кошти, призначені для реалізації конкретного проєкту, фактично не були освоєні належним чином, а об'єкти, зазначені в супровідній документації, або взагалі не існують, або роботи щодо них виконано частково чи формально [128, с. 173].

Безпосереднє дослідження обстановки на місці розташування будівель і споруд здійснюється шляхом візуального огляду з обов'язковою фіксацією його результатів у відповідності до вимог кримінального процесуального законодавства [129, с. 150–151]. У ході такого огляду встановлюються технічні характеристики будівель, інженерних споруд, а також стан їхніх конструктивних елементів. З метою отримання об'єктивних даних здійснюються вимірювання, які дають змогу зафіксувати числові співвідношення між відповідними параметрами об'єктів, що оглядаються.

У практичній діяльності слідчий (детектив), як правило, стикається з однією з двох типових ситуацій. Перша – на місці, що підлягає огляду, взагалі відсутні будь-які об'єкти, що свідчить про неосвоєння бюджетних коштів за цільовим призначенням. Друга – у наявності частково зведені приміщення або недобудовані об'єкти, що вказують на початок виконання робіт. У першому випадку огляд має, здебільшого, констатуючий характер і полягає в об'єктивному описі території, на якій відсутні ознаки проведення будівельних чи реконструкційних заходів.

У другому випадку процес огляду є складнішим і потребує від слідчого детального опису виявлених об'єктів: їхніх габаритних розмірів, конструктивних і функціональних особливостей, взаємного розташування, наявності під'їзних шляхів, інженерних комунікацій тощо. Ілюстративна фіксація виявлених ознак (за допомогою фотографування, відеозйомки, складання схем тощо) дає змогу документально підтвердити фізичний стан об'єктів на момент огляду та зробити обґрунтовані висновки щодо обсягу фактично виконаних робіт і відповідності їх задекларованим у документації [130, с. 131].

---

[128] Лилик В. А. Огляд місця події під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *NationalLawJournal: TeoryandPractice*. 2018. Aprilie. P. 172–175.

[129] Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва: дис. …док. філос. 081 – Право. Одеса. 2023 249 с.

[130] Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків: Право, 2016. 928 с.

Результати анкетування практичних працівників засвідчили, що у майже 90 % випадків під час досудового розслідування здійснювався огляд документів та комп'ютерної техніки. Водночас вивчення матеріалів кримінальних проваджень виявляє значні проблеми у реалізації цієї СРД: у низці випадків протоколи огляду документів складаються слідчими із запізненням – після фактичного проведення огляду, що супроводжується процесуальними порушеннями та може ставити під сумнів допустимість отриманих доказів.

Слід зазначити, що огляд документів є різновидом СРД, мета якої полягає у виявленні та фіксації відомостей, що мають значення для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення. Така СРД полягає у дослідженні змісту, структури та оформлення документів з метою виявлення ознак, які надають їм значення речових доказів [131]. У процесі огляду особливу увагу слід приділяти перевірці відповідності документів установленим формам, повноті та послідовності заповнення реквізитів, правильності нумерації, наявності підписів відповідальних осіб, а також достовірності зазначених даних. Шляхом зіставлення відображеної у документах господарської операції з іншими взаємопов'язаними подіями чи показниками можна встановити реальність та обґрунтованість їхнього проведення.

Особливої важливості огляд документів набуває у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів шляхом закупівлі товарів, робіт або послуг за завищеною ціною. У таких випадках підлягає дослідженню не лише внутрішньогосподарська документація, а й електронні документи, що супроводжують процес закупівлі за бюджетні кошти.

Ефективність огляду у таких провадженнях значною мірою зумовлюється об'єктивними факторами (інформативність документа, його взаємозв'язок з іншими джерелами доказів) та суб'єктивними чинниками, до яких належать фаховий рівень слідчого, його обізнаність із методикою розслідування економічних злочинів, знання специфіки публічних закупівель, а також своєчасне залучення необхідних спеціалістів. Враховуючи положення Закону України «Про публічні закупівлі» [132], до типових об'єктів огляду та аналізу слід віднести:

– тендерну документацію;

– документи щодо умов проведення закупівель, розроблені замовником і оприлюднені на веб-порталі Уповноваженого органу та електронних майданчиках;

– договір про закупівлю;

– договір між замовником і переможцем тендеру;

– оголошення про процедуру закупівлі (відкриті торги, конкурентний діалог тощо);

---

[131] Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень щодо підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців: метод. реком. / Саковський А. А., Мировська А. В., Нечеснюк М. В. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 57 с.

[132] Про публічні закупівлі : Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text

– електронні файли та скріншоти із системи закупівель (Prozorro), що відображають перебіг процедури;

– річний план закупівель;

– реєстр отриманих тендерних пропозицій;

– протоколи розкриття та розгляду тендерних пропозицій;

– повідомлення про намір укласти договір;

– звіт про результати процедури закупівлі;

– повідомлення про внесення змін до договору;

– звіт про укладені договори [[133], с. 181–182].

Комплексне вивчення зазначених документів у їхньому взаємозв'язку дозволяє встановити ознаки фіктивності, завищення вартості, змови учасників торгів, а також факти нецільового використання бюджетних коштів.

Обшук належить до першочергових СРД, що мають ключове значення для встановлення істини у кримінальних провадженнях [[134]], у тому числі й пов'язаних із сферою публічних закупівель. Своєчасність проведення обшуку, а також ефективна робота зі службовою, фінансовою та тендерною документацією є визначальними умовами для формування належної доказової бази в межах розслідування правопорушень, що поєднують ознаки господарської, службової та корупційної злочинності [[135]].

Відповідно до ст. 234 КПК України, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, пошуку знарядь його вчинення або майна, одержаного злочинним шляхом, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [[136]]. У межах розслідування правопорушень у сфері публічних закупівель проведення обшуку дозволяє не лише вилучити первинні документи, носії інформації чи інші об'єкти, що мають доказове значення, але й виявити сліди приховування незаконної діяльності, фіктивних операцій, подвійної бухгалтерії тощо.

Вибір моменту проведення обшуку має стратегічне значення. Доцільність його здійснення залежить від стадії досудового розслідування, а саме: на початковому етапі – з метою припинення злочинної діяльності або запобігання знищенню доказів; на етапі повідомлення особі про підозру – для документування її зв'язку з протиправними діями; або ж на стадії збору і перевірки доказів щодо обставин, які підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України [[137]].

Перед застосуванням організаційних і тактичних прийомів проведення обшуку слідчий повинен вирішити низку ключових завдань: визначити об'єкти,

---

[133] Камишанський О. Ю. Особливості методик розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 281 с.

[134] Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загал. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.

[135] Конюшенко Я. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Факт, 2020. 476 с.

[136] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[137] Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні : монографія. 2023. 380 с.

на яких доцільно провести обшук (об'єкти обшуку); конкретизувати документи, предмети, матеріальні носії, що підлягають вилученню (об'єкти пошуку); встановити послідовність та строки проведення кожного обшуку. Такі завдання розв'язуються на підставі комплексного аналізу матеріалів кримінального провадження. Типовими помилками, яких припускалися слідчі (детективи) під час звернення до слідчих суддів з клопотаннями про проведення обшуку в кримінальних провадженнях є:

– викладена в клопотанні правова кваліфікація кримінального правопорушення суперечила підставам для проведення обшуку, оскільки документи, які планували відшукати, не стосувалися кримінального правопорушення, у межах якого подавалося клопотання про проведення обшуку (32 %);

– у клопотанні, у якому порушувалося питання про проведення обшуку не містилося конкретної вказівки на те, у якому саме приміщенні необхідно провести обшук (26 %), не вказувалося індивідуальних або родових характеристик документів, які планували відшукати (25 %);

– копії доданих до клопотання документів та інших матеріалів кримінального провадження, а також копія витягу з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подавалося клопотання, належним чином не були засвідчені, а інколи були такими, що їх зміст взагалі неможливо встановити (17 %).

Крім того, слідчі зазначають низку практичних труднощів у процесі судового контролю за проведенням обшуків: зокрема, затягування строків розгляду клопотань (28 % опитаних), відсутність оперативності у прийнятті процесуального рішення (32 %), а також ризик розголошення конфіденційної інформації на досудовій стадії розслідування (20 %).

Аналіз практики розслідування свідчить, що обшук у таких категоріях кримінальних проваджень є невідкладною та надзвичайно важливою слідчою дією, яка здебільшого здійснюється на початковому етапі. У 100 % проаналізованих випадків обшук проводився з метою вилучення документів, що мають доказове значення, а також інших матеріальних носіїв інформації. Тактика проведення обшуку визначається слідчою ситуацією, способом учинення правопорушення та особливостями підприємницької діяльності фігурантів, що зумовлює потребу в попередньому аналітичному опрацюванні матеріалів кримінального провадження. Перед безпосереднім проведенням обшуку слідчий має вирішити низку підготовчих завдань:

- визначити об'єкти обшуку (службові приміщення, території, транспорт тощо);
- встановити об'єкти пошуку (документи, електронні носії, печатки, готівкові кошти, «чорнові записи», інше майно);
- визначити черговість, часові межі та кількість необхідних обшуків.

На етапі підготовки також надзвичайно важливо забезпечити наявність оперативної інформації про можливе місцезнаходження об'єктів пошуку, їхні прикмети, способи маскування, час можливого переміщення тощо. Саме ця

інформація, здобута в межах ОРД або аналітичної обробки документів, забезпечує ефективність обшуку.

Також відзначимо, що головною метою обшуку в рамках розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є виявлення та вилучення предметів і документів, які мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні; здобуття документального підтвердження фінансових і господарських операцій, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, використанням буферних або фіктивних підприємств, а також виявлення і блокування грошових коштів – як на рахунках юридичних осіб, так і у вигляді готівки, що зберігається на території підприємства [[138]]. Доцільними є обшуки за місцем реєстрації суб'єкта господарювання, у місцях проживання засновників, посадових осіб, підозрюваних; в офісах, складських, виробничих, серверних приміщеннях, а також у приміщеннях, що фактично використовуються для зберігання документації, комп'ютерної техніки або готівки. Ефективність обшуку як СРД у кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель залежить від вчасної організації, повноти аналітичної підготовки, тактичної гнучкості та точності у визначенні цільових об'єктів пошуку.

Проведення обшуку спрямоване не лише на виявлення речей і документів для їх подальшого визнання доказами, а й на забезпечення підстав для ініціювання арешту майна, встановлення місцезнаходження активів підозрюваних, а також реалізації інших процесуальних дій у межах кримінального провадження. Під час проведення обшуку особливе значення мають такі категорії документів і речей:

нормативно-розпорядчі акти (законодавчі документи, що регулюють діяльність суб'єктів закупівель); установчі документи юридичних осіб (статути, протоколи, реєстраційні свідоцтва, ліцензії);

посадові інструкції, накази про призначення відповідальних осіб; фінансово-бухгалтерські документи (журнали обліку, реєстри, первинні облікові документи, акти приймання-передачі, звіти);

документи, пов'язані з використанням бюджетних коштів, рішення тендерних комітетів, договори, специфікації, рахунки-фактури;

банківські платіжні інструменти, готівкові кошти, печатки, платіжні доручення, квитанції; документи органів фінансового та державного контролю щодо дотримання законності у сфері використання публічних коштів;

електронні носії інформації, комп'ютери, сервери, флеш-накопичувачі, які можуть містити файли закупівельної документації або сліди змови між учасниками.

Ефективність обшуку значною мірою залежить від якості підготовки: наявності достовірної попередньої інформації про місцезнаходження доказів, характер їхнього зберігання, упаковку, строки зберігання, специфічні ознаки предметів, які підлягають вилученню. Така інформація дозволяє не лише

[138] Воробей О. В. Криміналістична характеристика злочинної діяльності фіктивних підприємств в Україні. *Наукові праці Національного авіаційного університету.* 2017. № 1 (42). С. 161–167.

забезпечити результативність слідчої дії, а й мінімізувати ризики допущення процесуальних помилок.

Обшук як СРД в межах кримінальних проваджень щодо правопорушень у сфері публічних закупівель поділяється на кілька логічно послідовних етапів: підготовчий, оглядовий, детальний та етап фіксації результатів. Кожен із цих етапів має свою процесуальну та тактичну специфіку, недотримання якої може призвести до втрати доказової інформації або визнання результатів обшуку недопустимими.

Підготовчий етап передбачає здійснення комплексу організаційних заходів, які забезпечують ефективну реалізацію рішення про проведення обшуку. На цьому етапі слідчий має зібрати попередню інформацію щодо об'єктів і умов проведення обшуку:

- відомості про особу (процесуальний статус, службове становище, психологічні характеристики, коло контактів);
- місце проведення обшуку (офіс, житло, склад, серверна кімната тощо);
- предмети пошуку (документи, електронні носії інформації, готівка, банківські картки, матеріальні активи);
- очікувані умови: тривалість обшуку, залучення понятих, участь фахівців (айтішників, бухгалтерів, експертів), наявність охорони, забезпечення зв'язку й транспорту тощо [[139], с. 293].

Оглядовий етап розпочинається з прибуття слідчої групи на об'єкт. Успішне проведення обшуку значною мірою залежить від його несподіваності: необхідно оперативно зайти на об'єкт, заблокувати вікна й виходи, забезпечити візуальний контроль за переміщеннями осіб та предметів, запобігти можливому знищенню або приховуванню речей, документів, електронної інформації [[140], с. 67].

Невідкладні дії слідчого після проникнення на місце проведення обшуку мають бути чітко скоординованими та спрямованими на збереження доказової інформації. До таких дій належить пред'явлення службового посвідчення, оголошення ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку, а також роз'яснення присутнім особам правил поведінки під час проведення цієї СРД. Крім того, слідчий зобов'язаний організувати попередній огляд приміщення для виявлення осіб, які там перебувають, та забезпечення контролю над їхніми діями з метою запобігання спробам знищення, переміщення або приховування доказів (зокрема документів, грошових коштів, електронної інформації тощо).

Важливою вимогою на цьому етапі є заборона будь-яких маніпуляцій із комп'ютерною технікою, електронними носіями інформації та працюючими пристроями. Працівникам підприємства та іншим присутнім особам слід прямо заборонити доторкатися до техніки або самостійно вмикати чи вимикати обладнання. У разі необхідності персонал може бути тимчасово переміщений в окреме приміщення для уникнення несанкціонованого втручання.

---

[139] Ivan Kubariev, Yevgen Barash, Valeri Pcholkin, Olena Pluzhnik (2021). Assessingthe Contemporary Issuesof Countering Transnational Crime. *JURNAL CITA HUKUM – INDONESIAN LAW JOURNAL*. Vol. 9. № 2, 291-304.

[140] Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посіб. Харків, 2017 152 с.

Результати емпіричного дослідження свідчать, що у переважній більшості випадків (приблизно 71 %) під час обшуків вилучаються такі категорії документів та об'єктів, що мають значення для розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель:

– нормативно-розпорядча документація, що регламентує діяльність юридичної особи (в тому числі тендерні вимоги, накази, посадові інструкції);

– установчі документи: статути, установчі договори, протоколи зборів, свідоцтва, ліцензії;

– бухгалтерські документи: первинні документи, баланси, ордери, відомості, інвентаризаційні описи, журнали операцій, акти виконаних робіт тощо, у т. ч. пов'язані з використанням бюджетних коштів;

– документи контролюючих органів, що здійснюють перевірку закупівельної діяльності;

– докази незаконного збагачення або легалізації доходів: платіжні документи, банківські картки, скріншоти із систем електронних платежів;

– комп'ютери, периферійні пристрої, сервери, електронні носії інформації;

– грошові кошти й майно, здобуте злочинним шляхом, документи, що підтверджують право власності на це майно [[141], с. 77].

Етап фіксації результатів обшуку передбачає складання детального протоколу з описом усіх виявлених і вилучених об'єктів, додаванням фото- і відеофіксації, схем приміщень, експлікацій та пояснень учасників процесу. Відповідна фіксація забезпечує допустимість доказів у подальшому судовому розгляді та слугує підставою для проведення інших процесуальних дій, зокрема арешту майна.

Таким чином, успішність обшуку в розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, значною мірою залежить від грамотної організації дій на початковому етапі, вчасного встановлення об'єктів пошуку та чіткої реалізації слідчої тактики.

У переважній більшості кримінальних проваджень, пов'язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, у ході обшуків вилучаються електронні носії інформації [[142]]. Такі об'єкти часто містять докази, які мають вирішальне значення для встановлення обставин вчинення злочину, зокрема щодо процедур проведення закупівель, фінансових транзакцій, листування між фігурантами, підготовки фіктивної документації тощо. Тому їх вилучення повинно здійснюватися з дотриманням суворих процесуальних і технічних вимог.

З метою виявлення необхідної інформації, запобігання її автоматичному знищенню або модифікації, а також забезпечення належного процесуального оформлення вилучення, участь спеціаліста у сфері комп'ютерних технологій є

[141] Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні: метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

[142] Білоусов А. С. Криміналістичний аналіз об'єктів комп'ютерних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2008. 245 с.

обов’язковою. Його компетенція дозволяє слідчому уникнути непоправних втрат доказів, а також зберегти цілісність інформаційних масивів.

Особливість обшуку, пов’язаного з комп’ютерною технікою, полягає в необхідності вжиття заходів, спрямованих на:

- унеможливлення знищення або пошкодження електронної інформації (вручну або через автоматизовані механізми);
- контроль безперебійного електропостачання системних блоків, серверів та периферійного обладнання;
- припинення доступу сторонніх осіб до об’єкта;
- обмеження будь-яких дій зі сторони співробітників підприємства щодо працюючих пристроїв до моменту фіксації їхнього стану [143, с. 37; 144, с. 275; 145].

Після вилучення комп’ютерної техніки доцільним є її огляд за участю спеціаліста, який має зафіксувати технічний стан носіїв, логіку зберігання даних, активні сесії користувачів тощо. У подальшому може бути призначена судова комп’ютерно-технічна експертиза, з метою аналізу змісту файлів, відновлення видаленої інформації, дослідження журналів змін, цифрових підписів і мережевої активності.

Як зазначають С. С. Чернявський, А. А. Вознюк і А. А. Патик, існує два базові способи вилучення цифрової інформації:

1. Дослідження оперативної пам’яті системного блоку або жорстких дисків на місці проведення обшуку – шляхом копіювання необхідних об’єктів за допомогою спеціального програмного забезпечення;

2. Вилучення системного блоку разом із носіями інформації для подальшого аналізу в умовах експертної установи.

Другий спосіб на практиці є більш поширеним, оскільки дозволяє залучити фахових експертів, які мають відповідне технічне забезпечення, досвід роботи з різними типами файлових систем і здатні витягнути навіть приховану або пошкоджену інформацію [146, с. 71].

Ситуації, що складаються при проведенні обшуків у кримінальних провадженнях щодо підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців, можна умовно поділити на дві групи:

1) безконфліктна ситуація (проведення обшуку в осіб, безпосередньо не причетних до вчинення кримінального правопорушення, але є засновниками підприємств);

---

143 Воробей О. В. Об’єкти обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних з діяльністю конвертаційних центрів. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 25 квіт. 2019). Київ, 2019. С. 35–37.

144 Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні : монографія. Київ, 2023. 380 с.

145 Методика розслідування комп’ютерних злочинів. URL: https://biglib.info/5834-metodika-rozslduvannya-kompyuternih-zlochinv.html

146 Розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із фіктивним підприємництвом та діяльністю «конвертаційних центрів» : метод. реком. / С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, А. А. Патик та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 92 с.

2) конфліктна ситуація (проведення обшуку з метою вилучення предметів, документів в організаторів реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців) [147, с. 86–88].

У першому випадку обшук фактично зводиться до вилучення предметів або документів, які особа добровільно видає слідчому (детективу). У такій ситуації СРД набуває характеру добровільного вилучення, що хоч і відповідає інтересам економії процесуальних ресурсів, однак не гарантує повноти отримання доказової інформації. У другому, більш типовому випадку, обшук має чітко виражений примусовий характер, пов'язаний із втручанням у приватне життя осіб, обмеженням їх прав і охоплює широкий спектр дій щодо виявлення, фіксації та вилучення доказів.

Для забезпечення ефективності та цілеспрямованості обшуку, уникнення безсистемного вилучення всієї документації, що ускладнює проведення подальших судово-бухгалтерських експертиз, слідчому необхідно попередньо ознайомитися з документообігом підприємства. Зокрема, варто ідентифікувати місця зберігання та характер документів, пов'язаних із підозрілими фінансовими операціями. На підготовчому етапі може бути складено схему руху фінансової документації за конкретною операцією, із залученням фахівців у сфері бухгалтерського обліку або ініційовано проведення документальної перевірки (ревізії) господарської діяльності суб'єкта [148, с. 311].

Відсутність процесуальної можливості для своєчасного вилучення документів на початкових етапах досудового розслідування часто призводить до заміни належної процесуальної форми проведення окремих дій, що, своєю чергою, перешкоджає досягненню завдань кримінального провадження. Лише вилучення доказів під час огляду місця події не може вважатися достатнім способом здобуття матеріальних джерел доказів. До того ж законодавче обмеження строку звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна (не пізніше наступного робочого дня після вилучення – ч. 5 ст. 171 КПК України) ускладнює оперативну реалізацію слідчих намірів і не сприяє ефективному розслідуванню.

З метою виявлення та фіксації відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, відповідно до ст. 237 КПК України, детективи здійснюють огляд приміщень, речей, документів та комп'ютерних даних. Результати анкетування слідчих свідчать, що така дія проводиться у 92 % випадків. Проте аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчує формальний підхід до оформлення результатів: протоколи огляду інколи складаються з порушенням процесуальних вимог або з часовою затримкою після фактичного проведення дії, що ставить під сумнів допустимість отриманих доказів [149].

---

147 Конюшенко Я. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Факт, 2020. 476 с.

148 Криміналістика : навч. посіб. / А. Ф. Волобуєв, О. О. Волобуєва, О. А. Самойленко та ін. ; за ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ, 2011. 504 с.

149 Трач С. С. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Т. 3. Вип. 5. С. 178–181.

Узагальнюючи, варто зазначити, що у кримінальних провадженнях цієї категорії обшук повинен відповідати ряду важливих вимог, а саме: невідкладність – з огляду на реальну загрозу втрати доказів через дії впливових осіб або зацікавлених сторін; груповий характер – комплексне й одночасне проведення обшуків у різних, взаємопов'язаних об'єктах (офісах, житлі, складських приміщеннях, тощо); вибірковість – вилучення лише тих предметів і документів, що мають безпосереднє доказове значення; раптовість – з метою запобігання знищенню або приховуванню інформації.

Така тактика дозволяє реалізувати основну мету обшуку – своєчасне виявлення, фіксація та вилучення доказів, що підтверджують факти правопорушень у сфері публічних закупівель.

Допит є одним із ключових інструментів досудового розслідування та базовим засобом отримання доказової інформації, що має вирішальне значення для з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення, мотивів і цілей протиправної поведінки, а також для правильної кваліфікації злочинного діяння. Особливої ваги допит набуває у межах типових слідчих ситуацій, характерних для початкового етапу розслідування, коли наявна інформація є фрагментарною, а встановлення істини – ускладненим. У таких умовах допит виконує подвійну функцію: з одного боку, він є засобом здобуття доказів, з іншого – інструментом забезпечення процесуальної справедливості та реалізації принципу змагальності.

Ефективне проведення допиту у таких кримінальних провадженнях ускладнюється низкою факторів, зокрема високим рівнем правової захищеності підозрюваного, його обізнаністю із тактикою проведення СРД, а також можливістю зловживання правом на відмову від дачі показань. Усе це вимагає від слідчого (детектива) високої професійної підготовки, тактичної гнучкості та вміння працювати з різними типами особистостей.

Відповідно до ст. 224 КПК України, допит проводиться у місці здійснення досудового розслідування або в іншому місці за згодою особи, яку мають намір допитати [150]. Організаційні та процесуальні засади проведення цієї СРД закріплено в нормах ст. ст. 65, 95–97, 133, 223–226, 232, 256, 615 КПК України [151].

До основних завдань допиту належать: збирання доказової інформації в межах кримінального провадження; перевірка та конкретизація слідчих версій, сформульованих на початковому етапі; встановлення обставин підготовки, вчинення та приховування злочину; з'ясування умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню правопорушення; одержання відомостей про особу правопорушника, його коло спілкування, соціальні зв'язки та можливих співучасників; ініціювання профілактичних або забезпечувальних заходів щодо запобігання подальшим протиправним діям [152, с. 309].

---

[150] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[151] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[152] Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. К. О. Чаплинського та ін. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с

Головне завдання допиту полягає у здобутті достовірних і процесуально оформлених показань від осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні або володіють інформацією щодо підготовки, вчинення чи приховування злочину. Особливу увагу при цьому слід приділити тактичним особливостям допиту підозрюваних і свідків, адже саме ці категорії осіб є ключовими носіями релевантної інформації. Тактика допиту має враховувати психологічні характеристики допитуваних, особливості їх правового статусу, а також специфіку кримінального правопорушення, що розслідується (зокрема у кримінальних провадженнях про зловживання в сфері публічних закупівель, службові злочини чи корупцію). Таким чином, допит виступає не лише засобом збору доказів, а й важливим інструментом формування доказової моделі провадження, що дозволяє ефективно реагувати на змінювану слідчу ситуацію, оцінювати достовірність отриманої інформації та забезпечувати об'єктивність розслідування [153].

За результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що в 87 % випадків у процесі досудового розслідування допит як свідків або підозрюваних проводився щодо осіб, які прямо або опосередковано були залучені до здійснення публічних закупівель, виконання бюджетних договорів або контролю за їх реалізацією.

Аналіз розподілу допитуваних за категоріями свідчить про певну типологію таких осіб.

Найчисленнішу групу – 53 % – становлять посадові особи замовника, зокрема керівники бюджетних установ, державних і комунальних підприємств, а також члени тендерних комітетів або уповноважені особи з публічних закупівель. Саме ці особи приймали ключові рішення щодо вибору постачальників, формували тендерну документацію, погоджували технічні вимоги до предмета закупівлі та брали участь у підписанні договорів.

На другому місці – 41 % – перебувають представники компаній-постачальників, серед яких домінують директори, головні бухгалтери та інші посадові особи юридичних осіб, що брали участь у тендерах. Ці допитувані мають значення для встановлення фактичного характеру господарських операцій, їх відповідності договірним умовам і реальному виконанню зобов'язань.

Третину допитаних (24 %) становлять номінальні засновники фіктивних підприємств, які формально значаться керівниками або власниками юридичних осіб, однак фактично не здійснюють управлінської діяльності. Їх показання важливі для встановлення ознак фіктивності підприємств, схем переведення безготівкових коштів у готівку, зловживань довіреністю або передачі корпоративних прав за грошову винагороду.

У 18 % кримінальних проваджень допитувались співробітники органів державного фінансового контролю та нагляду, зокрема працівники ДАСУ, ДКСУ, а також аудитори та посадові особи органів місцевого самоврядування,

[153] Пинзар А.І. Особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 874–877.

які брали участь у погодженні або перевірці використання бюджетних коштів. Ще 12 % допитуваних становили спеціалісти, які забезпечували технічний супровід тендерів, а саме: автори технічного завдання, розробники кошторисної документації, незалежні експерти, які проводили оцінку предмета закупівлі, або співробітники фірм-консультантів, що супроводжували підготовку тендерної пропозиції.

Такі дані свідчать про складну багаторівневу структуру злочинної діяльності у сфері публічних закупівель, яка охоплює не лише службових осіб, але й осіб із числа технічного, фінансового, юридичного та допоміжного персоналу. Ефективність проведення допиту таких осіб залежить від здатності слідчого зорієнтуватися в технології публічних закупівель, професійній термінології, внутрішній логіці тендерної документації та типових схемах зловживань.

Відзначимо, що ретельне визначення переліку осіб, які підлягають допиту, з урахуванням їх функціональної ролі в процедурі закупівлі, є критично важливим для встановлення обставин кримінального правопорушення та формування цілісної доказової бази.

Тактика проведення допиту в кримінальних провадженнях цієї категорії обумовлюється низкою факторів. По-перше, механізм вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, як правило, характеризується поєднанням кількох складів – розкрадання бюджетних коштів, службових зловживань, підроблення документів, фіктивного підприємництва, легалізації майна, одержаного злочинним шляхом тощо. Таке зумовлює необхідність комплексного підходу до організації допиту та ретельного формулювання постановочних запитань із подальшою перевіркою наданої інформації [154].

По-друге, значна частина допитуваних осіб має спеціальні знання у сфері фінансів, бухгалтерського обліку, податкової звітності, банківської діяльності, а також досвід роботи в органах місцевого самоврядування, на керівних посадах у приватному або публічному секторі. Вони добре орієнтуються у нормативному регулюванні фінансово-господарських процесів, що дозволяє їм відчувати рівень фахової підготовки слідчого. Непідготовленість або формальний характер запитань швидко демаскуються такими особами, що негативно позначається на результативності допиту [155; 156].

По-третє, під час допиту слідчому доводиться оперувати специфічною термінологією – бухгалтерськими, податковими, тендерними термінами, професійним сленгом. Відсутність досвіду й відповідної предметної обізнаності призводить до втрати логіки допиту, неможливості вчасно сформулювати

---

[154] Клименко О. В. Тактика проведення допиту під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок ухилення від сплати податків. *Київський часопис права.* 2021 № 4. С. 294–299.

[155] Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

[156] Чернявський С. С., Користін О. Є. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : навч. посіб. Київ, 2010. 256 с.

уточнюючі запитання, недооцінки або пропуску важливої інформації, яка може бути надана допитуваним навіть несвідомо [157].

По-четверте, на початковому етапі досудового розслідування мета допиту полягає у: з'ясуванні загальної схеми проведення закупівельної операції; розшифруванні бухгалтерських і податкових документів (рахунків, актів виконаних робіт, платіжних доручень, податкових накладних); ідентифікації конкретних цифрових записів, які можуть свідчити про фіктивність чи завищення вартості операцій; з'ясуванні ролі кожного учасника схеми, способів обґрунтування витрат і підтвердження виконаних робіт.

Таким чином, ефективність допиту в розслідуванні правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями, безпосередньо залежить від фахової підготовки слідчого, його обізнаності з механізмами фінансово-господарської діяльності та здатності гнучко реагувати на ситуацію в ході допиту. Висока інтелектуальна складність кримінальних проваджень цієї категорії потребує відповідної слідчої тактики, співпраці з експертами й аналітиками, а також грамотної фіксації результатів допиту для їх подальшої оцінки як доказів у кримінальному провадженні.

На початковому етапі проведення допиту в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель особливої ваги набуває правильна організація комунікативного контакту зі свідком. Ефективному отриманню доказової інформації сприяє застосування таких тактичних прийомів, як встановлення психологічного контакту, з'ясування біографічних даних, вступна розмова у формі вільної бесіди. Після внесення анкетних даних у протокол, особі пропонується у довільній формі викласти відомі їй обставини, які становлять інтерес для слідства. Надалі слідчий (детектив) переходить до постановки уточнюючих і розвивальних запитань.

При цьому запитання повинні відповідати ряду тактичних вимог:

– бути чіткими, конкретними й лаконічними;

– не містити у формулюванні відповідей, що підштовхують допитуваного до певної позиції;

– бути логічно послідовними, не стрибати між темами;

– відповідати змісту попередньо отриманої інформації та сприяти її деталізації.

Під час допиту свідків у кримінальних провадженнях цієї категорії найчастіше виникають типові ситуації підвищеної складності:

а) особа володіє інформацією, однак умисно її приховує;

б) свідок спотворює відомості, змінює хронологію або зміст фактів;

в) особа щиро надає інформацію, яка, втім, є викривленою через неточності пам'яті, суб'єктивні оцінки або емоційні переживання;

[157] Клименко О. В. Тактика проведення допиту під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок ухилення від сплати податків. *Київський часопис права.* 2021 № 4. С. 294–299.

г) свідок не має суттєвих відомостей, але з певних причин імітує їх наявність [158; 159].

Окрему тактичну проблему становить ситуація, коли особа, яку допитують як свідка, насправді вже на момент допиту має ознаки процесуального статусу підозрюваного. Якщо така особа вже внесена до ЄРДР як фігурант провадження, але її формально допитують як свідка, виникає низка серйозних процесуальних ризиків. По-перше, показання, отримані в подібний спосіб, з великою ймовірністю будуть визнані недопустимими доказами. По-друге, допитуваній особі можуть стати відомі окремі дані досудового розслідування, які вона згодом може використати для перешкоджання слідству – знищення доказів, впливу на свідків або змінення поведінки інших підозрюваних. У таких випадках доцільно або утриматися від допиту до належного процесуального оформлення статусу особи, або проводити його лише після вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 42, 276–278 КПК України).

Особливої уваги потребує допит ревізора або аудитора, працівника органу, який здійснював документальну перевірку фінансово-господарської діяльності. Під час такого допиту слід з'ясувати:

– методику проведення перевірки;

– виявлені порушення;

– документи, на яких ґрунтуються висновки;

– позицію перевіряючого щодо правомірності дій посадових осіб суб'єкта господарювання;

– обґрунтування критичних висновків, викладених у відповідному акті або звіті.

На відміну від допиту свідка, допит підозрюваного проводиться лише після вручення йому письмового повідомлення про підозру та роз'яснення його прав. Під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель доцільно класифікувати підозрюваних за функціональними ролями:

1. Замовники – службові особи органів влади, місцевого самоврядування, керівники бюджетних установ, члени тендерних комітетів, які приймали неправомірні рішення або вчиняли дії/бездіяльність на користь певних учасників процедури закупівель;

2. Представники учасників закупівель – керівники, бухгалтери, юристи підприємств, які:

– використовували фіктивні фірми як посередників для завищення вартості;

– подавали підроблені документи, зокрема банківські гарантії, поруки, довідки тощо;

– неналежно виконували умови договору (непоставка, затримки, неякісні роботи);

---

[158] Конспект лекцій з дисципліни «Юридична психологія» / укл. С. Г. Головко. Київ, 2016 URL: http://divovo.in.ua/konspekt-lekcij-z-disciplini-yuridichna-psihologiya.html?page=6.

[159] Воробей О. В. Особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо діяльності конвертаційних центрів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2017. № 1. С. 159–162.

– надавали неправомірну вигоду службовим особам замовника для досягнення результату торгів [[160], с. 157].

Тактика допиту підозрюваних повинна бути гнучкою та ґрунтуватися на: детальній підготовці – аналізі доказової бази, моделюванні слідчої ситуації; складанні плану допиту з конкретним переліком запитань; підготовці матеріалів для демонстрації (документи, акти, листування, відео тощо); виборі послідовності допитів – починаючи з другорядних фігурантів (за наявності групи); постановці загальних питань спочатку, з поступовим переходом до деталізації; пред'явленні доказів поетапно – від менш значущих до вирішальних; використанні конфліктів інтересів між співучасниками у групових злочинах.

У разі якщо допит стосується складних економічних злочинних схем, до його проведення може бути залучений спеціаліст, зокрема ревізор або економіст, який допомагає правильно інтерпретувати надану інформацію та виявити суперечності в показаннях. Особливу увагу слід звернути на посилання допитуваного на документи, що підтверджують законність або незаконність дій – саме ці обставини мають бути належно зафіксовані в протоколі допиту.

Таким чином, тактика допиту свідків і підозрюваних у кримінальних провадженнях, пов'язаних з порушеннями у сфері публічних закупівель, повинна бути комплексною, диференційованою, з урахуванням функціональної ролі особи, її правового статусу, складності механізму правопорушення і потенційної слідчої цінності показань.

Під час допиту в межах кримінального провадження, розпочатого за фактом групового вчинення кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель, перед слідчим постає завдання комплексного встановлення обставин, що підтверджують як факт спільності злочинної діяльності, так і організований характер групи чи злочинної організації. У цьому зв'язку, тактика допиту повинна бути спрямована на з'ясування таких ключових питань:

1. Структура та персональний склад злочинного формування: – хто ініціював створення злочинної групи або організації; – хто виконував функції лідера чи координатора; – які ролі та завдання були розподілені між учасниками; – чи мав місце розподіл за функціональними напрямами (фінансовий блок, юридичне прикриття, технічна підтримка, контакт з чиновниками тощо).

2. Тривалість і динаміка функціонування формування: – протягом якого періоду група здійснювала протиправну діяльність; – коли й за яких обставин кожен з учасників долучився до злочинної схеми; – чи змінювався склад групи (вибуття/залучення нових осіб); – як між собою були пов'язані учасники (родинні, службові, ділові зв'язки).

3. Планування, конспірація та зв'язки з органами влади: – чи був розроблений заздалегідь спеціальний план прикриття або уникнення викриття; – хто його розробляв і в чому конкретно він полягав (використання фіктивних документів, підставних осіб, поділ фінансових потоків через офшорні компанії, «порожні» контракти тощо); – чи існували зв'язки з посадовими особами органів

[160] Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва: дис. …док. філос. 081 – Право. Одеса. 2023. 249 с.

державної влади, місцевого самоврядування, контролюючих або правоохоронних органів; – яким чином ці зв'язки реалізовувалися на практиці: отримання службової інформації, вплив на перевірки, невжиття заходів реагування, допомога в уникненні санкцій тощо.

4. Організація злочинної діяльності та її підготовка: – хто розробляв технологію заволодіння бюджетними коштами; – які саме підготовчі дії передували основній злочинній операції (реєстрація фіктивних фірм, відкриття банківських рахунків, створення фіктивного документообігу тощо); – хто здійснював розподіл ролей, навчання співучасників методам легалізації, ухилення від контролю та способам фальсифікації звітної документації.

5. Стратегія поведінки після викриття: – чи була розроблена загальна лінія поведінки на випадок розкриття злочину; – хто давав поради щодо уникнення відповідальності або введення слідства в оману; – які версії подій готувалися для свідчень підозрюваних; – чи було досягнуто попередньої домовленості про «розподіл відповідальності» або мовчання окремих учасників.

6. Розподіл злочинних доходів: – хто приймав рішення щодо розподілу отриманих коштів; – за якими критеріями здійснювався цей розподіл (роль, ризик, статус); – у який спосіб і через які інструменти (готівка, перекази, криптовалюта, підконтрольні структури) відбувалося виведення й укриття бюджетних коштів [161].

З'ясування наведених обставин має важливе значення не лише для встановлення фактичного змісту протиправної діяльності, а й для кваліфікації дій кожного учасника, визначення ролі організатора, пособника, виконавця, а також доведення ознаки організованості відповідно до ст. 28 КК України. Ефективний допит у таких кримінальних провадженнях потребує ретельної підготовки, логічної побудови запитань, глибокого знання матеріалів проваджень та часто – залучення фахівців із фінансово-економічних питань, ІТ, аудиту чи банківської сфери [162]

Встановлено, що у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель у 90 % випадків виникає об'єктивна необхідність у проведенні одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб. Основною метою цієї СРД є виявлення розбіжностей у показаннях, які мають істотне значення для встановлення фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення [163, с. 30–31]. Такі розбіжності можуть проявлятися у формі замовчування окремих фактів, виключення з опису подій власних чи чужих дій, доповнення вигаданими деталями, зміщення фрагментів події в часі, просторі або послідовності, а також свідомої підміни реальних обставин сфабрикованими версіями. Для підвищення ефективності одночасного допиту та розширення можливостей щодо отримання доказово значущої інформації доцільним є залучення спеціаліста у сфері бюджетного

---

[161] Пинзар А.І. Особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 874–877

[162] Князєв С. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. *Правові новели.* 2024. № 22. Т. 3. С. 182–191.

[163] Котюк О. І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 26–32.

законодавства, участь якого дозволяє більш точно встановити ознаки порушення процедур використання бюджетних коштів, надати слідчому чи прокурору фахову підтримку під час формулювання уточнюючих запитань, а також сприяє спростуванню або підтвердженню показань на основі знань нормативного регулювання публічних закупівель [164].

Особливість проведення допиту у таких кримінальних провадженнях визначається достатнім рівнем спеціальної підготовки допитуваних організаторів фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності, а також значним обсягом постановочних питань спрямованих на з'ясування окремих технологічних процесів ухилення від сплати податків, розшифровці документів податково-бухгалтерського обліку, рахунків й окремих цифрових записів. Близько 68 % детективів пов'язують вплив вищезазначених обставин на ефективність проведення такої СРД.

Таким чином, ефективність досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель безпосередньо залежить від узгодженого застосування комплексу процесуальних дій, аналітичного підходу до джерел доказів та фахового супроводу кожного етапу здобуття й процесуального оформлення доказової інформації. Визначений алгоритм проведення процесуальних дій у межах діяльності слідчої групи із залученням спеціалістів-аудиторів, контролерів, фінансистів, спрямований на вилучення документів та їх огляд, який передбачає чітку послідовність дій із урахуванням типових слідчих ситуацій:

– визначення кола установ, осіб та суб'єктів господарювання, діяльність яких підлягає перевірці в контексті закупівельної процедури;

– встановлення переліку документів, що мають доказове значення, включаючи тендерну документацію, договори, акти виконаних робіт/наданих послуг, банківські та бухгалтерські документи, електронну переписку;

– ідентифікацію можливих способів приховування або фальсифікації даних, зокрема шляхом використання фіктивних підприємств, підроблених документів, електронного маскування чи дублікатів;

– проведення процесуальних дій із належним процесуальним оформленням: фіксація вилученого, залучення понятих, відеофіксація, участь експертів, протоколи обшуків, оглядів, допитів тощо;

– аналітичну обробку вилучених матеріалів із подальшим використанням результатів у процесі доказування, у тому числі через призначення відповідних експертиз (економічної, фінансово-технічної, почеркознавчої, комп'ютерно-технічної).

Комплексність СРД та інших процесуальних дій передбачає також інтегровану взаємодію між слідчим, прокурором та залученими спеціалістами, що дозволяє забезпечити цілісне охоплення всіх етапів закупівельної діяльності та виключити можливість ігнорування критично важливих доказів. Реалізація такої моделі сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування,

[164] Жалдак І. А. Актуальні питання тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. *Науковий вісник публічного та приватного п*рава. 2019. Вип. 1. С. 304–311.

забезпечує цільову спрямованість на встановлення обставин розтрати, привласнення або легалізації бюджетних коштів і підвищує якість доказової бази для подальшого процесуального рішення.

3.2. Особливості витребування та тимчасового доступу до речей і документів

Витребування документів, відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, здійснюється у формі письмового запиту, який може направлятися слідчим (детективом), прокурором або іншими учасниками процесу до юридичних або фізичних осіб, що володіють речами, документами або відомостями, які мають значення для кримінального провадження. У таких кримінальних провадженнях запити найчастіше адресуються:

- замовникам публічних закупівель (державним установам, органам місцевого самоврядування, державним підприємствам);
- учасникам тендерів і підрядникам (приватним компаніям, які перемогли у процедурах закупівель);
- банківським установам, які обслуговують фінансові операції сторін контракту;
- державним контролюючим органам (Держаудитслужбі, податковій службі, Рахунковій палаті);
- електронним торговельним системам (зокрема Prozorro).

У межах кримінального провадження витребовуються, зокрема: тендерна документація, реєстри закупівель, звіти про укладення договорів, акти виконаних робіт, платіжні документи, листування, проєктно-кошторисна документація, банківські виписки, податкові декларації, електронна переписка посадових осіб, результати внутрішніх аудитів.

Особливої уваги потребує мотивування запиту на витребування: воно має містити чітке обґрунтування зв’язку документів із предметом доказування, зазначення переліку конкретних документів, місця їх зберігання (за можливості), посилання на кримінально-правову кваліфікацію діяння та процесуальний статус особи, яка звертається із запитом.

Практика розслідування засвідчує, що витребування документів часто застосовується як альтернатива тимчасовому доступу до речей і документів, особливо на початковому етапі, коли ще не зібрано достатньо підстав для звернення до слідчого судді. Водночас витребування є добровільною формою надання доказів, і в разі відмови адресата необхідно ініціювати клопотання про тимчасовий доступ або обшук.

У кримінальних провадженнях щодо зловживання службовим становищем, привласнення чи розтрати бюджетних коштів, змови під час тендеру, службової недбалості, витребування документів дозволяє: встановити фіктивність господарських операцій; виявити факти роздуття вартості товарів або робіт; підтвердити зв’язки між посадовими особами замовника і підрядника;

викрити порушення Закону України «Про публічні закупівлі»; довести змову між учасниками закупівлі; виявити використання підроблених документів.

Наприклад, *за повідомленням НАБУ, у межах розслідування фактів зловживань під час закупівлі продуктів для Міноборони детективи проводили витребування та вилучення великого масиву первинних документів складського обліку військових частин задля підтвердження фактів корупційних схем* [165]. *Це свідчить про застосування витребування як ключовий інструмент збору інформації. Також, рішення Київського окружного адміністративного суду від 28.03.2024 (справа № 320/13603/24) підтверджує, що учасник спрощеної закупівлі має право звернутися до замовника з вимогою надати обґрунтування відхилення пропозиції – витребувати відповідну документацію через електронну систему Prozorro* [166]. *Такий приклад цивільно-процесуальної витребуваної практики, яка переконує в ефективності звернення за документами безпосередньо до замовника. Водночас, в одній із справ щодо порушень тендерних процедур (рішення № 122035107 від 02.10.2024), як зазначено у витягу з ЄДРСР, суд вказав, що тендерна документація повинна бути чітко сформульована, а в разі її некоректного оформлення – витребувана для перевірки відповідності вимогам Закону «Про публічні закупівлі»* [167]. Такі приклади демонструють, що витребування документів є ефективним механізмом збору доказів у кримінальних провадженнях щодо зловживань у сфері публічних закупівель. Воно сприяє обґрунтованому встановленню фактів корупційних зв'язків, недотримання законодавства та невідповідності документації формальним вимогам.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із публічними закупівлями, особливу увагу слід приділяти з'ясуванню достовірності відомостей, поданих при державній реєстрації юридичних осіб, зокрема – про їх місцезнаходження. Встановлення фактичної адреси ведення діяльності має важливе значення для підтвердження реальності суб'єкта господарювання, перевірки легітимності його участі в тендерних процедурах та ідентифікації ознак фіктивності.

Законодавство України оперує категорією «місцезнаходження юридичної особи», яка визначається як фактичне місце здійснення діяльності або розміщення офісу, з якого здійснюється щоденне керування юридичною особою, у тому числі ведення обліку (ч. 1 ст. 93 Цивільного кодексу України) [168]. Згідно з п. 10 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб...» відомості про місцезнаходження юридичної особи вносяться до Єдиного державного реєстру (ЄДР) ще на етапі її створення, з поданням заяви за формою № 1 [169].

---

[165] Закупівлі продуктів Міноборони: розслідування триває. *НАБУ*. URL: amcu.gov.uafacebook.com

[166] Рішення від 28.03.2024 по справі № 320/13603/24. *Київський окружний адміністративний суд*. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/118008062?utm_source=chatgpt.com

[167] Справа № 400/2929/24. *Миколаївський окружний адміністративний суд.* URL: https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/122035107/?utm_source=chatgpt.com

[168] Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

[169] Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № № 755-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text

Водночас юридична особа може здійснювати господарську діяльність не лише за адресою основного місцезнаходження, а й через відокремлені підрозділи (філії, представництва тощо), інформація про які також підлягає внесенню до ЄДР (ст. 95 ЦК України).

На практиці нерідко виявляються випадки, коли підприємства, створені на підставі підроблених або фіктивних документів, вказують у реєстраційних відомостях неправдиву адресу – неіснуючу або таку, яка фактично належить іншим суб'єктам господарювання. Подібна схема часто використовується з метою легалізації фіктивної діяльності або приховування фактичного бенефіціара. Участь таких суб'єктів у публічних закупівлях має всі ознаки зловживань та потребує ретельного документального підтвердження.

З метою встановлення достовірності місцезнаходження юридичної особи на етапі досудового розслідування, слідчому (детективу) доцільно у порядку ст. 93 КПК України направити запит до:

- власника або балансоутримувача приміщення, зазначеного в ЄДР;
- органів місцевого самоврядування, що здійснюють облік нежитлових приміщень;
- податкових органів, що мають доступ до ЄДР та до заяв за формою № 1-ОПП;
- банківських установ, для витребування документів, що підтверджують платежі за оренду офісного приміщення;
- органів ліцензування, які могли видавати ліцензії підприємству із зазначенням фіктивної адреси (Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [170].

Особливу цінність для доказування мають:

- договір оренди або інші правовстановлюючі документи на користування приміщенням;
- фінансові документи (рахунки, банківські виписки), що підтверджують оплату оренди;
- акти перевірок контролюючих органів, у тому числі акти недопуску;
- відповіді на офіційні запити, які засвідчують відсутність підприємства за вказаною адресою.

Якщо місцезнаходження юридичної особи зазначене в її статуті, що трапляється рідше після змін до ч. 1 ст. 88 ЦК України (2005), то зміна адреси потребує не лише оновлення відомостей в ЄДР, а й затвердження нової редакції установчих документів, що ускладнює процес і створює додаткові підстави для виявлення фіктивності.

Крім того, зміна адреси юридичної особи супроводжується низкою обов'язкових дій, які можуть залишити документальні сліди, придатні до витребування, зокрема: подання заяви до держреєстратора, сплата адміністративного збору, реєстрація в податкових органах (форма № 1-ОПП),

[170] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text

перереєстрація платника ПДВ (форма № 1-ПДВ), повідомлення органів ліцензування.

Установлення автентичності та достовірності витребуваних документів здійснюється шляхом їх порівняння з іншими джерелами, а також у межах призначених експертиз (судово-економічної, технічної, почеркознавчої тощо).

Таким чином, витребування документів є невід'ємним елементом доказування у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, що дозволяє оперативно отримати критично важливу інформацію без звернення до суду, за умови добровільного виконання запиту. Його ефективне застосування значною мірою визначає якість і повноту досудового розслідування.

Тимчасовий доступ до речей і документів виступає одним із ключових інструментів забезпечення ефективності кримінального провадження, під якою слід розуміти здатність сторін провадження реалізувати процесуальні завдання, визначені ст. 2 КПК України, зокрема – встановлення істини, забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду [[171], с. 306].

Аналіз положень глави 15 КПК України свідчить, що виїмка є лише однією з можливих форм реалізації тимчасового доступу до речей і документів. Згідно з ч. 1 ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ полягає у наданні стороні кримінального провадження (за ухвалою слідчого судді) можливості ознайомитися з речами або документами, зробити їх копії та, за наявності відповідної санкції, – вилучити (здійснити виїмку) [[172]].

Особливого значення набуває тимчасовий доступ у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, оскільки документи, які становлять предмет доказування (тендерна документація, договори, акти виконаних робіт, банківські виписки тощо), найчастіше зберігаються у володінні третіх осіб – учасників закупівель, суб'єктів господарювання, банків, органів контролю. Законодавець у ч. 2 ст. 159 КПК України передбачає також можливість тимчасового доступу до електронних інформаційних систем або їх частин (зокрема – баз даних систем публічних закупівель, бухгалтерських програм, електронного документообігу), а також мобільних терміналів систем зв'язку. У таких випадках можливе зняття копії інформації, що міститься на відповідних носіях, без їх фізичного вилучення [[173], с. 62]..

Такий підхід дозволяє зберегти цілісність системи, уникнути перешкод у діяльності суб'єктів господарювання та водночас – забезпечити доступ до доказової інформації, що особливо актуально у випадках, коли затримка в отриманні цифрових доказів або втручання у функціонування комп'ютерних систем може завдати шкоди процесу розслідування або спричинити втрату

[171] Науково-практичний коментар до кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. М. Банчука, Р. О. Куйбіди та ін. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.

[172] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[173] Старенький О. С. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні : окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 60-71.

важливої інформації. У контексті забезпечення процесу доказування, тимчасовий доступ до документів та електронних систем у сфері публічних закупівель слід розглядати не лише як оперативний захід, а як елемент процесуального контролю за дотриманням законності у сфері використання бюджетних коштів.

Згідно з п. 18 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13, з урахуванням змісту положень ч. 1 ст. 86, ч. 2 та ч. 3 ст. 93 КПК України, сторона кримінального провадження має право застосовувати такий спосіб збирання доказів, як вилучення речей або документів (ч. 7 ст. 163 КПК України) у процесі здійснення тимчасового доступу до речей і документів, за наявності визначених підстав.

Зокрема, вилучення можливе у таких випадках:

1. якщо особа, у володінні якої перебувають речі або документи, відмовляється добровільно їх передати або існують обґрунтовані підстави вважати, що така передача не відбудеться добровільно після отримання запиту, або ж існує ризик знищення, пошкодження чи підроблення відповідних доказів;

2. якщо відповідні речі та документи містять охоронювану законом таємницю (згідно зі ст. 162 КПК України), а їх вилучення є необхідним для досягнення мети застосування заходу забезпечення кримінального провадження.

У кримінальних провадженнях, пов’язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, такі обставини трапляються досить часто, оскільки фігуранти кримінальних провадженнях нерідко намагаються приховати або знищити документи тендерних процедур, договори, акти виконаних робіт, банківські виписки, а також цифрові носії, що містять електронну переписку або бухгалтерські бази. У зв’язку з цим, своєчасне ініціювання слідчим (детективом) або прокурором клопотання про тимчасовий доступ із правом вилучення стає критично важливим для забезпечення збереження доказової бази.

Зазначена правова позиція суду спрямована на те, щоб унеможливити зловживання з боку володільців доказів і забезпечити баланс між інтересами сторін кримінального провадження, процесуальними гарантіями прав осіб та досягненням завдань кримінального судочинства.

Встановлено, що тимчасовий доступ до документів найчастіше здійснювався в органах державної реєстрації (20 %), у керівників підприємств, установ, організацій (19 %), у банківських установах (17 %), у підприємств-контрагентів (10 %), у контрольно-ревізійних органах (15 %), у приватних нотаріусів (14 %) та в органах податкової служби (5 %). Водночас з’ясовано, що значна кількість клопотань про надання доступу до документів повертається судами, незважаючи на відсутність такої процесуальної можливості в чинному законодавстві, зокрема у ст. 159–166 КПК України, що створює правову невизначеність та ускладнює ефективне проведення СРД.

Тимчасовий доступ до речей і документів виступає важливим заходом забезпечення кримінального провадження, особливо в пов’язаних із зловживаннями у сфері публічних закупівель. Ефективність його реалізації

значною мірою залежить від дотримання належної процесуальної форми підготовки та розгляду відповідного клопотання.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 160 КПК України, у клопотанні слідчого, дізнавача або прокурора про надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів має бути зазначено: короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; правова кваліфікація діяння із посиланням на відповідну статтю (частину статті) КК України; перелік речей або документів, до яких планується отримати доступ; підстави вважати, що ці речі або документи перебувають або можуть перебувати у володінні конкретної фізичної чи юридичної особи; значення запитуваних об'єктів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; обґрунтування необхідності їх вилучення (виїмки), якщо це порушується стороною кримінального провадження [174].

Розгляд такого клопотання відбувається, як правило, у відкритому судовому засіданні із викликом особи, у володінні якої перебувають запитувані документи чи речі (ч. 4 ст. 163 КПК України). Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 163 КПК, у виняткових випадках, коли існує реальна загроза зміни або знищення речей і документів, клопотання може бути розглянуте без виклику володільця. Обов'язок обґрунтувати таку необхідність покладається на сторону кримінального провадження.

Крім того, передбачена можливість розгляду клопотання у закритому судовому засіданні. Згідно з ч. 2 ст. 27 КПК України, така форма розгляду допустима у випадках, коли відкрите судове засідання може призвести до розголошення охоронюваної законом таємниці. При цьому закрите засідання та засідання без виклику володільця – це різні правові режими, і їх ініціація потребує окремого мотивування.

На думку Г. І. Глобенка, з огляду на відсутність у КПК України чіткого строку розгляду таких клопотань, доцільним є застосування аналогії з положеннями ч. 1 ст. 114 КПК України про дотримання розумного строку розгляду слідчим суддею процесуальних питань [175, с. 32].

Аналіз судової практики свідчить про численні випадки повернення клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, хоча КПК України такої процесуальної форми не передбачає. Серед найпоширеніших підстав для повернення можна виділити: невизначеність володільця документів – відсутність у клопотанні відомостей про те, у володінні якої саме фізичної або юридичної особи перебувають запитувані речі чи документи (37 %); відсутність належного обґрунтування значення документів як джерел доказів або недоведеність того, що ці відомості не можуть бути отримані іншим шляхом (33 %); неналежне оформлення доданих документів, зокрема: незасвідчені копії матеріалів,

[174] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[175] Глобенко Г. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 14 квіт. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 32–33.

нечитабельність, відсутність витягу з ЄРДР, що прямо суперечить вимогам ч. 6 ст. 132 КПК України (30 %).

Особливо актуальними такі помилки є в кримінальних провадженнях щодо фіктивних публічних закупівель, змови між учасниками тендеру, недостовірного звітування про використання бюджетних коштів, коли оперативність і точність оформлення клопотання прямо впливає на можливість здобуття належних і допустимих доказів. Отже, успішне застосування тимчасового доступу як заходу забезпечення кримінального провадження вимагає не лише юридичної обґрунтованості, але й формальної бездоганності поданого клопотання, що відповідає принципу належного процесу.

З іншого боку, аналіз норм КПК України, а також практики їх застосування сторонами кримінального провадження та слідчими суддями свідчить про наявність низки проблемних аспектів, які створюють суттєві труднощі у реалізації та використанні результатів тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання бюджетних коштів, зокрема – у публічних закупівлях. Згідно з узагальненням судової практики щодо розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, слідчі, дізнавачі та прокурори нерідко намагаються досягти за допомогою тимчасового доступу до речей і документів цілей, що не відповідають правовій природі цього заходу. Зокрема, у клопотаннях ставиться питання про тимчасовий доступ як про спосіб збирання доказів, тоді як законодавство передбачає його як винятковий інструмент, що застосовується у випадках, коли проведення СРД – наприклад, обшуку, огляду, виїмки – є неможливим або надмірно ускладненим [[176]; [177]].

Така підміна цілей порушує процесуальний баланс між завданнями слідства та правами володільців речей і документів. Адже, відповідно до логіки КПК України, збирання доказів відбувається шляхом проведення СРД, а тимчасовий доступ – це, передусім, захід забезпечення провадження, спрямований на отримання доступу до вже відомих речей і документів у визначеного суб’єкта, без втручання в особисту чи професійну таємницю або з мінімальним втручанням.

Крім того, порядок виконання ухвали слідчого судді про надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів має низку особливостей, що відрізняють його від інших заходів забезпечення кримінального провадження. Так, відповідно до п. 6 ст. 164 та ч. 2 ст. 165 КПК України, особа, якій надано право здійснити тимчасовий доступ, зобов’язана пред’явити оригінал ухвали слідчого судді володільцеві речей або документів (особі, зазначеній у п. 4 ст. 164 КПК України), а також вручити йому копію ухвали. У свою чергу, володілець речей або документів, згідно з ч. 1 ст. 165 КПК України, зобов’язаний забезпечити доступ до них, якщо така ухвала винесена судом у встановленому

[176] Розгляд слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: узагальнення судової практики Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лют. 2014 р. URL: http://www.rada.gov.ua.

[177] Трач С. С. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2019. Т. 2. № 6. С. 88–92.

порядку [178, с. 513]. Однак на практиці непоодинокими є випадки невиконання або формального виконання таких ухвал. Іноді це пов'язано з недосконалим обґрунтуванням самого клопотання, неналежним формулюванням об'єктів доступ

Розглянемо типовий приклад тимчасового доступу до документів фіктивного суб'єкта господарювання. Так, у кримінальних провадженнях, пов'язаних із використанням фіктивних підприємств у схемах розкрадання бюджетних коштів або зловживань у сфері публічних закупівель, тимчасовий доступ до документів реєстраційної справи є одним із першочергових заходів забезпечення кримінального провадження. Така процесуальна дія має ключове значення для встановлення факту створення підприємства на підставі підроблених установчих документів, поданих для державної реєстрації. На початковому етапі досудового розслідування слідчий (детектив), за погодженням із прокурором (процесуальним керівником), повинен звернутися до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на тимчасовий доступ до оригіналів документів реєстраційної справи підприємства. Зазначене клопотання подається відповідно до вимог ст. 160–163 КПК України, з належним обґрунтуванням необхідності вилучення документів у разі потреби проведення судової експертизи.

Порядок формування та зберігання реєстраційних справ регламентується Наказом Міністерства юстиції України від 18.11.2016 № 3267/5, який затвердив «Порядок формування та зберігання реєстраційних справ». Відповідно до цього нормативного акту, реєстраційна справа формується в паперовій формі після внесення запису до Єдиного державного реєстру (ЄДР) про створення юридичної особи або фізичної особи – підприємця. У справі зберігаються подані для державної реєстрації установчі документи, заяви за формою 1, документи про склад засновників, керівництво, адресу підприємства тощо.

Згідно з ч. 2 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», до ЄДР вносяться відомості про: – найменування юридичної особи; – її місцезнаходження; – розмір статутного капіталу; – керівника; – органи управління; – дані засновників; – реєстраційний номер платника податків тощо. У разі фіктивного характеру підприємства ці дані часто є завідомо неправдивими. Отримання доступу до реєстраційної справи дає змогу: – підтвердити факт подання фіктивної адреси, підставних осіб або підроблених підписів; – встановити реальних ініціаторів реєстрації підприємства; – отримати зразки документів для подальшого призначення судово-почеркознавчої або судово-криміналістичної експертизи.

Окрему увагу слід звернути на документи, що містяться в реєстраційній справі, які можуть містити охоронювану законом комерційну таємницю. У таких випадках, якщо отримати ці документи в інший спосіб неможливо, слідчий (детектив) відповідно до ч. 2 ст. 163 КПК України має довести необхідність тимчасового доступу до документів, що містять охоронювану законом

[178] Сліпченко В. І. Тимчасовий доступ до речей і документів: процесуальний порядок отримання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 507–514.

таємницю, та подати відповідне клопотання, погоджене з прокурором, слідчому судді. У низці випадків такі документи можуть також зберігатися або дублюватися в органах Державної податкової служби України, що вимагає підготовки окремого клопотання про тимчасовий доступ до документів, які містять податкову інформацію та можуть бути захищені режимом обмеженого доступу. Отже, тимчасовий доступ до реєстраційної справи фіктивного підприємства є важливим елементом формування належної доказової бази, особливо в кримінальних провадженнях, що стосуються неправомірного отримання бюджетних коштів, підроблення документів, незаконної участі в публічних закупівлях, створення або використання підконтрольних структур з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Як свідчить практика органів досудового розслідування, часто тимчасовий доступ необхідний і до документів, що знаходяться у розпорядженні банківської установи, а саме: юридична справа клієнта; договір на розрахунково-касове обслуговування та інші угоди; виписки про рух грошових коштів по рахунку; платіжні доручення на розпорядження грошовими коштами; чеки на отримання готівки; відомості (реєстр) про рух грошових коштів по банківським рахункам у вигляді банківської роздруківки на паперовому та магнітному носії (у форматі Microsoft Excel (.xlsx) про рух грошових коштів по вказаним банківським рахункам, з розшифровкою вхідних і вихідних платежів, зазначенням дати, обсягів, призначення платежу, кодів та назв контрагентів, інших документів, які повною мірою відображають проведення фінансових операцій [[179], с. 33–34].

Умови відкриття рахунку та особливості функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і клієнтом. Перед відкриттям банки зобов'язані на підставі офіційних документів або засвідчених в установленому законодавством України порядку їх копій ідентифікувати клієнтів – власників рахунків / представників власників рахунків / осіб, які відкривають рахунки на користь третіх осіб. Ідентифікація проводиться для запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Ідентифікація клієнта не є обов'язковою, лише за умови якщо клієнт має рахунки в цьому банку і був раніше ідентифікований відповідно до вимог законодавства України.

Для відкриття поточного рахунку фізична особа – підприємець надає установі банку такі документи:

– заяву про відкриття поточного рахунку, що підписана фізичною особою – підприємцем або її представником;

– копію виписки з Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, що містить відомості про фізичну особу – підприємця;

– картку із зразками підписів.

Днем відкриття поточного рахунку клієнта вважається дата, що зазначена на заяві про відкриття цього рахунку в розділі «Відмітки банку». За окремою угодою банк надає список тарифів комісійної винагороди за свої операції та послуги, у тому числі за розрахунково-касове обслуговування (плата за відкриття

[179] Основи розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: метод. реком. Дніпро: ДДУВС, 2021. 60 с.

рахунку, за вилучення готівки, вихідні перекази, закриття рахунку та інші).

Бюджетні рахунки відкриваються підприємствам (їх відокремленим підрозділам), яким виділяються кошти за рахунок державного або місцевого бюджету для цільового їх використання. Ці рахунки відкриваються на підставі платіжного доручення фінансового органу, органу Державного казначейства, відповідного розпорядника бюджетних коштів.

Варто додати, що тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копій інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення [180]. У науковій літературі зазначається, що ці заходи спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення [181, с. 258]; забезпечують отримання засобів доказування [182, с. 165] та збирання і перевірку доказів [183].

Під час здійснення тимчасового доступу до речей і документів в операторів та провайдерів телекомунікацій органи досудового розслідування можуть отримати інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання телекомунікацій (абонентський номер, SIM-карту, IMEI, MAC адреси, IP-адресу тощо); місце перебування в минулому ідентифікованого кінцевого обладнання телекомунікацій (за азимутом) у зоні дії певних базових станцій у певний час або його проміжок; прізвища, імена, по батькові та інші відомості про абонентів телекомунікаційних послуг; маршрути переданої інформації незалежно від виду телекомунікаційної мережі; вихідне з'єднання – номер сторони, з якою зв'язувалися, навіть якщо зв'язок не було встановлено; вхідне з'єднання – номер сторони, яка зв'язувалась, навіть якщо зв'язок не було встановлено; початок, кінець і тривалість з'єднання, яке відбулося, без розкриття змісту переданої інформації; фактичне місце призначення та проміжний абонентський номер (у разі, якщо зв'язок було переадресовано) [184].

Проте необхідне спрощення порядку тимчасового доступу до інформації, що знаходиться в операторів телекомунікаційних мереж, оскільки, нині, з ухвалою суду слідчий (детектив) звертається до оператора телекомунікацій, який систематизує відповідну інформацію та надає її строком від 1 до 30 днів. Іншої процедури отримання зазначених відомостей КПК України не передбачає навіть

---

[180] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[181] Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

[182] Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учб. літ., 2013 544 с.

[183] Гловюк І. В., Андрусенко С. В.Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право.* 2013 № 3–2. С. 293–296.

[184] Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів: метод. реком. / С. С. Чернявський, Д. О. Алєксєєва-Процюк та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 70 с.

для випадків невідкладності її отримання (терористичний акт, запобігання вчиненню тяжкого та особливо тяжкого злочину тощо). Ураховуючи потребу в оперативності отримання таких даних, передбачена процедура отримання є громіздкою та фактично стоїть на заваді виконання завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування, у тому числі в інтересах підозрюваного. Натомість, диференціація таких процедур відповідає положенням Рекомендації № 10 (2005) Комітету Міністрів Ради Європи «Про «особливі методи розслідування» тяжких злочинів, у тому числі терористичних актів».

Заключний етап тимчасового доступу до речей і документів – процесуальна фіксація застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Відповідно до ч. 3 ст. 165 КПК України, слідчий (детектив) має скласти опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді. Зберігання тимчасово вилучених стороною обвинувачення речей і документів закріплюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19 листопада 2012 р. № 1104 та іншими підзаконними нормативно-правовими актами. Водночас нормативно-правові акти, що мають регулювати би порядок зберігання тимчасово вилучених предметів і документів стороною захисту, відсутні [185], що дає підстави припускати можливість спотворення, знищення або ж виготовлення копій, дублікатів із тимчасово вилучених предметів і документів та вчинення інших дій, що є неприпустимим.

Практика органів досудового розслідування свідчить, що в кримінальних провадженнях, пов’язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель і використанням бюджетних коштів, однією з поширених і доказово важливих слідчих дій є тимчасовий доступ до документів банківських установ, електронних інформаційних систем, а також телекомунікаційних операторів. Зазначені джерела нерідко містять ключову інформацію щодо фінансових транзакцій, а також контактів і місцезнаходження фігурантів.

У контексті банківських установ об’єктами тимчасового доступу можуть бути: юридичні справи клієнтів (у тому числі договори на розрахунково-касове обслуговування, тарифні пакети, заяви на відкриття рахунків); виписки по рахунках із розшифруванням вхідних та вихідних операцій; платіжні доручення, чеки на отримання готівки, реєстри руху коштів у форматі «.xlsx» з розкриттям призначення платежів, ІПН контрагентів, дат, сум і банківських кодів. Така інформація є надзвичайно важливою для встановлення схеми руху бюджетних коштів, ідентифікації ознак фіктивності контрагентів, «розпилу» тендерних сум та іншого зловживання. Умови відкриття рахунку визначаються договором між банком і клієнтом, при цьому банк зобов’язаний провести ідентифікацію особи, яка відкриває рахунок, відповідно до вимог фінансового моніторингу.

Бюджетні рахунки, які відкриваються за ініціативою органів Державного казначейства або фінансових органів, вимагають особливої уваги у

[185] Руденко М. Тимчасовий доступ до речей та документів: правове регулювання провадження за новим КПК України. *Історико-правовий часопис.* 2013. № 1. С. 143–148.

провадженнях, що стосуються нецільового використання бюджетних коштів, завищення вартості товарів та послуг, привласнення шляхом виведення через підконтрольні структури тощо.

У випадках, коли речі та документи зберігаються в електронному вигляді, допускається тимчасовий доступ до інформаційних систем або мобільних терміналів систем зв'язку шляхом зняття копії інформації, без фізичного вилучення носіїв (ч. 2 ст. 159 КПК України). Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між інтересами сторони обвинувачення та збереженням неперервності господарської діяльності.

Як слушно зауважується в науковій літературі, такі заходи спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення [[186], с. 258], забезпечують отримання засобів доказування [[187], с. 165], а також відіграють важливу роль у збиранні та перевірці доказів.

Органи досудового розслідування все частіше звертаються до суду за ухвалами про тимчасовий доступ до телекомунікаційної інформації, що перебуває у володінні операторів та провайдерів. Предметом доступу можуть бути: ідентифікаційні ознаки абонента (IMEI, MAC-адреса, номер SIM-карти, IP-адреса тощо); дані про телекомунікаційні з'єднання (дата, час, тривалість, вхідні/вихідні дзвінки навіть без встановлення зв'язку); дані про маршрути переданої інформації; геолокаційні відомості щодо місця перебування мобільного терміналу в певний час.

Вагоме значення в розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель має призначення та проведення ревізій і перевірок, які спрямовані на вивчення й дослідження діяльності суб'єкта господарської діяльності та законності дій їх посадових осіб, оперативного отримання об'єктивної інформації про фінансовий стан підприємства, законність витрачання бюджетних коштів.

Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України, висновки ревізії належать до документів, які можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні. Особливе значення мають ревізії, ініційовані органами досудового розслідування, оскільки вони не лише фіксують факти, раніше встановлені іншими шляхами (оперативним шляхом, під час слідчих дій або планових перевірок), але й слугують методом формування нових доказів, що мають процесуальне значення для встановлення фактичних обставин кримінального провадження. У межах такого підходу ревізія виконує подвійну функцію – вона є і формою збирання доказів, і підставою для подальших процесуальних дій, зокрема проведення обшуків, витребування документів або призначення судово-економічних експертиз. Практика органів досудового розслідування свідчить, що результати ревізій активно використовуються для документування фактів: ухилення від сплати податків; фіктивного підприємництва (включно з

[186] Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

[187] Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учб. літ., 2013 544 с.

підробленням документів реєстраційного характеру); встановлення осіб, причетних до злочинних тендерних схем [188].

Зміст ревізії визначається програмою, яка складається уповноваженими посадовими особами органу Державної аудиторської служби України (ДАСУ) та письмово погоджується з ініціатором – слідчим, детективом або прокурором (відповідно до п. 31 Порядку проведення інспектування, затвердженого наказом ДАСУ) [189]. Така програма містить інформацію про об'єкт контролю, предмет, часові рамки ревізії та перелік питань, що підлягають дослідженню. При цьому орган державного фінансового контролю має право самостійно доповнити програму іншими релевантними питаннями, які належать до його компетенції (п. 32 Порядку інспектування).

Акт ревізії включає в себе як висновки, так і фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження, зокрема: встановлення осіб, відповідальних за порушення; суми збитків; порушення бюджетної або фінансової дисципліни. У контексті ст. 91 КПК України, вказані дані підлягають доказуванню як фактичні обставини, які входять до предмета доказування [190]. Значення ревізії в кримінальному провадженні полягає також у тому, що вона дозволяє отримати необхідну інформацію, що відображена в системі бухгалтерського обліку, зокрема щодо фінансово-господарських операцій підприємства, походження бюджетних коштів, руху активів тощо. Разом з тим, призначення ревізії повинно бути обґрунтованим, а сформульовані питання – такими, що прямо кореспондуються із предметом доказування та не виходять за межі компетенції органів фінансового контролю.

Підставами для ініціювання ревізії в кримінальному провадженні можуть бути: наявність ознак порушень тендерних закупівель, які потребують верифікації на основі первинної документації; встановлення зв'язків між підозрюваним і представниками інших підприємств, які можуть бути задіяні у злочинній схемі; неможливість проведення судово-економічної експертизи без попереднього узагальнення документів ревізором; виявлені факти, що потребують експертного оцінювання у сфері бухгалтерського обліку.

У практиці слідчих (детективів) розповсюдженою є взаємодія з фахівцями ДАСУ ще на етапі підготовки до ревізії, з метою правильного формулювання

---

188 Ревізія як форма використання спеціальних економічних знань у кримінальному провадженні : навч. посіб. / В. В. Неганов, А. П. Запотоцький, Т. М. Давиденко ; за заг. ред. С. С. Чернявського. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 132 с.

189 Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р. № 550. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF

190 Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

завдань, які підлягають перевірці, та обґрунтованого включення необхідних аспектів до програми ревізії [191; 192; 193].

Відзначимо, що висновки ревізій виступають не лише інструментом отримання фактичних даних, а й важливим процесуальним джерелом доказів, про що прямо зазначено у п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України, засобом підтвердження або спростування доказів у кримінальному процесі. Їхня доказова сила зростає в разі: коли ревізія проведена на підставі звернення сторони обвинувачення; погоджена у процесуальному порядку; супроводжена іншими процесуальними доказами; оформлена відповідно до вимог чинного законодавства. Особливої доказової ваги набувають ті ревізії, які ініціюються безпосередньо органами досудового розслідування, з огляду на їхню функцію як методу формування доказової бази у кримінальних провадженнях, що стосуються нераціонального чи протиправного використання бюджетних коштів у межах тендерних процедур.

У ході ревізій, що проводяться на підставі відповідного звернення детектива (слідчого) або прокурора, можуть не лише підтверджуватись уже встановлені обставини (зокрема, ухилення від оподаткування, фіктивність суб'єктів-господарюючих, завищення вартості закуплених товарів чи послуг тощо), але й виявлятися нові епізоди злочинної діяльності: підроблення документів, завищення обсягів поставок, використання проксі-компаній для участі в торгах тощо. Однак, незважаючи на наявність правового механізму, правозастосовча практика вказує на істотні проблеми нормативного характеру. Так, після внесення змін до КПК України Законом № 1697-VII від 14.10.2014, прокурори та слідчі були позбавлені прямої законодавчої можливості самостійно призначати ревізії й перевірки у кримінальному провадженні. У відповідь на це сформувалася судова практика, відповідно до якої детективи та прокурори звертаються до слідчих суддів з клопотаннями про дозвіл на проведення позапланових ревізій. Утім, слідчі судді нерідко відмовляють у задоволенні таких клопотань, мотивуючи це відсутністю процесуальної норми, що передбачає їх розгляд як заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 132 КПК України), що створює колізію між вимогами доказування (ст. 91 КПК України), правами сторони обвинувачення (ст. 93 КПК України) та обмеженнями у засобах збирання доказів, що негативно впливає на ефективність розслідувань у сфері публічних закупівель.

У практиці розслідувань детективи НАБУ та слідчі ДБР зазвичай використовують результати ревізій у комплексі з іншими видами доказів, зокрема судово-економічними експертизами, які підтверджують

---

[191] Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р. № 550. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF

[192] Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України : наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України 19.10.2006 р. № 346/1025/685/53. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06

[193] Ревізія як форма використання спеціальних економічних знань у кримінальному провадженні : навч. посіб. / В. В. Неганов, А. П. Запотоцький, Т. М. Давиденко ; за заг. ред. С. С. Чернявського. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 132 с.

обґрунтованість встановлених порушень, а також показаннями посадових осіб органів Державної аудиторської служби України, які безпосередньо здійснювали перевірки. У випадках, коли проведення експертизи обов'язкове (відповідно до редакції ч. 2 ст. 242 КПК України, чинної після 15.12.2017), саме результати ревізії лягають в основу постановки запитань експерту.

У підсумку, ревізія як форма використання спеціальних економічних знань є ефективним інструментом виявлення та документування злочинів у сфері публічних закупівель, але ефективність її застосування значною мірою залежить від удосконалення процесуального механізму та усунення наявних правових прогалин.

3.3. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

У сучасних умовах воєнного стану та обмежених бюджетних ресурсів питання забезпечення законності та ефективного використання публічних фінансів набуває особливої актуальності. Сфера публічних закупівель залишається однією з найбільш вразливих до кримінальних правопорушень, що пов'язано з багаторівневістю процедур, участю значної кількості суб'єктів, високими ризиками зловживань та корупції. У зв'язку з цим зростає потреба в удосконаленні криміналістичного інструментарію, зокрема шляхом широкого й обґрунтованого залучення спеціальних знань у процесі досудового розслідування.

Залучення фахівців з економіки, бухгалтерського обліку, аудиту, фінансового аналізу, будівництва, інформаційних технологій тощо є не лише допоміжним елементом розслідування, а й ключовим чинником формування доказової бази у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері закупівель. Спеціальні знання використовуються в різних формах: від письмових консультацій і висновків спеціалістів до проведення судових експертиз та ревізій, результати яких відіграють важливу роль у встановленні фактів завдання збитків, зловживання бюджетними коштами, фальсифікації документації тощо.

Незважаючи на зростаючу практику використання спеціальних знань у цій категорії кримінальних проваджень, наявні численні проблеми: від неузгодженості процесуального статусу спеціаліста до недоліків у формулюванні запитань до експерта, відсутності належної підготовки матеріалів до ревізії чи експертизи. У цьому контексті постає необхідність комплексного дослідження ролі спеціальних знань у розслідуванні злочинів у сфері публічних закупівель, аналізу нормативного регулювання, слідчої та судової практики, а також розроблення тактичних і методичних рекомендацій щодо їх ефективного використання.

Як справедливо зазначає В. В. Тищенко, пізнання в рамках кримінального провадження здійснюється у формі доказування, тобто як діяльність, що відбувається відповідно до встановленого законом порядку шляхом збирання,

дослідження й оцінювання доказів [194, с. 158]. Відтак, з метою досягнення повного, всебічного та об'єктивного встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, суб'єкти досудового розслідування повинні володіти не лише професійними знаннями та навичками, а й мати доступ до спеціальних знань, які дозволяють глибше зрозуміти фактичні та правові аспекти досліджуваної події. У процесі кримінального пізнання поєднуються як інтелектуальні, так і практичні компоненти діяльності.

Особливої актуальності набуває залучення спеціальних знань у провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель, які нерідко мають складну структуру, характеризуються високим рівнем латентності, а також неоднозначною судовою практикою. З огляду на це, слідчі (детективи) змушені регулярно звертатися до фахівців, які володіють спеціальними знаннями у сфері бюджетних, фінансових, податкових та суміжних правовідносин, здатні надавати як письмові консультації, так і висновки в межах досудового розслідування та судового розгляду.

Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів [195]. Водночас у процесуальному законодавстві відсутнє чітке визначення самого поняття «спеціальні знання» та його змістового наповнення. У науковій літературі з цього приводу висловлено низку позицій. Так, В. Ю. Шепітько тлумачить спеціальні знання як сукупність знань в окремій галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла [196, с. 207]. В. Г. Гончаренко акцентує на тому, що це знання, які лежать в основі відповідних спеціальностей і спеціалізацій, і, у кримінальному процесі, – це знання, що використовуються спеціально підготовленими особами для отримання доказової інформації [197, с. 5]. Своєю чергою, М. Г. Щербаковський під спеціальними знаннями розуміє знання, здобуті в результаті навчання, а також навички, набуті у процесі практичної діяльності, що використовуються під час проведення експертизи [198, с. 93]. Проте, таке визначення необґрунтовано обмежує сферу застосування спеціальних знань виключно експертною діяльністю.

Серед основних ознак спеціальних знань, що дозволяють адекватно визначити їхнє правове та криміналістичне значення, можна виокремити: спрямованість на досягнення цілей кримінального провадження – повне, всебічне й швидке розслідування кримінальних правопорушень; ґрунтування на сучасних досягненнях науки, техніки та професійної практики; єдність

---

194 Тищенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юрид. літ. 2002. 360 с.

195 Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

196 Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.

197 Експертизи у судовій практиці: підручник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 388 с.

198 Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Х., 2015. 560 с.

теоретичної та практичної складових знань; джерела набуття – спеціальна підготовка та/або професійний досвід [199, с. 40].

У кримінальному провадженні можуть використовуватися спеціальні знання, які класифікуються за низкою критеріїв: – за суб'єктом застосування – спеціаліст чи експерт; – за етапами кримінального провадження – на стадії перевірки заяв про кримінальне правопорушення, під час проведення окремих слідчих дій, при виявленні особи правопорушника, розшуку майна тощо; – за предметом кримінального правопорушення – наприклад, знання щодо паливно-мастильних матеріалів, побутових товарів, металевих виробів, сільськогосподарської продукції, транспортних засобів тощо [200, с. 84]. Таким чином, використання спеціальних знань є не лише важливим елементом методики розслідування, а й необхідною умовою успішного розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що вимагають високого рівня технічної, економічної та правової обізнаності.

Загалом, кількість видів спеціальних знань, які можуть бути необхідними у процесі розслідування кримінальних правопорушень, є фактично необмеженою. У зв'язку з постійним розвитком науки, техніки, мистецтва, виробничих і прикладних галузей, перелік таких знань є динамічним і відкритим, що унеможливлює складання вичерпної класифікації чи повного переліку, оскільки в умовах науково-технічного прогресу постійно з'являються нові сфери професійної спеціалізації, які можуть мати доказове значення для потреб кримінального провадження. Відтак, межі використання спеціальних знань у кримінальному процесі повинні визначатися не формальними категоріями, а конкретними потребами встановлення істини [201].

З огляду на те, що розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель невід'ємно пов'язане з аналізом документів бухгалтерського обліку, участь спеціалістів відповідної кваліфікації в ході СРД є необхідною умовою ефективного отримання та використання доказової інформації. Залучення таких фахівців сприяє своєчасному й обґрунтованому вилученню документів, що мають значення для кримінального провадження [202]. Зокрема, йдеться про: визначення оптимального обсягу й переліку документів для дослідження; встановлення місць їх можливого зберігання (оригіналів, копій, окремих примірників); участь у проведенні огляду вилученої документації; виявлення ознак фальсифікації документів тощо. Усе це створює належні передумови для призначення і якісного проведення судово-

---

199 Чаплинський К. О. Наукові підходи щодо визначення поняття та сутності спеціальних знань у кримінальному судочинстві. *Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 січ. 2015). Київ : «Гельветика», 2015. С. 37–41.

200 Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 362 с.

201 Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 168 с.

202 Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень щодо підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців: метод. реком. / Саковський А. А., Мировська А. В., Нечеснюк М. В. та ін. Київ: Нац.акад. внутр. справ, 2023. 57 с.

бухгалтерських та інших експертиз, що в підсумку підвищує ефективність досудового розслідування.

У цьому контексті доцільно розрізняти типові види консультацій спеціаліста, які надаються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель:

І. Консультації загального характеру, що надаються з метою орієнтації слідчого або слідчо-оперативної групи в обставинах вчиненого кримінального правопорушення, механізмах його реалізації, масштабах заподіяної шкоди, колі можливих співучасників тощо. Такі консультації зазвичай мають ознайомлювальний характер і надаються на початковому етапі розслідування, зокрема під час планування або безпосереднього проведення невідкладних СРД, як-от огляду місця події або відбору зразків для експертного дослідження.

ІІ. Консультації з конкретних питань, які надаються на етапі підготовки та проведення запланованих процесуальних дій. Вони мають безпосередній вплив на ефективність проведення таких дій, як допит, слідчий експеримент, тимчасовий доступ до речей і документів, а також сприяють належному виконанню заходів забезпечення кримінального провадження [[203], с. 53]. Приміром, участь спеціаліста під час огляду документів дає змогу слідчому оперативно й коректно оцінити зміст документів, установити їх значення для розслідування, виявити ознаки фальсифікації, прихованих виправлень чи несанкціонованих змін, а також забезпечити правильне процесуальне оформлення виявленої інформації. Відсутність спеціаліста при огляді таких документів нерідко є серйозною організаційною помилкою, яка, попри усвідомлення її негативних наслідків, на жаль, залишається поширеною практикою.

Особливе значення мають консультації спеціалістів при підготовці до допиту осіб, обізнаних із фінансово-господарською діяльністю. У цьому разі фахівці в галузі бухгалтерського обліку, податкової звітності, банківської справи, а також інформаційних технологій можуть надати слідчому допомогу з таких питань, як: а) механізми ухилення від оподаткування шляхом створення фіктивних суб’єктів господарювання; б) особливості фіксації фінансових операцій у бухгалтерській документації; в) аналіз податкової звітності; г) застосування відповідних нормативно-правових актів; ґ) формулювання змістовно релевантних запитань для допиту; д) добір необхідних документів, що підлягають пред’явленню або вилученню.

Таким чином, участь спеціаліста у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель дозволяє підвищити якість як окремих процесуальних дій, так і всього комплексу доказування, сприяючи більш глибокому розумінню змісту правопорушення, а також виявленню прихованих ознак злочинної діяльності.

Практика досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель свідчить, що під час підготовки до проведення СРД

[203] Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 300 с.

потреба в залученні спеціалістів є об'єктивно обумовленою. Така допомога виявляється, зокрема, у вивченні наявних матеріалів, зокрема актів документальних перевірок, а також у вирішенні організаційно-тактичних питань: наприклад, встановленні специфіки фінансово-господарської діяльності суб'єкта, на якого спрямоване кримінальне провадження, особливостей документообігу та місць зберігання відповідної документації.

Комплексна підтримка спеціалістів необхідна й на етапі оцінки фактичних даних, отриманих у ході проведення СРД. Сучасна практика розслідування демонструє також зростання кількості звернень слідчих до наукових установ та окремих фахівців із запитами щодо надання письмових консультацій з правових питань. Зокрема, такі звернення стосуються роз'яснення положень бюджетного, господарського або цивільного законодавства. Часто до запиту додається опис обставин конкретного кримінального провадження з проханням оцінити правомірність дій учасників процесу, наявність чи відсутність ознак складу кримінального правопорушення в тих чи інших діяннях. Подібна практика, хоча частково й зумовлена недостатнім рівнем професійної підготовки працівників слідчих підрозділів, відповідає вимогам закону й не суперечить нормам КПК України. Як зазначає Р. Л. Степанюк, такі консультації, хоч і не мають доказового значення, є дієвим інструментом забезпечення об'єктивності досудового розслідування, знижують ризики допущення слідчих та судових помилок, а також підвищують загальний рівень юридичної обґрунтованості процесуальних рішень [[204], с. 151; [205]].

Разом з тим особливу увагу слід приділяти правильності процедури залучення спеціалістів до участі у кримінальному провадженні. Судова практика знає чимало випадків, коли докази визнавались недопустимими через порушення порядку залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями. У зв'язку з цим, обираючи спеціаліста, слідчий повинен пересвідчитися у відповідності фахівця вимогам закону. Зокрема, необхідно встановити такі обставини:

1. Відсутність особистої зацікавленості у результатах провадження – спеціаліст не повинен мати будь-яких зв'язків (службових, родинних або особистих) із суб'єктами, які прямо чи опосередковано пов'язані з предметом розслідування.

2. Відсутність іншого процесуального статусу в межах цього кримінального провадження (наприклад, свідка, підозрюваного, потерпілого, експерта тощо).

3. Наявність підтвердних документів, що засвідчують спеціальні знання та відповідну кваліфікацію: диплома, сертифіката, свідоцтва, довідки про досвід роботи або професійну підготовку, а також дозвільної документації на використання спеціального обладнання, у разі необхідності [[206], с. 54].

---

[204] Степанюк Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис. …док. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. 321 с.

[205] Степанюк Л. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у бюджетній сфері України. *Криміналістичний вісник*. 2012. № (17). С. 102–108.

[206] Тимофєєва Н. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 214 с.

Таким чином, ефективне й належне залучення спеціалістів не лише сприяє реалізації принципу об'єктивності досудового розслідування, а й є запорукою допустимості отриманих доказів і їхньої доказової сили в судовому провадженні.

Відповідно до ст. 99 КПК України, висновки ревізій та акти перевірок можуть бути використані як джерела доказів у кримінальному провадженні [207]. Таке нормативне положення зумовлює особливе значення документів, складених у результаті здійснення заходів державного фінансового контролю.

Згідно із Законом України *«Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні»* [208], фінансовий аудит є однією з форм державного фінансового контролю. Його сутність полягає у перевірці та аналізі фактичного стану використання державних і комунальних коштів та майна, правильності ведення бухгалтерського обліку, достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. За результатами аудиту складається аудиторський звіт, у якому відображаються відповідні висновки та оцінки ефективності й законності управління бюджетними ресурсами.

Інша форма державного фінансового контролю – інспектування, що здійснюється у вигляді ревізії. Його предметом є документальна та фактична перевірка певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольного суб'єкта [209]. Основною метою ревізії є виявлення порушень законодавства, встановлення винних посадових і матеріально відповідальних осіб. За результатами ревізії складається акт ревізії, який також може надаватися органам досудового розслідування для використання як джерело фактичних даних [210, с. 156].

Перевірка публічних закупівель здійснюється, як правило, за місцезнаходженням юридичної особи або об'єкта, щодо якого проводиться контроль, і включає документальний та фактичний аналіз дотримання замовником вимог законодавства у сфері закупівель. Окремо слід відзначити моніторинг закупівель, який проводиться у межах повноважень органу державного фінансового контролю, зокрема ДАСУ, за його місцезнаходженням [211, с. 107]. Зазначені дії контролюючого характеру та відповідна документація (акти, висновки, звіти) є результатом діяльності службових осіб ДАСУ. Водночас такі особи не мають статусу експертів у кримінальному процесі. Відповідно до статті 69 КПК України, експертом визнається особа, яка володіє спеціальними знаннями, має право на здійснення судової експертизи згідно із

---

[207] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[208] Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text.

[209] Харкевич Ю. І. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3–4. С. 232–242.

[210] Харкевич Ю. І. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії: дис. …докт. філософ: 081 – Право. Київ, 2024. 222 с.

[211] Бідняк В. А. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 265 с.

Законом України *«Про судову експертизу»* і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ або процесів, що містять відомості про обставини кримінального правопорушення, з метою надання висновку з питань, що виникають у провадженні [212].

Таким чином, аудитори, ревізори та інші фахівці органів державного фінансового контролю в межах кримінального провадження не можуть виступати як експерти, однак можуть бути залучені як спеціалісти відповідно до ст. 71 КПК України. Їхня участь у процесуальних діях та допомога у формі консультацій, аналізу документів, виявлення ознак правопорушення та підготовки підстав для призначення експертиз є вкрай важливою для належної реалізації завдань досудового розслідування у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель.

Також слід наголосити, що КПК України не містить чіткої процесуальної процедури призначення позапланових виїзних ревізій або перевірок у рамках кримінального провадження, хоча ч. 2 ст. 99 КПК України прямо відносить акти перевірок і ревізій до документів, що можуть використовуватись як докази. У зв'язку з цим доцільним видається законодавче вдосконалення регулювання цієї сфери, зокрема – запровадження нової глави 20-1 КПК України під назвою «Призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки», що сприятиме підвищенню ефективності кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень пов'язаних із завданням шкоди державним фінансам.

Поряд із ДАСУ, важливим суб'єктом, який надає консультаційну та аналітичну підтримку слідчим і прокурорам, є Національне агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА). Згідно з чинним законодавством, до функцій АРМА належить: надання методичної, інформаційної та консультаційної допомоги органам досудового розслідування, прокуратурі та суду з питань виявлення, розшуку, оцінки й управління активами [213]. У разі встановлення в ході досудового розслідування факту заподіяння значних збитків державі, слідчий має право звернутися до АРМА із запитом щодо пошуку майна (матеріального чи нематеріального), що може належати особам, причетним до кримінального правопорушення. Як свідчить практика, відповідь на такі запити надходить у найкоротші строки – переважно протягом трьох діб – що дозволяє уникнути затягування процесуальних строків. За результатами аналізу АРМА може надати інформацію щодо наявності необґрунтованих активів, після чого слідчий вправі ініціювати звернення до суду із клопотанням про їх арешт із метою недопущення відчуження. Надалі майно може бути передано АРМА для управління або реалізації в порядку, встановленому законом, що створює

[212] Про судову експертизу: Закону України від 25.02.1994 р. № 4038XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/403812

[213] Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text.

реальний механізм відшкодування шкоди державному бюджету ще на стадії досудового розслідування [214, с. 215].

Найбільш типовими загальними недоліками, що мають місце в діяльності ревізорів: помилкова юридична кваліфікація порушень, обрахункові неточності, недостатня доказова аргументація висновків, порушення процедури оформлення та передачі ревізійних матеріалів до правоохоронних органів.

Відповідно до ч. 1 ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [215] на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [216]. Права, обов'язки та відповідальність експерта визначено в ст. ст. 69, 70 КПК України. Відповідно до гл. 4 КПК України, висновки експертів є одним із процесуальних джерел доказів [217].

Призначення судової експертизи є процесуальним рішенням слідчого, прокурора або суду, що приймається відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Проведення експертизи здійснюється у суворій відповідності до норм процесуального права та є процесуальною дією в межах доказування. Її особливість полягає у специфічній формі: експерт, спираючись на власні спеціальні знання, професійні навички та досвід, самостійно, в межах наданої законом компетенції, проводить дослідження з метою виявлення нових фактичних даних, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Ця особливість визначає принципову відмінність експертизи від інших процесуальних засобів доказування. Насамперед – від участі спеціаліста у процесі виявлення, фіксації, вилучення й первинної оцінки доказів. На відміну від спеціаліста, який надає допомогу слідчому або суду в межах їхньої компетенції, експерт виступає як самостійний процесуальний суб'єкт, висновки якого мають доказове значення та підлягають оцінці за правилами, встановленими ст. 94 КПК України [218, с. 289].

Отже, цілком обґрунтовано розглядати тактику проведення судової експертизи як єдине цілісне криміналістичне явище, що охоплює всі її етапи – від підготовки до використання експертного висновку в доказуванні. Поділ цього процесу на ізольовані фази без належного тактичного забезпечення кожної з них призводить до втрати системності, що, у свою чергу, знижує ефективність експертного забезпечення досудового розслідування. Відсутність комплексного

---

214 Чемерис І. М. Використання спеціальних знань та призначення експертиз та арешт безготівкових коштів як засіб забезпечення подальших слідчих дій. *Прикарпатський юридичний вісник.* № 1. 2020. С. 212–218

215 Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

216 Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

217 Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

218 Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Х.: 2015. 560 с.

підходу до розробки та впровадження єдиної криміналістичної тактики проведення експертизи перешкоджає досягненню завдань, які ставляться під час її призначення, і значно знижує доказову цінність отриманих результатів, що позначається на встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Судова експертиза, відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», визначається як дослідження, що здійснюється на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла з метою надання висновку з питань, які є або можуть бути предметом судового розгляду [219]. Згідно зі ст. ст. 7 та 8 зазначеного Закону, а також з метою забезпечення уніфікованого підходу до організації та проведення судових експертиз, Міністерством юстиції України наказом від 8 жовтня 1998 року № 53/5 було затверджено Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [220]. У 2005 році зазначена нормативна база зазнала суттєвих змін. Зокрема, було затверджено Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, яким регламентовано перелік основних видів судових експертиз та експертних спеціальностей [221]. Зазначені документи мають фундаментальне значення для правозастосовної практики, оскільки сприяють підвищенню якості судових експертиз, удосконаленню експертної підготовки, а також забезпеченню єдності підходів при вирішенні питань доказового характеру у межах кримінального провадження.

Відповідно до частини першої ст. 242 КПК України, основною підставою для призначення судової експертизи є необхідність залучення спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження [222]. Таким чином, експертиза проводиться у тих випадках, коли вирішення процесуальних завдань неможливе без фахового дослідження об'єктів, явищ чи процесів. Разом з тим, закон прямо забороняє призначення експертизи для з'ясування питань права, оскільки їх розв'язання належить виключно до компетенції суду, прокурора або слідчого, а не експерта. Це положення спрямоване на чітке розмежування процесуальних функцій і забезпечення об'єктивності оцінки правових норм.

Розглянемо окремі види судових експертиз, які призначаються у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Судово-економічна експертиза. Судово-економічна експертиза є одним із ключових інструментів встановлення істини у кримінальних провадженнях

---

[219] Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12

[220] Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

[221] Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. № 86/5. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-05

[222] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

щодо злочинів у сфері публічних закупівель. Вона дозволяє здійснити об'єктивну оцінку фінансово-господарських операцій, перевірити дотримання нормативно-правових вимог у сфері бюджетного фінансування, виявити ознаки зловживань, фальсифікацій та розкрадання коштів [223].

Загалом судово-економічна експертиза у цій категорії кримінальних провадженнях охоплює низку спеціалізованих підвидів експертних досліджень, зокрема:

а) судово-бухгалтерську експертизу (аналіз облікових даних, звітності, первинних документів). Судово-бухгалтерська експертиза є одним із найважливіших видів судово-економічних досліджень, що застосовуються у кримінальних провадженнях про правопорушення у сфері публічних закупівель. Її проведення дозволяє встановити фінансово-бухгалтерські аспекти злочинної діяльності, виявити факти фальсифікації звітності, зловживань у документообігу, завищення вартості товарів, робіт і послуг, неправомірного використання бюджетних коштів. Предметом такої експертизи є дані бухгалтерського обліку, фінансової звітності, первинних документів, а також інших облікових і аналітичних матеріалів, що відображають господарські операції суб'єкта у часовому, кількісному, вартісному та правовому вимірах. Завданням експерта є визначення достовірності, повноти, відповідності обліку та звітності законодавству, встановлення порушень порядку ведення бухгалтерського обліку та їхніх можливих правових наслідків.

У межах кримінальних проваджень про правопорушення у сфері публічних закупівель судово-бухгалтерська експертиза дає змогу вирішити такі ключові питання: чи відображені в бухгалтерському обліку господарські операції відповідно до первинних документів та вимог законодавства; чи мали місце подвійне або фіктивне документування фінансових операцій; чи відповідає сума, зазначена в актах виконаних робіт або накладних, фактичній вартості та обсягам поставки товарів/послуг; чи здійснювалося цільове використання бюджетних коштів; чи є виявлені розбіжності в облікових даних підставою для розрахунку завданої шкоди державі.

Окремо варто наголосити, що ефективність проведення судово-бухгалтерської експертизи залежить від повноти та достовірності переданої для дослідження документації, зокрема: договорів про закупівлю; специфікацій; платіжних доручень; актів приймання-передачі товарів і послуг; податкових накладних; бухгалтерських регістрів і форм фінансової звітності; тендерної документації та ін.

Слідча та прокурорська практика свідчить про типові помилки, які перешкоджають отриманню належного висновку експерта. Зокрема, йдеться про: недостатньо конкретизовані або неправильно сформульовані запитання; подання неповного або несистематизованого пакета документів; звернення до експерта до завершення етапу аналітичної перевірки аудитором чи спеціалістом.

Завдання судово-бухгалтерської експертизи у кримінальному провадженні можуть також включати: перевірку правильності нарахування та перерахування

[223] Євдокіменко С. В. Теорія і практика судово-економічної експертизи: монографія. Х.: 2016. 540 с.

податків; виявлення необґрунтованих витрат; аналіз руху коштів за рахунками підприємства; виявлення господарських операцій із фіктивними або пов'язаними структурами.

Таким чином, судово-бухгалтерська експертиза є ключовим елементом процесу доказування у провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із розкраданням, нецільовим використанням або привласненням публічних коштів. Її результати дозволяють не лише встановити факт і механізм вчинення правопорушення, але й точно обґрунтувати розмір заподіяної шкоди, що має вирішальне значення для правової кваліфікації діяння та реалізації компенсаційної функції кримінального провадження;

б) фінансово-економічну експертизу (оцінка економічної доцільності укладених договорів, дотримання фінансової дисципліни). Фінансово-економічна експертиза займає чільне місце серед видів судово-економічних досліджень, що застосовуються у кримінальних провадженнях про злочини у сфері публічних закупівель. Вона дозволяє встановити економічну суть правовідносин між учасниками торгів, перевірити обґрунтованість фінансових операцій, виявити ознаки фіктивного підприємництва, а також визначити розмір заподіяної державі матеріальної шкоди. Предметом фінансово-економічної експертизи є фактичні дані про фінансові операції та показники діяльності суб'єктів господарювання, що характеризують процеси утворення, розподілу та використання доходів, грошових коштів і фондів [[224], с. 83–84]. Така експертиза особливо актуальна у разі виявлення ознак функціонування фіктивних підприємств, які брали участь у процедурах публічних закупівель, зокрема на етапі укладення й виконання договорів. У разі необхідності підтвердження висновків документальної перевірки щодо фіктивного характеру діяльності підприємства, експертові доцільно поставити низку типових запитань, а саме: яка мета та предмет діяльності підприємства, яку фактичну діяльність воно здійснювало, і чи відповідає вона положенням статуту; якими основними та оборотними засобами володіє підприємство, які джерела їх походження та фінансування; чи має підприємство персонал, матеріальні ресурси та організаційно-технічну базу для здійснення задекларованої (зокрема, зовнішньоекономічної) діяльності; чи дозволяє сукупність ресурсів здійснювати реальну господарську діяльність, чи свідчить вона про фіктивний характер правосуб'єктності.

На практиці встановлено, що ефективність фінансово-економічної експертизи значною мірою залежить від якості підготовки матеріалів слідчим. Часто органи досудового розслідування без належного збору первинних документів і без попередньої консультації із спеціалістами скеровують матеріали на експертизу. Унаслідок цього експерт не має можливості провести повноцінне дослідження й надати категоричний висновок, зокрема щодо порушення бюджетного законодавства та обґрунтування суми завданих збитків.

До основних завдань фінансово-економічної експертизи у кримінальних

[224] Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері держаних закупівель : навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2017. 96 с.

провадженнях розглядуваної категорії належать: визначення відповідності статутної та фактичної діяльності підприємства-учасника закупівель; встановлення джерел формування фінансових ресурсів; виявлення фактів здійснення реальної або удаваної господарської діяльності; аналіз наявності персоналу та можливостей підприємства щодо забезпечення виконання договорів; оцінка дотримання податкового, валютного та фінансового законодавства; перевірка спроможності виконання договірних зобов'язань; обчислення збитків, заподіяних державному чи місцевому бюджету внаслідок злочинного порушення процедур публічних закупівель.

Таким чином, фінансово-економічна експертиза у кримінальних провадженнях щодо злочинів у сфері публічних закупівель є важливим елементом доказування. Вона дає змогу не лише встановити факт порушення, а й обґрунтувати розмір заподіяної шкоди, визначити умови, за яких вона виникла, і встановити зв'язок між діями конкретних осіб та негативними наслідками для державних фінансів.

в) експертизу з питань ціноутворення (визначення ринкової вартості товарів, робіт і послуг, перевірка обґрунтованості цін);

г) експертизу ефективності використання бюджетних коштів [225].

Особливістю призначення такої експертизи є необхідність попереднього вилучення повного пакета документів: договорів про закупівлю, кошторисів, актів виконаних робіт, платіжних доручень, тендерної документації, актів звірки тощо. Важливу роль відіграє участь спеціалістів-аудиторів і ревізорів, які можуть підготувати попередні висновки, полегшуючи формулювання запитань до експерта.

До характерних завдань судово-економічної експертизи у таких кримінальних провадженнях належать: перевірка законності витрачання бюджетних коштів; виявлення фактів завищення цін; аналіз економічного змісту операцій з фіктивними контрагентами; встановлення обсягу заподіяних державі збитків; виявлення ознак змови учасників торгів; перевірка відповідності витрат фактично отриманим результатам. Таким чином, судово-економічна експертиза відіграє визначальну роль у доказуванні економічної сутності правопорушень, пов'язаних із нецільовим, неефективним або злочинним використанням бюджетних ресурсів у сфері публічних закупівель. Її результати часто є підґрунтям для кваліфікації діяння, визначення розміру шкоди, а також відновлення прав держави на компенсацію втрат.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із порушеннями у сфері публічних закупівель, особливе значення має *інженерно-технічна експертиза*, яка є важливим джерелом доказової інформації про відповідність технічних рішень, конструкцій, обсягів робіт, будівельних матеріалів та інших об'єктів – встановленим проектно-кошторисним, нормативно-будівельним або технічним вимогам.

[225] Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

Інженерно-технічна експертиза належить до комплексу технічних судових експертиз, які застосовуються для встановлення істотних обставин правопорушення у випадках, коли предметом закупівлі були:

- роботи з будівництва, реконструкції, капітального або поточного ремонту об’єктів інфраструктури (дороги, школи, лікарні тощо);
- постачання технічно складного обладнання, машин, приладів, систем;
- закупівля спеціалізованих товарів, що мають визначені параметри, властивості, строки придатності чи стандарти.

Предметом інженерно-технічної експертизи є встановлення відповідності виконаних робіт або поставлених товарів технічній документації, державним будівельним нормам (ДБН), технічним умовам, стандартам (ДСТУ), а також перевірка достовірності обсягів і вартості заявлених робіт чи матеріалів.

У кримінальних провадженнях зазначеного типу експертиза дозволяє вирішити, зокрема, такі питання: чи відповідають обсяги виконаних будівельних або ремонтних робіт, зазначені в актах приймання, фактичному обсягу робіт; чи використовувалися матеріали, що були вказані в кошторисній документації; чи мали місце завищення вартості матеріалів або обсягів робіт; чи було обґрунтовано списання матеріалів і трудових витрат; чи є конструкція або обладнання придатними до експлуатації за цільовим призначенням; чи допущені відступи від проектної документації і в яких межах; чи має місце неякісне, неповне або фіктивне виконання робіт [226].

До найпоширеніших видів інженерно-технічних експертиз, які використовуються в таких провадженнях, належать:

- будівельно-технічна експертиза – встановлення обсягів, якості та вартості будівельних робіт;
- оціночно-будівельна експертиза – визначення вартості відновлення або зведення об’єкта;
- експертиза технічного стану обладнання – дослідження технічної справності та комплектності поставленої продукції;
- технологічна експертиза – аналіз відповідності складових елементів або технологічних процесів умовам договору та технічним вимогам.

Особливістю призначення інженерно-технічної експертизи є необхідність попереднього збору пакета документів: технічних паспортів, проєктно-кошторисної документації, актів виконаних робіт (форми КБ-2в, КБ-3), договорів підряду, товарно-транспортних накладних, фотознімків об’єкта, а в ряді випадків – фактичного доступу експерта до об’єкта дослідження. Така експертиза є невід’ємним елементом доказування у кримінальних провадженнях щодо неякісного, завищеного або фіктивного виконання робіт, постачання непридатної продукції чи перевищення кошторисів у рамках публічних закупівель. Її результати мають вирішальне значення для встановлення факту завдання шкоди, розміру збитків і обґрунтованої кваліфікації дій винних осіб.

---

[226] Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт. уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків: Право, 2016. 928 с.

У кримінальних провадженнях про правопорушення у сфері публічних закупівель важливу роль відіграють спеціалізовані види судових експертиз, які дозволяють встановити автентичність документів, справжність підписів, відповідність товарів їх опису, а також виявити фальсифікації чи сліди підроблення. До таких експертиз належать товарознавча, почеркознавча та технічна експертиза документів, які застосовуються у комплексі з економічними та інженерно-технічними дослідженнями для забезпечення повноти доказування.

Товарознавча експертиза проводиться з метою встановлення споживчих, якісних, вартісних характеристик товарів, які стали предметом публічної закупівлі. Її предметом є визначення відповідності поставлених товарів вимогам договору, тендерної документації, технічних умов, стандартів (ДСТУ), а також виявлення фактів постачання неякісної, непридатної або підробленої продукції.

Основні питання, які можуть бути поставлені експертові: чи відповідає товар, що був поставлений за договором, заявленим характеристикам (марка, серія, технічні параметри); яка якість товару, його придатність до експлуатації; чи є поставлений товар новим, чи був у використанні; яка орієнтовна ринкова вартість товару на момент постачання; чи могли дії щодо заміни товару спричинити збитки бюджету.

Така експертиза особливо актуальна у випадках постачання обладнання, медикаментів, машин, харчових продуктів, військового спорядження та інших матеріальних цінностей, придбаних за кошти бюджету.

Почеркознавча експертиза застосовується для ідентифікації осіб за рукописним текстом або підписом у документах, які мають доказове значення. Її предметом є встановлення виконавця написаного тексту чи підпису, виявлення підробки, підпису від імені іншої особи, фактів виконання тексту в незвичних умовах або із застосуванням технічних засобів.

У кримінальних провадженнях у сфері закупівель ця експертиза призначається у разі: виявлення сумнівних підписів у договорах, накладних, актах приймання-передачі товарів або робіт; підозри щодо фальсифікації тендерної документації (наприклад, у разі зловживань при оформленні документів від імені фіктивних підприємств); встановлення обставин підписання документів особами, які формально не мали повноважень.

Типові запитання до експерта: ким виконано підпис у конкретному документі; чи виконано підпис особисто зазначеною особою; чи виконано підпис в умовах, що відрізняються від звичних (під тиском, поспіхом, з імітацією іншого почерку).

Технічна експертиза документів передбачає дослідження реквізитів документів з метою виявлення внесених змін, ознак підробки, використання технічних засобів для фальсифікації. Її предметом є встановлення факту і способу виготовлення документів, змін у тексті, підчищень, дописок, переклеювань тощо. Така експертиза актуальна у випадках: сумнівів щодо дати створення документів (наприклад, заднім числом); внесення несанкціонованих змін до вже оформлених договорів або актів; перевірки автентичності відбитків печаток, штампів, підписів тощо. Основні запитання, які ставляться перед

експертом: чи вносилися зміни до тексту документа після його підписання; чи є окремі аркуші такими, що не належать до оригіналу; чи був документ складений на одному пристрої друку (принтері, копіювальному пристрої); чи справжні печатки й підписи на документі.

Товарознавча, почеркознавча та технічна експертизи документів відіграють важливу роль у кримінальному процесі доказування порушень у сфері публічних закупівель. Їх результати дозволяють виявити приховані або технічно замасковані форми злочинної діяльності, зокрема: підроблення офіційних документів, фіктивне постачання товарів, завищення їхньої вартості, використання фіктивних суб'єктів господарювання. Комплексне призначення таких експертиз у поєднанні з економічними, бухгалтерськими та інженерно-технічними дослідженнями створює надійне підґрунтя для повного, всебічного й об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень у сфері бюджетних закупівель.

У кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель усе більшого значення набувають *експертизи матеріалів, речовин, виробів, а також комп'ютерної техніки та програмних продуктів*, які дозволяють виявити приховані сліди злочинної діяльності, підтвердити факт підробки, недоброякісності або непридатності поставленої продукції, а також встановити обставини електронного документообігу, кореспонденції або цифрової фальсифікації.

Експертиза матеріалів, речовин і виробів проводиться з метою ідентифікації властивостей та складу фізичних об'єктів, що стали предметом правопорушення або були вилучені під час обшуку, огляду, тимчасового доступу. Предметом цієї експертизи є визначення: фізико-хімічного складу речовин і матеріалів; відповідності продукції (наприклад, будівельних матеріалів, медичних препаратів, технічних засобів) державним стандартам, умовам договору або тендерної документації; придатності товарів до експлуатації; ознак фальсифікації або заміни продукції.

Особливо актуальною така експертиза є в ситуаціях, коли: закуплене обладнання або товар не відповідає заявленим характеристикам; виникають сумніви щодо справжності або якості поставленої продукції; вилучено предмети, що можуть бути речовими доказами (наприклад, спецзасоби, медичні матеріали, реагенти тощо).

Основні питання для експерта: який хімічний/фізичний склад речовини або матеріалу; чи відповідає поставлений виріб технічній специфікації; чи є речовина оригінальним товаром або контрафактною продукцією; чи придатний виріб до використання за призначенням [227].

Комп'ютерно-технічна експертиза застосовується у кримінальних провадженнях для встановлення фактів: зберігання, передачі чи знищення електронних документів; використання комп'ютерної техніки для злочинної діяльності; маніпуляцій із системами публічних закупівель (наприклад,

[227] Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

Prozorro), бухгалтерським програмним забезпеченням або системами документообігу.

Предметом експертизи є: комп'ютери, ноутбуки, планшети; флеш-накопичувачі, зовнішні жорсткі диски; сервери, маршрутизатори, хмарні середовища; програмні продукти (1С, MEDoc, Prozorro-модулі тощо). Основні завдання експерта: виявити на носіях інформацію, що має значення для кримінального провадження (електронне листування, файли, журнали змін, сліди втручання); встановити факти редагування, створення або знищення документів; визначити осіб, які користувались пристроями; підтвердити або спростувати факти незаконного втручання в автоматизовані системи; відновити видалені файли чи логи дій користувачів [228].

У провадженнях, що стосуються кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, така експертиза використовується для: встановлення обставин фальсифікації тендерної документації; аналізу листування між фігурантами злочинної схеми; підтвердження зв'язків між підприємствами-учасниками закупівель; виявлення цифрових слідів змови або змін у документах після їх подачі.

Експертизи матеріалів, речовин та комп'ютерної техніки мають велике значення для викриття латентних форм злочинної діяльності в сфері публічних закупівель. Їх результати дозволяють не лише ідентифікувати фізичні докази, а й встановити цифрові сліди маніпуляцій, взаємодії фігурантів, підробок або змов. Такі експертизи є незамінними інструментами в умовах сучасного цифрового середовища функціонування бюджетних процесів та електронних закупівель.

Таким чином, розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель вимагає високого рівня спеціалізації, глибокого розуміння механізмів фінансово-господарської діяльності, нормативного регулювання закупівель, а також використання комплексу спеціальних знань. У цьому контексті вирішальне значення має залучення фахівців відповідного профілю та призначення судових експертиз, які забезпечують об'єктивне пізнання складних фактологічних обставин і формування належної доказової бази. Залежно від предмета закупівлі, виду правопорушення, механізму його вчинення та рівня завданої шкоди, застосовуються різні форми експертних досліджень: фінансово-економічна експертиза – для аналізу господарських операцій, виявлення фіктивних підприємств і підтвердження збитків; судово-бухгалтерська – для перевірки достовірності облікових даних, первинної документації, встановлення фактів подвійного документування чи викривлень звітності; інженерно-технічна – у випадках закупівлі робіт чи обладнання, для визначення фактичних обсягів виконання, технічної якості та відповідності проєктно-кошторисній документації; товарознавча – для оцінки якості, автентичності, вартості та придатності до використання закуплених товарів; почеркознавча – у разі потреби в ідентифікації виконавця підписів у тендерній, бухгалтерській чи фінансовій

[228] Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. … д-ра юрид. наук. Харків. 2017. 516 с

документації; технічна експертиза документів – для виявлення підробок, змін, вставок, переклеювань, фальсифікацій реквізитів; експертиза матеріалів, речовин та комп'ютерної техніки – для встановлення властивостей поставлених виробів, аналізу цифрових слідів, електронних листувань, ознак змов тощо.

Залучення спеціалістів на етапі підготовки та проведення СРД, а також під час оцінки отриманих доказів, суттєво підвищує якість процесуального керівництва і достовірність результатів досудового розслідування. Водночас ефективність використання спеціальних знань напряму залежить від належного процесуального оформлення залучення фахівців, формулювання змістовних питань, повноти матеріалів, які передаються на експертизу, та обізнаності слідчого з методикою розслідування цієї категорії.

ПІСЛЯМОВА

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель – суспільно небезпечні винні діяння, передбачені законом про кримінальну відповідальність, що посягають на встановлений правопорядок у сфері придбання замовником товарів, робіт і послуг, вчиняються умисно з метою отримання неправомірної вигоди або внаслідок зловживання службовим становищем, і спричиняють або створюють реальну загрозу заподіяння істотної шкоди державним чи комунальним інтересам, а також правам і законним інтересам фізичних та юридичних осіб. Залежно від родового об'єкта кримінально-правового посягання, до таких слід віднести: кримінальні правопорушення проти власності – охоплюють суспільно небезпечні діяння, пов'язані з протиправним заволодінням, розтратою або шахрайським розпорядженням бюджетними коштами, що належать державі чи органам місцевого самоврядування (основу цієї групи становлять склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. ст. 190, 191 КК України); кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності – включають порушення встановленого порядку фінансування, цільового використання бюджетних коштів, реалізації бюджетної політики, а також дії, пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та ухиленням від сплати податків (ст. ст. 209, 210, 211, 212, 222 КК України); кримінальні правопорушення у сфері службової чи професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – охоплюють протиправні діяння щодо встановлених правил поведінки службових осіб, зловживання владою чи службовим становищем, недбале виконання службових обов'язків, службове підроблення, отримання неправомірної вигоди (ст. ст. 364, 365-2, 366, 367, 368 КК України). Такий розподіл не лише сприяє систематизації кримінальних протиправних діянь у сфері публічних закупівель, але й забезпечує теоретичну основу для формування методики розслідування.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель становить собою сукупність систематизованих криміналістичних відомостей про типові ознаки кримінально-протиправних діянь, що відрізняють їх від інших й забезпечують формування ефективної системи гласних і негласних процесуальних дій спрямованих на виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. У межах цієї характеристики виокремлюються такі ключові структурні елементи: *предмет посягання*, яким є бюджетні кошти, що виділяються для закупівлі товарів, робіт і послуг, а також документи, процедури та інфраструктура електронної системи публічних закупівель (зокрема Prozorro); *способи підготовки, вчинення та приховування*, до яких належать маніпуляції з тендерними умовами, завищення вартості, фальсифікація документів, використання підконтрольних підприємств, змови учасників, імітація конкуренції, внесення недостовірних даних, використання посередників і підставних осіб; *обстановка* і *слідова картина*, що включають етапи реалізації корупційної схеми (планування, оголошення, проведення торгів, укладання

договору, виконання зобов'язань), а також наявність цифрових і документальних слідів (тендерна документація, листування, дані системи Prozorro, аудиторські висновки тощо); відомості про осіб, із урахуванням поведінкової та службово-рольової типології: «професіонали», «координатори», «техніки», «пособники», а також «опортуністи», «кон'юнктурники», «недбальці», «маніпулятори» – залежно від їхнього рівня залучення, мотивів та способу реалізації злочинного наміру; особливості організованих груп, які можуть функціонувати в умовах стійких корупційних зв'язків між розпорядниками бюджетних коштів, підрядниками та контролюючими органами. Така характеристика створює концептуальне підґрунтя для побудови ефективної методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, спрямованої на виявлення, фіксацію та доведення фактів незаконного використання бюджетних ресурсів.

Аналіз обставин, що підлягають встановленню в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, засвідчив, що їх перелік визначається не лише процесуальними вимогами (ст. 91 КПК України), а й обумовлюється специфікою злочинного механізму впливу на закупівельний процес, який включає фальсифікацію тендерної документації, змову між учасниками процедур закупівель, зловживання службовим становищем та іншими формами протиправної діяльності. Особливої уваги потребує встановлення службового статусу особи, підозрюваної в учиненні діяння; характеру, умов та особливостей роботи підприємства, установи або організації, розпорядника бюджетних коштів; характеру дій або бездіяльності особи; змісту фактичних дій, виконуваних особою; зв'язку дій службової особи з використанням службового становища, виявлення форм змови чи організованості; причинного зв'язку між діями та шкідливими наслідками; кількості кримінальних правопорушень (епізодичність, систематичність); зв'язку з кримінальними правопорушеннями пов'язаними з корупцією; характеристики особи підозрюваного; документальне підтвердження порушення вимог законодавства про публічні закупівлі тощо.

Особливості вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель – такі як складна організаційна структура, прихований характер дій, використання фіктивних підприємств, складні платіжні й документаційні схеми – зумовлюють специфіку формування типових слідчих ситуацій на початковому етапі досудового розслідування, які відрізняються високим рівнем латентності, інформаційної фрагментарності та значною кількістю ймовірних учасників злочинної діяльності. Такі ситуації потребують не лише встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення, а й ідентифікації стійких логіко-функціональних зв'язків між учасниками злочинної діяльності (тендер – перерахування – отримання – використання – виведення – легалізація), а також послідовного збору даних, що характеризують особу підозрюваного. Важливою умовою ефективної організації розслідування в кожній слідчій ситуації є тактико-організаційне забезпечення раптовості під час проведення гласних і негласних процесуальних дій, що дозволяє запобігти знищенню доказів, уникненню відповідальності співучасниками та перешкоджанню розслідуванню.

Застосування чинника раптовості на початковому етапі є не лише засобом тактичного тиску, а й визначальним критерієм ефективності організації наступних етапів розслідування, забезпечуючи цілісність доказового процесу та цілеспрямовану протидію специфічним формам кримінальної діяльності у сфері публічних закупівель.

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель передбачає не лише професіоналізм і тактичну підготовку слідчого, а й належно організовану систему взаємодії з іншими суб'єктами, які беруть участь у виявлені та розслідуванні таких правопорушень. Під час воєнного стану, особливого значення набуває багаторівнева та міжвідомча співпраця, яка охоплює правоохоронні органи (Національну поліцію, БЕБ, НАБУ, ДБР, СБУ, прокуратура), контрольно-наглядові інституції (Рахункова палата, ДАСУ, АМКУ, ДКСУ, внутрішні аудитори, тендерні комітети), а також представників громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Досягнення позитивних результатів у кримінальному провадженні можливе лише за умови належного функціонування всієї ланки інформаційного супроводу закупівель – від виявлення потенційного правопорушення за допомогою BI-модулів системи Prozorro та аудиту закупівель до збору доказів і притягнення винних осіб до відповідальності. Центральним елементом цієї взаємодії є слідчий (детектив), який координує оперативно-розшукові заходи, планує тактичні дії, аналізує дані та забезпечує процесуальну легітимність зібраної інформації. Належна комунікація між суб'єктами, чітке розмежування повноважень, запровадження алгоритмів обміну інформацією, цифрова відкритість, прозорість процедур, антикорупційна експертиза та міжнародне співробітництво з Інтерполом, Європолом та міжнародними фінансовими структурами створюють цілісну інфраструктуру реагування на правопорушення в сфері публічних закупівель.

Основними процесуальними засобами збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель виступають процесуальні дії (огляд; обшук; допит свідків, підозрюваних та одночасні допити двох або більше осіб з метою виявлення суперечностей у показаннях; витребування та отримання матеріалів від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, а також фізичних і службових осіб; тимчасовий доступ до речей і документів; залучення спеціалістів у сфері публічних фінансів, аудиту, IT-технологій; призначення судових експертиз), які носять комплексний характер і спрямовані на виявлення, фіксацію та перевірку фактичних обставин, що підтверджують незаконне використання бюджетних коштів. Значну доказову цінність становлять: офіційні документи, що підтверджують виділення, переміщення та цільове призначення бюджетних коштів; договори про закупівлю, тендерна документація, протоколи засідань тендерного комітету, акти виконаних робіт; висновки експертів, ревізійні матеріали, акти фінансових та аудиторських перевірок, які підтверджують відхилення від нормативно встановлених процедур; фінансова та бухгалтерська документація, що фіксує реальні або фіктивні господарські операції. Такі дії спрямовані на виявлення фактів нецільового використання, привласнення, розтрати або заволодіння бюджетними ресурсами, а також на належне вилучення,

дослідження та зберігання речових доказів, зокрема електронних документів, платіжних доручень, банківських транзакцій і цифрових слідів у системі електронних закупівель Prozorro.

Тимчасовий доступ до документів є процесуальним способом збирання або перевірки вже наявних доказів у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, який має пізнавальну, посвідчувальну та примусову природу й полягає у наданні слідчому (детективу) права на ознайомлення з документами, їх копіювання та вилучення в установленому законом порядку.

Вагоме значення в розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель має призначення та проведення ревізій і перевірок, які спрямовані на вивчення й дослідження діяльності суб'єкта господарської діяльності та законності дій їх посадових осіб, оперативного отримання об'єктивної інформації про фінансовий стан підприємства, законність витрачання бюджетних коштів. Отримані висновки підтверджують чи спростовують можливі порушення вимог законодавства та можуть бути використані як докази (п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України). Однак відсутність процесуальних повноважень органів досудового розслідування, прокуратури, суду на призначення ревізій і перевірок у кримінальному провадженні унеможливлює проведення й позапланових.

У ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель використання спеціальних знань є ключовою умовою забезпечення повноти, об'єктивності та доказової обґрунтованості досудового слідства. Такі знання реалізуються, зокрема, у двох основних формах: залучення спеціалістів – податківців, аудиторів, бухгалтерів, ревізорів, економістів тощо – для надання консультативної допомоги, підготовки висновків, участі в проведенні СРД; призначення судових експертиз – економічних, товарознавчих, будівельно-технічних, почеркознавчих, технічних експертиз документів, експертиз комп'ютерної техніки й програмних продуктів та ін. При цьому галузь, у межах якої здійснювалось витрачання бюджетних коштів (освітня, медична, будівельна, оборонна, енергетична, аграрна тощо), а також специфіка та спосіб вчинення кримінального правопорушення безпосередньо впливають на вибір відповідного фахівця та необхідність призначення конкретного виду судової експертизи. Такий підхід дозволяє забезпечити цілеспрямованість і фаховість розслідування, оптимізувати процес доказування та сприяти виявленню прихованих механізмів зловживань у сфері публічних фінансів.